

2346

BINTER-ŠTRUKELJ

ZGODOVINA JUGOSLOVANOV

I. DEL

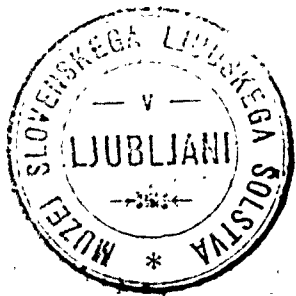

LJUBLJANA 1938

JUGOSLOVANSKO PROFESORSKO DRUŠTVO
SEKCIJA LJUBLJANA

L 121-
2346

ZGODOVINA JUGOSLOVANOV

za

TRETJI RAZRED SREDNJIH ŠOL

Spisala:

Binter Bogdan

profesor drž. klasične gimnazije
v Ljubljani

Štrukelj Vojteh

profesor I. drž. realne gimnazije
v Ljubljani

Cena 40 din

*Knjigo je odobrilo Ministrstvo prosvete v Beogradu
dne 12. avgusta 1938. z odlokom IV. br. 13387.*

LJUBLJANA 1938

JUGOSLOVANSKO PROFESORSKO DRUŠTVO
SEKCIJA LJUBLJANA

NATISNILI J. BLASNIKA NASL., UNIVERZITETNA TISKARNA
IN LITOGRAFIJA D. D. V LJUBLJANI
ODGOVOREN L. MIKUŠ

Ino. št. : F-2346
sig. : VIII-78.

KAZALO

Uvod	5
Slovani v pradomovini	7
Verstvo starih Slovanov	9
Selitve Slovanov iz pradomovine	11
Selitve Južnih Slovanov	12
Južni Slovani v borbi za posest nove domovine (VII.—XI. stol.)	
Prve državne tvorbe Južnih Slovanov	16
Položaj Južnih Slovanov v novi domovini	16
Samova država	17
Razvoj karantanske države	18
Umčšanje slov. vojvod na Gosposv. polju	20
Najstarejše slovanske državice na Balkanu	22
Doba frankovskega pritiska v Podonavje in na Balk. polotok	24
Razvoj frankovske in arabske države	24
Doba Karla Vel. Slovenci in Hrvatje pridejo pod Franke	27
Prvi poskus osvoboditve izpod Frankov pod Ljudevitom Pos.	29
Primorska Hrvatska do osamosvojitve izpod Frankov	31
Slovani v Podonavju v borju za osamosvojitve. Ciril in Metod	34
Madžarski naval in njegove posledice	38
Slovenci v dobi najhujše germanizacije	39
Oton I. in nova upravna razdelitev slovenskega ozemlja	39
Ponemčevanje slovenske zemlje	41
Nove posestne in družabne razmere pri Slovencih	45
Hrvatska pod narodnimi kralji	44
Hrvatska pod Tomislavom	44
Razvoj hrv. kraljevine do viška pod Petrom Kresimirom IV. in začetek notranjega razkroja	46
Dimitrij Zvonimir in propad hrvatske samostojnosti	49
Raška — vodilna srbska država	52
Makedonska država	54
Nova srbska država Zeta	56
Višek svobodne Srbije in borbe tujcev za prevlado na slov. in hrv. tleh (XII.—XIII. stol.)	
Srbija pod prvimi Nemanjiči	60
Doba Štefana Nemanje	61
Doba Štefana Prvovenčanega	68
Hrvatska do tatarskega navala	71
Borbe za prevlado na slov. ozemlju v XII. in XIII. stol.	76
Nemške plemiške rodbine na slov. tleh	76
Borba za prevlado v južnih slov. deželah	81
Zedinjenje čeških in slov. dežel pod Otakarjem II.	82
Slovenci pridejo pod Habsburžane	85
Srbija — vodilna sila na Balkanskem polotoku	87
Doba Uroša I.	87
Dragutin in Milutin	89
Štefan Uroš Dečanski	92
Dušan Silni	94

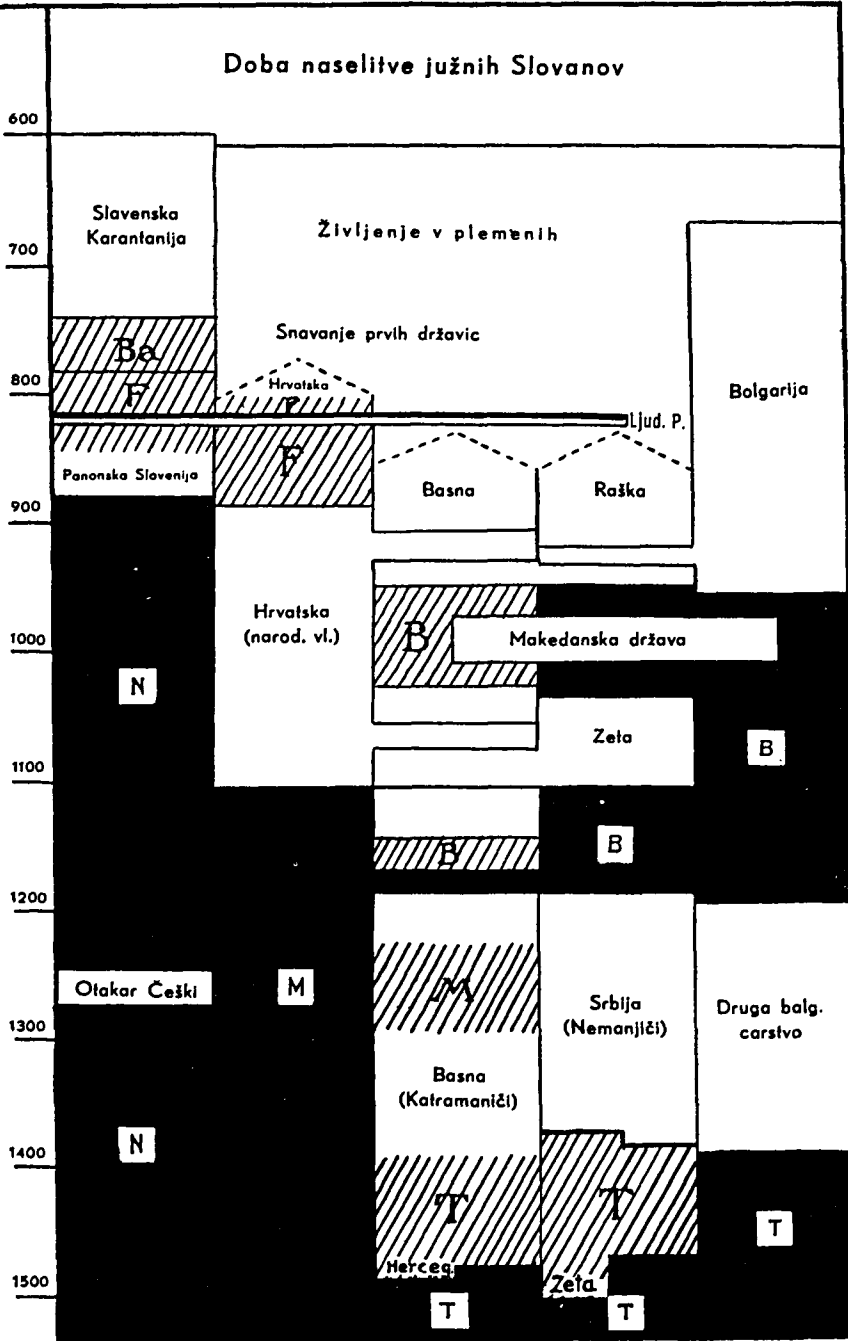
Doba poslednjih Arpadovičev in Anžujevcev	102
Okrepitev plem. rodbin na Hrv. — Dvig Šubičev	102
Borbe med plemstvom na Hrv. Dvig Bosne pod Kotromaniči	105
Obnovitev kraljevske moči na Hrvatskem. Ludovik Veliki	106
Doba turških osvajanj na Balkanskem polotoku (XIV.—XV. stol.)	
Turki zlomijo srbsko silo	108
Razpadanje Srbije po Dušanovi smrti	108
Turki zlomijo odpor južne Srbije ob Marici	110
Okrepitev kneza Lazarja v sev. Srbiji	112
Širjenje Bosne na srbsko in hrv. ozemlje pod Tvrtkom	113
Zlom srbske sile na Kosovem polju	115
Balkanske dežele po kosovski bitki	118
Borbe kristjanov v dobi srbskih despotov	119
Bitka pri Nikopolju in njene posledice	119
Srbija pod štefanom Lazarevičem	121
Prva leta vlade despota Jurija Brankoviča	123
Kršćanske napadalne vojne proti Turkom	125
Turki uničijo zadnje ostanke bizant. in srbske države	128
Celjski grofje	131
Propad zadnjih slovanskih držav na Balkanu	136
Slovensko in hrv. ozemlje v dobi najhujših turških napadov	138
Dubrovnik v srednjem veku	143
Češka, Poljska in Rusija v srednjem veku	146
Nastanek češke države	146
Nastanek Poljske	147
Nastanek Rusije	147
Nadaljnji razvoj Češke. Karl IV.	148
Ponovni porast Poljske. Kazimir Veliki	150
Osvoboditev Rusije izpod Tatarov	152
Prehod iz srednjega veka v novi vek	
Humanizem in renesansa	155
Iznajdbe in odkritja	159

Zgodovina starega veka opisuje samo narode, ki so živeli tedaj v Prednji Aziji in v deželah ob Sredozemskem morju. Omenjene pokrajine so domovina najstarejših kulturnih narodov. Ob koncu starega veka je bil skoraj ves tedaj znani kulturni svet združen v mejah rimskega imperija. Zato smo o narodih, ki so prebivali na ozemlju rimske države ali ob njenih mejah, razmeroma dobro poučeni. Slabo pa poznamo za tisto dobo življenje narodov, ki s kulturnim svetom starega veka niso imeli stikov.

Tudi današnje ozemlje Južnih Slovanov je bilo v starem veku del rimske države. Toda tedaj je bila naša zemlja še domovina različnih drugih narodov (Ilirov, Tračanov, Keltov in dr.). Slovanov tedanji kulturni svet še ni poznal; noben pisatelj starega veka ne omenja slovanskega imena. Nekateri rimski zgodovinarji sicer že vedo za Slovane, toda imenujejo jih *V e n e d e*. O njih poročajo, da so prebivali v deželah vzhodno od Germanov, dosti več pa ne povedo. „*S I o v e n e*“ omenjajo prvič šele bizantinski pisatelji v začetku 6. stol. po Kr., ko se pojavijo na severnih bizantinskih mejah.

Južnoslovenske državnice v srednjem veku:

- svobodne.
- polsvobodne,
- pod tujimi gospodarji:

- Ba** Bavarsci
- F** Franki
- N** Nemci
- M** Madžari
- B** Bizantinci
- T** Turki

Slovani v pradomovini

V prvih stoletjih po Kr. so prebivali predniki vseh današnjih slovanskih narodov še na razmeroma majhnem ozemlju severno od Karpatov v porečjih gornje Visle, Dnjestra in Dnjepra. Na zahodu so bili njihovi sosedje *Germاني*, na severu so jim zapirali pot do Baltskega morja *Balti*, proti severovzhodu so mejili na *Fince*, ki so prebivali po vsej današnji severni in srednji Rusiji, v južnoruskih stepah in na obalah Črnega morja pa so se menjavali kot njihovi sosedje razna *turko-tatarska* plemena, ki so prodirala iz Azije proti Podonavju.

Slovanska pradomovina je bila razen Karpatov na jugu skoraj povsem raven svet. V zemljepisnem oziru pa le ni bila enotna. Sredi slovanskega ozemlja je ležalo močvirno in gozdnato Polesje, ki je bilo prav redko naseljeno in je zaradi težke prehodnosti zelo oteževalo zvezo med gosto naseljenimi pokrajinami ob Visli na zahodu ter ob Dnjepru na vzhodu. Zemljepisna razdvojenost slovanske pradomovine je mnogo pripomogla, da Slovani že v najstarejših časih niso bili enotni, ampak so se delili v glavnem na dve veliki skupini: vzhodno in zahodno.

Razliko med obema skupinama so še povečali zunanji vplivi. Preko slovanskega ozemlja je namreč že od najstarejših časov vodilo dvoje važnih trgovskih poti: prva, imenovana „jantarjeva pot“, je šla od zgornjega Jadrana preko današnjih slovenskih dežel, preko Moravske nižine in ob Visli do Baltskega morja, druga pa od Črnega morja ob Dnjepru navzgor. Po zahodni poti so se Slovani spoznavali s pridobitvami latinske kulture, po vzhodni pa so prihajali v stik z grško. Obe poti sta vodili ob robeli slovanske pradomovine, zato sta mogli vplivati le na Slované na skrajnem vzhodu in zahodu; jedro slovanskega prebivalstva je ostalo od tujih vplivov nedotaknjeno.

*Slovanska
pradomovina*

*Slovanski
sosedje*

*Vpliv dežele
na ne-
enotnost
Slovanov*

*Tuji vplivi
na vzhodu
in zahodu*

*Naiin
življenja*

Večina slovanskega prebivalstva je živela torej brez zvez z bogatimi evropskimi pokrajinami. Bila je navezana le na to, kar ji je nudila domača zemlja. Slovani so bili poljedelci in so s preprostim lesenim plugom orali polja; pridelovali so že vsa žita, ki še danes uspevajo v tistih krajih. Tudi živinoreja je bila pri njih zelo razvita. Poznali so vse naše domače živali, vendar so najbolj gojili drobnico. Mnogo so se bavili s čebelarstvom; medica je bila njihova najljubša pijača. Moški seveda tudi niso zanemarjali lova, saj je bilo v širnih gozdovih mnogo divjačine. Ženske so morale skrbeti za dom; tudi izdelovanje preproste obleke iz kož, volne ali domačega platna je bilo njihovo delo.

Ker Slovani v pradomovini niso imeli rudnikov, so bili kovinski predmeti pri njih zelo redki. Kovine, ki so jih dobivali od tujih trgovcev, so uporabljali za najpotrebnejše orodje in orožje. Razkošen kovinski nakit, kakršen je bil razširjen pri drugih narodih, je bil Slovanom skoraj neznan. Njihovo življenje je potekalo preprosto in skromno.

Selišca

Zaradi pomanjkanja kamenja so si stari Slovani gradili hiše iz lesenih hlodov, revnejši pa so si jih spleтали iz protja, ki so ga ometali z blatom, pomešanim z rezano slamo. (Take hiše grade revnejši kmetje še danes po Poljskem, pa tudi pri nas v Panonskem nižavju). Kot poljedelsko ljudstvo so Slovani prebivali po raztresenih vaseh; mest niso imeli.

Slovani so bili v pradomovini razmeroma varni pred sovražniki. Z juga so jih varovali skoraj neprehodni karpatški gozdovi, germanski sosedje na zahodu so prodirali rajši proti mejam rimske države, poskusi napadov od vzhoda pa so se morali izjaloviti v močvirjih Polesja. Zato Slovani niso potrebovali za obrambo dežele večjih družabnih enot; zadovoljno so živeli v mirnem družinskem krogu.

Zadruga

Družina pri starih Slovanih pa je bila mnogo širša kakor je danes. K njej niso spadali samo starši s sinovi in hčerkami, ampak tudi žene in potomci njihovih sinov. Taka širša družina se je imenovala z a d r u g a. Imovina zadruge je bila skupna vsem članom, voditelj zadruge — starešina pa je bil navadno najstarejši član.

Bratstvo

Če se je zadruga preveč razmnožila, se je del članov odcepil, naselil v bližini in ustanovil novo zadrugo. Nove

zadruga, ki so bile v krvnem sorodstvu, so po potrebi nastopale skupno kot **b r a t s t v o**.

Skupina bratstev je tvorila **p l e m e**. Ozemlje plemena se je imenovalo **ž u p a**, voditelj pa župan. Središče plemena je bilo navadno s plotovi in jarki utrjeno **g r a d i š č e**, kamor se je zatekalo prebivalstvo, kadar je grozila sovražna nevarnost. Združitev v plemena se je izvršila predvsem iz obrambnih razlogov. S tako združitvijo so Slovani že dosegli prvo stopnjo državne ureditve: **p l e m e n s k o d r ž a v o**. Države v današnjem smislu Slovani v pradomovini še niso poznali.

Pleme

Plemenska država

Verstvo starih Slovanov

O veri starih Slovanov v pradomovini smo kaj slabo poučeni. Gotovo je, da so bili Slovani tedaj še pogani in častili prirodne sile, predvsem sonce kot vir vsega življenja. Seveda so se tudi v verstvu pokazale razlike med različnimi plemeni, ki niso imela med seboj tesnejših zvez. Celo za sončnega boga, ki so ga vsi častili, so imeli več imen; najbolj je bilo razširjeno češčenje **P e r u n a**, ki je bil tudi bog groma in bliska, medtem ko so drugi častili sončnega boga pod imenom **S v a r o g a** ali **D a ž d b o g a**. Ker so bili Slovani poljedelci in živinorejci, se je pri njih že v pradomovini razvilo češčenje **V e l e s a**, zaščitnika čred, in **S t r i b o g a**, boga vetrov, ki je naklanjal polju blagodejen dež.

Slov. vera v pradomovini

Ko pa so se Slovani začeli širiti iz pradomovine, se je njihovo življenje v marsičem spremenilo. Začeli so častiti nove bogove, ki so jih prevzeli od tujcev, ali pa so domače prikrojili novim potrebam. Tako so Polabski Slovani, ki so se morali mnogo bojevati z Germani, začeli častiti boga **S v e t o v i t a**, ki je bil prvotno sončni bog, kot boga vojne; upodabljali so ga s štirimi obrazi. Tudi sončni bog **T r i g l a v**, ki je imel tri glave, je postal pri Slovanih ob Baltškem morju bog vojne.

Tuji vplivi na slov. verstvo

Nekatere bogove so Slovani prevzeli tudi iz grškega in rimskega božanskega sveta. **Ž i v o**, boginjo rodovitnosti, so prevzeli po rimski Cereri, slovanska **L a d a** pa je bila kakor rimska Venera boginja lepote in ljubezni.

Polbožanski svet

Kakor vsi preprosti narodi so bili tudi stari Slovani zelo praznovorni. Po njihovem je bila vsa narava polna dobrih in zlih duhov. Spomin na vile, rusalke, rojenice, sojenice, volkodlake, škrate, bese in podobno se je ohranil v neštetih narodnih pripovedkah.

Žrtvovanja

Stari Slovani so bili prepričani, da njihovi bogovi živijo in uživajo kakor ljudje, da imajo radi petje in glasbo, cvetje in dišave. Zato so jim darovali vsega, kar so sami potrebovali za življenje: poljske pridelke, jedi in pijačo, posebno radi pa so jim žrtvovali živali; teh pa niso zaklali, ampak so jih zadavili z vrvjo. Ob času daritev so prirejali vesele gostije z godbo, petjem in plesom, da bi bili bogovi boljše volje in jih raje uslišali.

Žrtveniki

V najstarejših časih so Slovani žrtvovali v prosti naravi, najraje pod kakim lepim, košatim drevesom sredi gozda, na kakem vzvišenem kraju, od koder se je videlo po nebu, ali pri izviru kakega studenca. Namesto žrtvenika so imeli navadno ploščat kamen, da so nanj polagali žrtve. Pozneje so začeli klesati iz skale lepše žrtvenike in sveta mesta obdajati s plotom. Napravljali so tudi strehe, da so lahko žrtvovali ob vsakem vremenu. Iz takih skromnih začetkov so se polagoma razvila slovanska svetišča. Že stari Slovani so gradili velike in lepe stavbe ter oblagali njihovo notranjost z okraski, da bi povzdignili veličastnost svetega mesta. V svetišča so postavljali kipe bogov, največkrat lesene, včasih pa tudi kamnitne ali iz dragih kovin. Ker so bile stavbe lesene, se niso mogle obdržati do današnjih dni.

*Svetišča**Vera v posmrtnost*

Slovani so verovali v posmrtno življenje. Mrličje so pokopavali v gomile, ob katerih so prirejali rajnkim na čast junaške igre in pojedine, imenovane strave. Če je bil kdo v življenju pravičen in dober, se je njegova duša — nav preselila po smrti v raj, duše zlobnih pa so morale v volkodlakih ali drugih živalih nemirno begati po svetu.

Svečanosti

V počastitev sončnega božanstva so Slovani prirejali vsako leto velike svečanosti. Ob prihodu pomladi — Vesne so sežigali Morano - zimo, ob pričetku poletja pa so imeli kar več praznikov. Posebno veselo je bilo ob zažiganju kresa. Na jesen so praznovali čas žetve, okrog našega božiča pa so prirejali velike svečanosti na čast soncu, ki se je za-

čelo vračati. Tedaj so si nadedli maske ali se preoblekli v živali in hodili od hiše do hiše. Nosili so nekakšne lutke, imenovane kolede, in prosili darov. Mnogo starih slovanskih obredov se je ohranilo do današnjih dni, dasi so po večini pod vplivom krščanstva dobili drug pomen (jurjevanje, kresovanje, koledovanje, pust itd.).

Selitev Slovanov iz pradomovine

V prvih stoletjih po Kr. se začenja v Evropi živahno gibanje zlasti germanskih plemen. Iz prvotne domovine, Skandinavije in današnje severne Nemčije, so se začela pomikati na vse strani, v glavnem pa proti mejam rimske države. Germanske selitve so razgibale tudi sosedne Slovane. Začeli so prodirati proti zahodu v kraje, ki so jih zapustili Germani. Brez večjih ovir so razmeroma hitro zasedli vse ozemlje do Labe in Saale, nekatera plemena pa so Labo celo prekoračila. Tudi današnje češke dežele so postale kmalu slovanske. Proti vzhodu so se začeli naseljevati Slovani v današnjo osrednjo Rusijo, kjer se jim redko naseļjena finska plemena niso mogla upirati. Velik del Slovanov pa je začel prodirati ob vzhodnem robu Karpatov proti Črnemu morju. Te Slovane so začela razna hunska plemena, ki so prodirala proti bizantinskim mejam, potiskati pred seboj proti dolnji Donavi. Skoraj istočasno je del Slovanov prekoračil tudi Karpatate in se pojavil v Panonskem nižavju, od koder je začel prodirati proti alpskemu ozemlju.

*Prodiranje
Slovanov
iz prado-
movine*

Čimdalje so prodirali Slovani iz prvotne domovine in čim razsežnejše je postajalo njihovo ozemlje, tem bolj so se trgale med njimi še tiste rahle vezi, ki so jih vezale v pradomovini. Razlike v življenju, navadah, pa tudi v jeziku so postajale tako velike, da ni bilo več mogoče govoriti o enotnem slovanskem narodu. Med Zahodnimi Slovani so po nekaj sto letih nastali samostojni narodi Polabskih Slovanov, Lužiških Srbov, Čehov in Poljakov, Vzhodni Slovani so se polagoma razvili v samostojen ruski narod, tretjo slovansko skupino — Južne Slovane — pa so tvorila plemena, ki so iz pradomovine udarila proti jugu in zasedla po dolgih bojih ozemlje Vzhodnih Alp in Balkanskega polotoka.

*Delitev
Slovanov
v narodne
skupine*

Selitve Južnih Slovanov

*Slovani
dosežejo
Donavo*

V začetku 6. stol. so slovanska plemena, ki so prodirala ob vzhodnem robu Karpatov, že zasedla današnjo Vlaško nižino in zadela na severno bizantinsko mejo ob Donavi. Ob času cesarja *J u s t i n a* (518.—527.) poročajo bizantinski pisatelji o prvih slovanskih napadih preko Donave.

*Slovani
prodirajo
v Panon.
nižavje*

Skoraj istočasno začenjajo prodirati druge slovanske skupine preko Karpatov v gorato ozemlje današnje Erdeljske in Slovaške, preko Moravske nižine pa se spuščajo proti nižinam srednjega Podonavja.

V Panonskem nižavju sta nastali v prvi polovici 6. stol. germanski državi Langobardov in Gepidov: langobardska je obsegala zahodni del nižavja in ozemlje Vzhodnih Alp, gepidska pa ozemlje ob Tisi. Obe državi sta bili slabo urejeni in Slovanov nista mogli zadržati. Že v sredi 6. stol. jih je bilo mnogo po vsem srednjem Podonavju.

*Biz. drž. za
Justinijana*

Na dolnji Donavi pa so zaustavili hitro slovansko prodiranje Bizantinci. Njihova država se je prav tedaj, pod vlado močnega cesarja *J u s t i n i j a n a* (527.—565.) dvignila do velike moči. Justinijan je hotel obnoviti svetovno rimsko državo in se je ves čas svoje vlade bojeval. Težke, a zmagovite boje je imel v Aziji s Perzijci, v Afriki z Vandali, v Evropi pa je po dvajsetletni vojni uničil državo Vzhodnih Gotov, ki so bili gospodarji Italije, današnjih slovenskih dežel in zahodnega dela Balkanskega polotoka. Edino njegova meja na Donavi je dolgo ostala neizpremenjena. Zavaroval jo je z močnimi utrdбами, v katerih je namestil stalne posadke.

*Stov.
napadi
na biz.
ozemlje*

Kmalu pa se je pokazalo, da meja na Donavi ne more vzdržati slovanskega pritiska. Vedno pogosteje so slovanske čete vdirale na bizantinska tla. Prihajale so do Egejskega morja, daleč v Grčijo in v bližino Carigrada. V tem času se Slovani še niso stalno naseljevali po bizantinskem ozemlju, ampak so se vsakokrat vračali s plenom preko Donave.

Justinijan je bil prezaposlen na drugih bojiščih, da bi mogel sam odpraviti slovansko nevarnost. Zato je izrabil proti Slovanom mongolske *O b r e a l i A v a r e*, ki so prav tedaj pridrli iz Azije na severne obale Črnega morja (okoli 560.). Kot bizantinski zavezniki so Obri kmalu premagali

slovanska plemena v Vlaški nižini in si jih pokorili, zaradi česar so slovanski napadi za nekaj časa res prenehali. Iz Vlaške so Obri vdrli še v Panonsko nižavje, kjer so kot langobardski zavezniki uničili gepidsko državo in sami zasedli večino njenega ozemlja. Tudi tankajšnja slovanska plemena so si podvrgli.

Življenje Slovanov pod obrsko oblastjo je bilo zelo težko. Bili so večinoma poljedelci in so morali skrbeti za prehrano svojih nomadskih gospodarjev. Obri so bili le vojaki. Ker jih je bilo razmeroma malo, so silili na vojne pohode tudi Slované; ti so se morali navadno boriti v prvih vrstah, če pa so zmagali, so pograbili plen Obri sami.

Iz Podonavja so obrske čete prodirale ob Donavi daleč proti zahodu na ozemlje današnje Nemčije ali pa po stari rimski cesti preko naših krajev v Italijo. Tako so morali tudi Langobardi, ki so Obrom pomagali uničiti gepidsko državo, kmalu okusiti njihovo silo. L. 568. so se zaradi neprestanih obrskih napadov končno odločili, da se umaknejo v Italijo, kjer je po Justinijanovi smrti bizantinska moč naglo pešala. Po težkih bojih so si osnovali v Italiji novo državo, njihovo izpraznjeno ozemlje pa so zasedli Obri in njim podložni Slovani.

Slovanska plemena, predniki današnjih Slovencev, so se začela hitro naseljevati posebno v gorate pokrajine Vzhodnih Alp. Ob rekah Muri, Dravi, Savi in pritokih so prodirala vedno dalje proti zahodu. Obri jim kot konjeniški narod niso mogli slediti v visoke in gozdnate alpske doline, zato so zahodnejša slovanska plemena postala od njih kmalu popolnoma neodvisna in so se samostojno borila za posest nove domovine. Nekako do l. 600. so slovenski predniki že dosegli izvire Mure in Drave, kjer so jih zaustavili germanski Bavarci. Tedaj je potekala zahodna slovenska meja od Donave po dolini reke Travnice in preko Dachsteina ter Nizkih in Visokih Tur do izvira Drave na Toblaškem polju. Mejo proti langobardski državi so tvorili grebeni Karnskih in zahodni obronki Julijskih Alp. V Beneško ravnino pa Slovenci niso mogli vdreti, ker so jim zapirale pot številne langobardske trdnjave, ki so bile gosto nanizane ob vzhodnem robu Beneške ravnine od reke Bele do izliva Soče.

Obri si pokore Slované ob dol. Donavi in v Podonavju

Slovani pod Obri

Langobardi odidejo v Italijo (568.)

Naselitev alpskega ozemlja (568.—o. 600.)

Do morja pri Trstu in v Istro so se Slovenci naselili šele nekoliko pozneje: oviralo jih je staro romansko prebivalstvo primorskih mest, ki so bila tedaj še trdno v oblasti bizantinske države.

*Prodiranje
proti
Jadranu
in preko
Donave*

Skoraj istočasno s prodiranjem Slovencev v alpske pokrajine so se druga slovanska plemena začela seliti preko dinarskega ozemlja proti Jadranskemu morju. Tudi donavska meja v drugi polovici 6. stol. ni mogla več vzdržati pritiska Slovanov in Obrov, ki so začeli po smrti Justinijana skupno napadati. Zapovrstjo so padle bizantinske obmejne postojanke od Sirmija (Sremske Mitrovice) preko Singiduna (Beograda) in Viminacija (Kostolca pri Požarevcu) na vzhod do Črnega morja. Slovanske in obrske čete so skoraj neovirano plenile po bizantinskih tleh. Šele cesar Mavrikios se je po dolgotrajni vojni s Perzijci lahko posvetil ureditvi razmer na Balkanu. V nekaj letih je Slované in Obre pregnal preko Donave in njegov poveljnik Priskos je vdrl celo v Vlaško nižino. Ta uspeh pa je bil le trenuten. Ko je cesar četam zapovedal, naj v Vlaški prezimijo, so se uprle, pomorile svoje poveljnike in odkorakale proti Carigradu. Cesar sam je moral zbežati in je bil kmalu nato umorjen (602.).

*Stalna
naselitev
balkan.
ozemlja*

Zaradi notranjih bojev v bizantijski državi so Slovani in Obri spet neovirano napadali balkanske dežele, Slovani sami pa so se začeli na osvojenem ozemlju naseljevati. V prvih desetletjih 7. stol. so poselili skoro ves Balkanski polotok, le nekaj utrjenih primorskih mest je lahko kljubovalo njihovemu navalu.

Istočasno so Slovani prispeli tudi na obale Jadranskega morja. Romansko prebivalstvo se je v utrjenih primorskih mestih krčevito branilo in odbijalo njihove napade. Mnoga mesta so se res obdržala pred slovansko poplavo, druga, med njimi *E p i d a u r o s* (Cavtat pri Dubrovniku) in *S a l o n o* (Solín, 614.), pa so Slovani porušili do tal. Prebivalstvo razrušenih mest je zbežalo deloma na otoke, deloma si je zgradilo v bližini nova bivališča. Begunci iz Salone so se zatekli v bližnjo Dioklecijanovo palačo in ustanovili *S p l i t*, prebivalci Epidaura pa so nekaj kilometrov proti zahodu zgradili utrjeni *D u b r o v n i k*.

Tako so postali Južni Slovani v kratkem gospodarji vsega ozemlja, na katerem še danes prebivajo. Vendar pa boji niso prenehali. Slovani in Obri so hoteli osvojiti še zadnja bizantinska mesta na Balkanu, na svojih majhnih ladjicah pa so napadali otoke v Egejskem morju tja do Krete.

Bizantinski cesar H e r a k l e i o s (610.—641.) je bil zmožen vladar, vendar slovanskih uspehov ni mogel preprečiti, ker se je moral boriti tudi v Aziji. Največja nevarnost je pretila njegovi državi, ko so se zvezali Slovani, Obri in Perzijci, da bi skupno osvojili Carigrad. Slovanske in obrske čete so obdale mesto z evropske strani, Perzijci pa so pridrli preko Male Azije do Bospora. V odločilnem trenutku se je posrečilo bizantinskemu brodovju uničiti slovanske ladjice, ki so hotele prepeljati Perzijce na evropsko stran. Poraz slovanskega ladjevja je rešil Carigrad pred padcem, kajti med zavezniki je nastal spor, ki so ga Bizantinci izkoristili in Obre odločilno premagali; Slovani in Perzijci so še sami umaknili (626.).

*Balkan v
dobi
Herakleja*

*Obleganje
Carigrada
(626.)*

Obrski poraz pred Carigradom je bil tako hud, da so morali obrski napadi na bizantinsko ozemlje prenehati. Tlačena slovanska plemena so se na več krajih uprla zasovraženim Obrom. Zlasti balkanski Slovani so postali pred njimi varni in so lahko v miru dokončali naselitev osvojenega ozemlja. Bizantinci jih pri tem niso ovirali. Sredi 7. stol. je bila slovanska naselitev v teh krajih končana.

*Slovani se
osvobode
obrske
oblasti*

Južni Slovani v borbi za posest nove domovine

(VII. — XI. stol.)

Prve državne tvorbe Južnih Slovanov

623. — 658. Slovenci pod Samom

658. — 743. Svobodna slovenska
Karantanija

743. Borut mora skleniti
zvezo z Bavarci

Po 750. Pokristjanjenje Sloven-
cev (Gorazd, Hotimir)

769. — 772. Veliki poganski in
protibavarski upor

679. Ustanovitev bolgarske
države

o. 800. Nastanek novih slovanskih
državic na Balkanu

*Plemensko
življenje
balkanskih
Slovanov*

Položaj Južnih Slovanov v novi domovini. Južni Slovani so tudi na Balkanu nadaljevali preprosto življenje, kakor so ga bili vajeni v stari domovini. Začeli so zopet obdelovati polja in gojiti živino. Večjih državnih enot niso potrebovali, ker so jih Bizantinci kot gospodarji Balkanskega polotoka pustili v miru in so obrski napadi po porazu pri Carigradu prenehali.

Mnogo težji je bil položaj Slovencev, ki so zasédli doline Vzhodnih Alp. Obrski pritisk v teh goratih krajih sicer ni bil posebno velik, zato pa so jih tem huje ogrožali Bavarci in Langobardi. Slovenska plemena so se morala nujno združiti v večjo državno enoto, če so se hotela obdržati med nevarnimi sosedi. Že v začetku 7. stol. je del Slovencev ustanovil državico **K a r a n t a n i j o**, ki je obsegala v glavnem porečje gornje Drave. Središče ji je bilo na Gospo-
svetskem polju, njen prvi po imenu znani knez pa je bil **V a l u k**. Mlada karantanska država je hrabro branila svoje

*Nastanek
Karantanije*

Gospodsvetsko polje. V ospredju cerkev Gospe Svete

meje, dasi je težko zmagovala silne bavarske napade od zahoda in langobardske od juga.

Samova država. (625.—658.) Prav tedaj je med zahodnimi Slovani nastala nova, velika država; knez Samo je združil slovanska plemena po današnjem Češkem in Saškem. Karantanski knez Valuk je hitro spoznal pomen Samove države in se ji je priključil. Prvič so bili združeni Čehi in večji del Slovencev v skupni državi, ki je segala od Labe v bližino Jadranskega morja.

 *Obseg
Samove
države*

Samovo državo so obdajali sami sovražniki. Obri ji po porazu pri Carigradu sicer niso bili nevarni, zato pa so bili tem hujši zahodni germanski sosedje: Franki, Bavarci in Langobardi. Zvezali so se proti rastoči slovanski državi in vdrli pod vodstvom frankovskega kralja Dagoberta na Češko. Njihova vojska pa je bila pri Wogastisburgu (Uhošt na zahodnem Češkem) popolnoma poražena (631.). Ta zmaga je položaj Samove države še bolj utrdila, velikega pomena pa je bila tudi za nadaljnji razvoj samostojne slovenske kneževine Karantanije.

Velika slovanska država, ki je dosegla tako lepe uspehe, je po Samovi smrti (658.) naglo razpadla in karantanski Slovenci so spet prekinili zveze s severnimi brati.

Razvoj karantanske države. Položaj Karantanije je postal po Samovi smrti mnogo težji. Sosedje so s podvojeuo silo navalili na njene meje, vendar je mlada država to preizkušnjo dobro prestala. Karantanski Slovenci so obdržali svoje postojanke na zahodu proti Bavarcem, proti Langobardom pa so celo napredovali. Pregnali so jih iz Ziljske in Kanalske doline, ki so ju Langobardi že zavzeli, ter zasedli gorato domovino današnjih Beneških Slovencev in goriška Brda. Edino ozemlja na jugu Karavank, ki je bilo nekaj časa pridruženo Karantaniji, niso mogli obdržati. Te kraje so osvojili Obri, ki so začeli po stari rimski cesti znova napadati proti Beneški ravnini.

*Borut
prosi
Bavarce
pomoči*

Sredi 8. stol. pa so Obri, ki so do tedaj napadali večinoma Italijo, nenadoma navalili z vso silo proti Karantaniji. Knez **B o r u t** je bil močan in dober vladar, vendar je bila njegova vojska premajhna, da bi mogel odbiti mnogoštevilnejše sovražnike. V stiski se je obrnil na Bavarce, ki so mu res takoj poslali na pomoč močne oddelke svoje vojske. Združene karantanske in bavarske čete so kmalu pregnale Obre iz dežele.

*Slovenci
priznajo
bavarsko
nadoblast
(743)*

Bavarsko pomoč pa je moral Borut drago plačati. Moral je skleniti z njimi zvezo in jim izročiti sina Gorazda in nečaka Hotimirja, da so ju odpeljali na Bavarsko kot talca (745.).

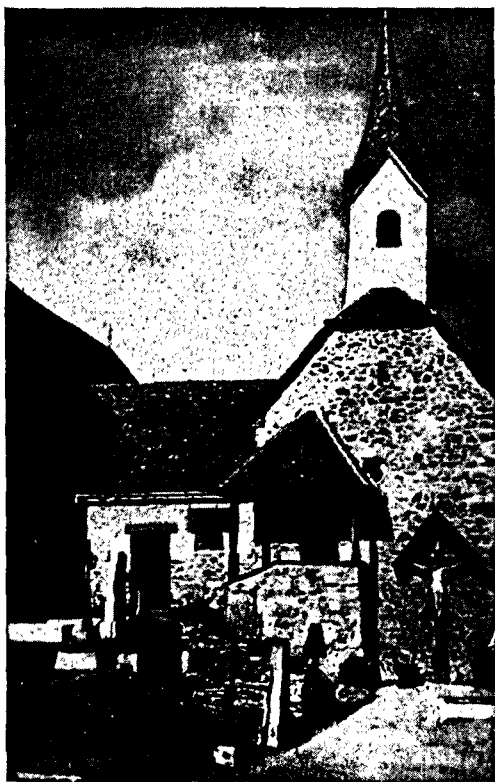
Tako so si hoteli Bavarci zagotoviti odločilni vpliv nad karantanskimi Slovenci in njihovimi knezi. A v resnici je bila slovenska odvisnost od Bavarcev le navidezna, saj so se morali Bavarci sami boriti za samostojnost proti močnejšim Frankom.

*Širjenje
krščanstva
pod
Gorazdom
in Hoti-
mirjem*

Po Borutovi smrti (o. 750.) je zavladal karantanskim Slovincem najprej **G o r a z d**, ki se je vrnil iz Bavarske, a je že po treh letih umrl, za njim pa njegov bratranec **H o t i m i r**, ki je bil prav tako vzgojen na Bavarskem v krščanskem duhu.

V času Gorazda in Hotimirja se je začelo širiti med karantanskimi Slovenci krščanstvo. Hotimir je izposloval pri salzburškem škofu, da je začel pošiljati med Slovence krščanske misijonarje. Njihovo delo pa je bilo zelo težavno. Slovenci so se trdno oklepali stare poganske vere, zlasti še,

ker so novo vero širili med njimi Nemci, ki so ogrožali tudi njihovo državno samostojnost. Več uspeha je imelo krščanstvo šele po l. 760., ko je salzburški škof poslal v Karantanijo svojega namestnika Modesta. Ta je začel

Cerkev na Krnskem gradu,
ena najstarejših cerkev na slovenskih tleh

ustanavljati po slovenskih krajih cerkve, med njimi znamenito cerkev pri Gospe Sveti. Od tedaj se je med Slovenci krščanstvo hitreje širilo, toda Modestova prerana smrt je ta razvoj zopet prekinila. Po njegovi smrti se je namreč med Slovenci spet močno okrepila poganska stranka, ki je nastopila tudi proti Hotimirju, češ da se preveč veže na Bavarce. Z največjo težavo je Hotimir uničil poganski upor, stare vere pa le ni mogel zatreti. Po njegovi smrti (769.) so se pogani ponovno uprli, pregnali iz dežele krščanske duhovnike in prekinili zveze z Bavarci.

*Poganski
upori*

Položaj kristjanov in njihovega vodje Volkuna (Valjhuna) je postajal brezupen. Poganske vrste so bile vsak dan številnejše in Volkun je moral končno poklicati na pomoč bavarskega vojvodo Tasila. Tri leta je trajala težka borba med poganskimi in krščanskimi Slovenci, katerim so pomagali Bavarci. Končno so pogani le omagali in z bavarsko pomočjo je zavladal v Karantaniji krščanski knez Volkun.

Pogani si po tem porazu niso več opomogli in krščanska vera se je kmalu razširila po vsej deželi. Glavno delo so

*Zmaga
krščanstva*

opravili duhovniki iz Salzburga, mnogo zaslug pa sta imela tudi nova samostana, ki so ju zgradili v ta namen na zahodni slovenski meji: I n n i c h e n na Toblaškem polju in K r e m s m ü n s t e r blizu reke Travne. Med Slovenci so vsaj v začetku delovali večinoma nemški duhovniki, vendar so uporabljali v cerkvi slovenski jezik. Ohranili so se zapisi nekaterih slovenskih molitvic iz dobe okoli l. 1000., ki jih je zabeležil nek nemški duhovnik, da je lahko slovensko molil. Ti zapisi so najstarejši spomeniki slovenskega jezika („brizinski spomeniki“).

*Najstarejši
obred
umeščanja*

Umeščanje slovenskih vojvod na Gosposvetskem polju. Slovenci so si že od najstarejših časov sami volili kneze in jih po starih šegali umeščali na Gosposvetskem polju. Svečani obred se je vršil dolga stoletja pri Krnskem gradu ob takozvanem k n e ž j e m k a m n u, ki je bil le del starega rimskega stebra. K umestitvi novega kneza so se zbirali vsi svobodni slovenski kmetje; iz svoje srede so si najprej izvolili sodnika, ki je vodil obredne svečanosti. Sodnik je moral vprašati vsakega svobodnika posebej, nato pa vse skupaj, kaj mislijo o novem vladarju. Če je bila večina z njim zadovoljna, so se napotili pod sodnikovim vodstvom na Gosposvetsko polje, kjer so novega kneza preoblekli v kmečko obleko, posadili na konja in odpeljali h knežjemu kamnu. Na poti ga je spremljalo ljudstvo, ki je navdušeno prepevalo slovenske pesmi. Trikrat so ga vodili v sprevedu okoli kamna, nakar je moral novi knez obljuditi, da bo vladal pravično in spoštoval pravice ljudstva.

Knežji kamen,
zdaj v Deželnem muzeju v Celoveu

V poznejših stoletjih se je prvotni slovesni obred mneščenja pod krščanskim in nemškim vplivom močno spremenil, vendar se je vedno vršil v slovenskem jeziku, čeprav Slovenci niso več imeli domačih knezov.

Prvi del obreda se je tudi pozneje vršil pri knežjem kamnu. Svobodni slovenski kmet v domači kmečki obleki je sedel na kamen, okrog njega pa se je zbralo ljudstvo. Novi knez se mu je bližal v preprosti kmečki obleki, obdan od vitezov in plemstva; s seboj je vodil pisanega bika in kobilo. Kmet na kamnu je vprašal v slovenskem jeziku: „Kdo je ta, ki prilaja?“ Ljudstvo mu je odgovorilo: „Deželni knez.“ Kmet je spraševal dalje: „Ali je pravičen sodnik, ki bo skrbel za blaginjo dežele? Ali je svobodnega rodu in vreden knežje časti? Je-li kristjan in ali bo branil krščansko vero?“ — „Je in bo!“ je odgovarjalo ljudstvo.

Vojvodski stol na Gosposvetskem polju

*Kasnejši
obred*

*Pri
knežjem
kamnu*

„S kakšno pravico me more pregnati s tega sedeža?“ je nadaljeval kmet. „Dal ti bo 60 zlatnikov, obe lisasti živali in obleko, ki jo ima na sebi, tvoja hiša pa bo prosta vseli davkov.“ Po tem zagotovilu je kmet vzel od kneza denar in živali, ta pa je moral piti vode iz kmečkega klobuka v znamenje, da bo zadovoljen s tem, kar mu bo dajala domača zemlja. Nato je kmet kneza lahino udaril po licu, ga še enkrat opomnil, naj bo pravičen sodnik, knez pa je stopil na kamen, zavilitel z mečem na vse štiri strani neba in to obljubil.

*V cerkvi
Gospe Svete*

Po končanem obredu pri knežjem kamnu je ljudstvo spremilo kneza preko Gosposvetskega polja v cerkev Gospe Svete, kjer je prisostvoval cerkvenim svečanostim. Nato šele se je preoblekel v svečano knežjo obleko in šel k slavnostnemu obedu.

*Pri
vojvodskem
stolu*

Po obedu je odšel knez k vojvodskemu stolu, ki še danes stoji sredi Gosposvetskega polja. Sestavljen je iz starega rimskega kamenja, ki so ga prinesli iz bližnjih razvalin rimskega mesta Viruna. Tam je začel izvrševati vladarske dolžnosti in pravice: razsojal je spore in podeljeval je zemljo.

Obred ustoličenja se je ohranil tudi pozneje, ko so Slovencem zavlادali nemški vojvode. Zadnji je bil tako ustoličen na Gosposvetskem polju vojvoda Ernest Železni (1414.).

Najstarejše slovanske države na Balkanu. Medtem ko so imeli Slovenci v Karantaniji že nekako od l. 600. dalje svojo državo, ki so jo morali z vsemi silami braniti pred nevarnimi sosedi, so lahko slovanska plemena po Balkanskem polotoku živela še dolgo v miru. Šele v drugi polovici 7. stol. so prekinili mirno življenje slovanskih plemen ob spodnji Donavi mongolski Bolgari.

*Nastanek
bolgarske
države
(679.)*

Bolgari so ustanovili pod vodstvom kneza Isperihia večjo državo na severozahodni obali Črnega morja med Donavo in Dnjestrom. Kmalu so začeli vpadati preko Donave tudi na bizantinsko ozemlje, kjer so bili naseljeni Slovani. Bizantinski cesar Konstantin IV. je zaman skušal preprečiti njihove napade. V kratkem času so Bolgari zasedli vse ozemlje med Donavo in gorovjem Balkanom in si pokorili tamkajšnja slovanska plemena (679.).

Mongolski Bolgari so bili proti slovanskim prebivalcem osvojenega ozemlja v veliki manjšini. Ker so bili tudi na mnogo nižji kulturni stopnji od njih, so kmalu začeli prevzemati njihov jezik in običaje. Polagoma so se popolnoma poslovanili in nastal je enoten slovanski narod, ki pa je obdržal bolgarsko ime.

Že prvi bolgarski vladarji so državo močno utrdili, najbolj pa je razširil njene meje mogočni K r u m (802.—814.). Osvojil je vse Erdeljsko višavje in vzhodni del Panonskega nižavja, pridrl preko Timoka do Morave, na jugu pa zasedel važno bizantinsko trdnjavo Sardiko (Sofijo).

Bolgarija je bila torej za slovensko Karantanijo najstarejša država med Južnimi Slovani. Druge slovanske državice na Balkanskem polotoku so nastale šele ob prehodu iz 8. v 9. stol. Ob Jadranskem morju se je tedaj razvila Primorska ali Dalmatinska Hrvatska, ki je obsegala primorsko ozemlje med rekama Raša v Istri in Cetino, med Cetino in Neretvo je bila dežela Neretljani, vzhodno od te se je razprostirala pokrajina Hum ali Zahumlje, ozemlje ob Trebinjščici in vse do Kotskega zaliva je pripadalo državici Travuniji, vzhodno od Kotskega zaliva in okoli Skadskega jezera pa je bila Duklja, ki se je pozneje imenovala Zeta.

*Državice
ob Jadranu
(o. 800.)*

Tudi v notranjosti Balkanskega polotoka so se tedaj začele razvijati večje državne enote. Državico, ki je nastala v ravnini ob Dravi, Savi in Kolpi, imenujemo Posavsko ali Panonsko Hrvatsko, v osrednjem, goratem delu polotoka pa sta se razvili Bosna in Raška. Bosna je obsegala le ozemlje ob gornjem toku Bosne, Raška pa visoko pokrajino ob izvirih Pive, Tare, Zahodne Morave in Ibra.

*Državice v
notranjosti*

Razdelitev Južnih Slovanov na posamezne državice pa je začela kvarno vplivati na njihovo enotnost. Nove pokrajine so se razvijale ločeno druga od druge, kakor so to zahtevale zemljepisne, gospodarske in politične razmere. Vedno bolj je izginjalo skupno ime Sloveni, s katerim so se prvotno nazivali vsi Južni Slovani od izvira Drave do Črnega morja. Namesto tega se začenjajo naši predniki nazivati po pokrajinah, v katerih so prebivali (n. pr. Karantanci, Neretljani, Zahumljani, Dukljani, Timočani in dr.), ali pa uporabljajo plemenska imena. V začetku 9. stol. se pojavita tudi plemenski imeni Srbov in Hrvatov, ki se s porastom srbske oziroma hrvatske moči širita tudi na sosedna plemena. Hrvatsko ime so v 9. stol. prevzeli že vsi prebivalci od Raše do Cetine, srbsko pa se je razširilo po Raški, ki se začjenja imenovati tudi Srbija. Ščasoma sta nova naziva izpodrinila vsa druga plemenska in krajevna imena v osrednjem delu Balkanskega polotoka, tako da so se končno ustalila za Južne Slovane štiri narodna imena: zahodna veja Južnih Slovanov je obdržala staro, skupno „slovensko“ ime — že v 9. stol. se vse dežele, kjer prebivajo Slovenci,

*Narod-
nostna
delitev
Južnih
Slovanov*

imenujejo Slovenija — vzhodno od Slovencev naseljeni Južni Slovani se imenujejo Hrvati in Srbi, najvzhodnejša južnoslovanska plemena pa so prevzela bolgarsko ime svojih mongolskih gospodarjev.

Doba frankovskega pritiska v Podonavje in na Balkanski polotok

<p>768.—814. Karel Veliki</p> <p style="padding-left: 40px;">788. Slovenci pridejo pod Franke</p> <p style="padding-left: 40px;">Po 814 Slabljenje fran. moči (Ludovik Pobožni, Verdun, 843.)</p>	<p>796. Panonski Hrvatje pridejo pod Franke</p> <p>Po 799. Prim. Hrvatje pridejo pod Franke</p> <p>812. Aachenski mir, „Dalmacija“ ostane pod Bizantinci</p>
<p>819. — 822. Upor Ljudevita Posavskega</p>	
<p>Po 822. Karantanski Slovenci izgube domače kneze</p> <p style="padding-left: 40px;">o. 840.—874. Dvig Panon. Slovenije (Pribina, Kocelj, delovanje Metodovo)</p> <p>Po 874. Propad Pan. Slovenije</p>	<p>Po 822. Dvig Prim. Hrvatske (Trpimir, Domagoj)</p> <p>880. Osvoboditev Hrvatske (Branimir)</p>
<p>Konec 9. stol. Prihod Madžarov</p>	

Ob nastopu 9. stol. so bile državice Južnih Slovanov po večini šele v začetku svojega razvoja. Edino Bolgarija je imela močno državno ureditev, medtem ko je bila Karantanija že na pol odvisna od Bavarcev. Mladim slovanskim državicam pa je že ob rojstvu grozila nevarnost. Od zahoda je začela prodirati v Podonavje in na Balkanski polotok mogočna frankovska država, na vzhodu se je spet dramila bizantinska država, kot tretji tekinec za oblast pa so nastopili Arabci.

Frankovska država

Razvoj frankovske in arabske države. Germanski Franki so prebivali v 5. stol. po Kr. v pokrajinah ob vzhodnem Renu. Razdeljeni so bili še v majhna plemena, katera pa je združil Klotvigi iz rodu Merovingov (481.—511.). Njemu

in njegovim naslednikom se je kmalu posrečilo razširiti državo na vse ozemlje rimske Galije in si pokoriti številna germanska plemena v današnji jugozahodni Nemčiji. Kulturna Galija je silno vplivala na preproste germanske osvovjevalce. Franki v tej deželi so hitro prevzemali rimsko kulturo in sprejemali v svoj jezik latinske izraze. Le Franki v vzhodnih, germanskih pokrajinah so še ohranili svojo narodnost in značaj. Že v 8. stol. je bila frankovska država najmočnejša sila na evropskem zahodu, ki je lahko branila evropsko kulturo in krščanstvo pred muslimanskimi Arabci.

Domovina Arabcev, Arabija, je večidel puščavska pokrajina, kjer so že od nekdaj prebivala nomadska plemena arabskih Beduinov. Le na zahodnem delu polotoka je dežela toliko rodovitna, da se je del prebivalstva lahko stalno naselil. Nikdar pa niso bili Arabci enotni; vedno so se razna plemena borila med seboj. Šele Mohamedova vera je v začetku 7. stol. Arabce zedinila.

Arabska država

Mohamed je bil trgovec. Mnogo je potoval po svetu, kjer se je seznanil s krščansko, judovsko in drugimi verami. Ko se je vrnil iz tujine, se je proglašil za preroka edinega boga Alaha in začel oznanjati nove verske nauke. Radi njih je moral bežati iz svojega rodnega mesta Meke v Medino (622.). Ta beg imenujejo muslimani *h e d ž r o*; po njej še danes štejejo leta. Po nekaj letih se je Mohamed zmagovalno vrnil v Meko. Od tedaj se začenuja silni razmah njegove vere.

Mohamedova vera

Mohamed sam je svojo vero imenoval *i s l a m*, kar pomeni udanost bogu. Verniki morajo petkrat na dan moliti, se postiti, podpirati reveže in slabotne in vsaj enkrat v življenju obiskati Meko, kjer je shranjena *k a b a*, črn, oglat kamen, ki je padel z neba (meteor). Mohamedova vera, imenovana tudi muslimanska, zahteva od vernikov, da se z vsemi silami borijo zanjo. To zapoved so izpolnjevali muslimani tem rajši, ker so verovali, da je vsakomur že vnaprej določena usoda (kismet) in da je najbolj srečen tisti, komur je Alah določil častno smrt v boju z drugoverci.

Vsa Arabija je hitro sprejela novi nauk, nasledniki Mohameda, *k a l i f i*, pa so že začeli širiti arabsko vero in državo preko mej Arabije.

Arabska država se je širila tako hitro kakor nobena druga država do tistega časa. V sto letih so zasedli Arabci vso Prednjo Azijo in resno ogrožali sam Carigrad. Istočasno so preko Egipta in severne Afrike prišli do Gibraltarske ožine, jo leta 711. prekoračili in osvojili Pirenejski polotok. Šele severno od Pirenejev so zadeli na močno frankovsko državo.

*Karel
Martel*

Frankovski vladarji iz rodbine Merovingov tedaj že niso imeli v državi skoraj nobene moči. Vso oblast so si polagoma prilastili majordomi, ki so bili prvotno le upravitelji merovinškega dvora. Tudi obrambe proti Arabcem ni prevzel kralj, ampak njegov majordom *K a r e l M a r t e l*. Ta je spoznal, da je frankovska moč mnogo premajhna za uspešno borbo proti Arabcem. Zato je sklenil, čim hitreje ustvariti močno konjenico, ki bi jili lahko zadržala. Kraljevsko zemljo, ki jo je imel na razpolago, je razdelil med frankovske podanike, ki so se mu morali zato obvezati, da mu bodo služili v vojski kot konjeniki. Taka zemlja se je imenovala *f e v d*, tisti pa, ki je fevd dobil, *v a z a l*. Vazali niso bili pravi lastniki fevdov, ampak so jih smeli uživati le do svoje smrti; po smrti je fevd zopet pripadel fevdnemu gospodu.

*Postanek
fevdalizma*

*Frankovska
zmaga nad
Arabci*

Z novo konjenico, sestavljeno iz vazalov, se je *Karel Martel* med krajema Tours in Poitiers postavil Arabcem v bran (732.). V bitki so bili Arabci popolnoma premagani ter so se morali umakniti nazaj preko Pirenejev. Frankovska zmaga je bila odločilnega pomena za ves krščanski svet. Če bi Arabci zmagali, bi namreč lahko prodirali še dalje v Evropo in povsod bi mesto evropske kulture in krščanstva zmagala arabska kultura in muslimanstvo.

*Ustanovitev
papeške
države*

Zmaga nad Arabci je zelo okrepila položaj frankovskih majordomov. Že leta 751. je postal majordom *P i p i n M a l i* iz rodbine *K a r o l i n g o v* kralj, zadnjega Merovinga pa so zaprli v samostan. Pipina je dal maziliti za kralja sam papež, ki si je z njim pridobil zvestega zaščitnika. Kmalu za tem je papež prosil Pipina, naj mu pride v Italijo pomagat proti Langobardom. Pipin se je takoj odzval, vzel Langobardom srednjo Italijo in jo podaril v last papežu (754.). S tem je bila ustanovljena papeška država s središčem v Rimu.

Najvažnejši frankovski vladar pa je bil naslednik Pipina Malega, Karel Veliki (768.—814.).

Doba Karla Velikega. Slovenci in Hrvatje pridejo pod Franke. Karel Veliki je dal frankovski državi trdno notranjo ureditev, pa tudi njene meje je zelo razširil. Več čas svoje vlade se je bojeval. Posebno težke boje je imel z germanskimi Sasami v severovzhodni Nemčiji, katere je dal s silo pokristjaniti. Iz Saške so začeli Germani kmalu prodirati na ozemlje Polabskih Slovanov. Karlov poskus, osvojiti Češko, pa se je ponesrečil.

*Karlove
osvojitve*

Saška

Za nas je bila najvažnejša Karlova zmaga nad Bavarci. L. 788. je namreč Karel Veliki bavarskega kneza Tasilo II. premagal, odstavil in poslal v samostan, Bavarsko pa priključil svoji državi. Z Bavarsko so prišli pod Franke tudi karantanski Slovenci. Ker pa Tasilu niso pomagali v boju proti Frankom, jim je Karel Veliki še nadalje pustil domače kneze in notranjo samostojnost.

Bavarska

Karantanija

Kmalu nato je Karel sklenil, da uniči državo Obrov, ki so iz Podonavja stalno ogrožali njegove vzhodne meje. Poslal je proti njim več vojska. Frankovske čete, katerim so se pridružili tudi karantanski Slovenci, so prodirale deloma iz Bavarske ob Donavi, deloma iz Italije preko južnih slovenskih dežel. Teh bojov se je udeležil tudi slovenski knez Vojnomir. Odločitev pa so dosegle frankovsko-slovenske čete šele po več letih, ko so uničile središče obrske sile med Donavo in Tiso (796.).

Boji z Obri

Franki so večino obrskega ozemlja priključili svoji državi, toda bilo je skoraj neposeljeno. Zato so se Slovenci, ki so se ob svojem prihodu umaknili pred Obri daleč v alpske doline, začeli vračati iz goratih alpskih krajev v rodovitnejše Panonsko nižavje. Posebno gosto so poselili pokrajino okoli Blatnega jezera.

*Slovensko
naseljevanje v
Panonijo*

Po propadu obrske države so morali tudi panonski Hrvatje, ki so bili do tedaj pokorni Obrom priznati Franke za svoje gospodarje. Ko pa so hoteli Franki razširiti svojo oblast še nad primorske Hrvate in so proti njim poslali furlanskega vojvodo Erika, so jih Hrvatje pri Trsatu popolnoma premagali (799.). Šele novim frankovskim vojskam se

*Hrvatji pod
Franki*

je posrečilo prisiliti tudi primorske Hrvate, da so se predali. Vendar so primorski in panonski Hrvatje še nadalje obdržali domače kneze.

S temi zmagami si je Karel Veliki utrdil vzhodne meje, nato pa je odšel v Italijo, kjer je bil prej uničil langobardsko državo, in se dal v Rimu od papeža okronati za rimskega cesarja (800.). S tem je hotel pokazati, da se smatra za naslednika nekdanjih rimskih cesarjev. A zadel pa je na odločen odpor bizantinskega cesarja, ki je trdil, da je on edini upravičen na ta naslov.

*Karel
rimski
cesar (800.)*

*Vojna z
Bizancem*

Med obema državama je nastala zaradi tega dolgotrajna vojna. Glavno bojišče je bilo v Italiji in v zahodnih južnoslovanskih pokrajinah. Šele l. 812. sta nasprotnika sklenila mir v *Aachen* u. Bizantinci so priznali Karla za rimskega cesarja in mu prepustili skoraj vso Italijo in Primorsko Hrvatsko. V hrvatskem primorju so obdržali le še utrjena mesta Split, Trogir in Zadar ter otoke Krk, Cres, Lošinj in Rab. Ta bizantinska posest je obdržala staro rimsko ime *Dalmacija*. V Italiji pa so Bizantinci med drugim obdržali Benetke.

*Razvoj
Benetk*

Benetke, so nastale v dobi preseljevanja narodov na nizkili, peščenih otokih (lidih), ki so bili sredi lagun zelo težko dostopni. Mesto so ustanovili prebivalci, ki so se zatekli na te otočke pred Huni, Avari in drugimi narodi, ki so hodili pustošit v Italijo. Živelci so največ od ribištva, kmalu pa so postali tudi spretni trgovci. Bizantinska oblast nad Benetkami ni bila nikoli posebno močna. V Benetkah je vladal sicer bizantinski cesarski namestnik, imenovan dož (dux), pozneje pa so si Benečani začeli voliti dože sami in njihova odvisnost od Bizanca je bila le še navidezna. Že v prvih stoletjih so Benečani postali na morju tako močni, da so si začeli osvajati še druga mesta ob Jadranskem morju in postali nevarni tekmeči slovauskim državicam v borbi za vzhodno jadransko obalo.

*Notranja
uprava
Karlove
države*

Karel Veliki je svojo državo tudi na znotraj dobro uredil. Razdelil jo je na *grofije*, katerim so vladali grofje. Ti so imeli v svojih grofijah vojaško, sodno in upravno oblast. Le ob mejah je ustanovil večje grofije, imenovane *krajine* ali *marke*; hotel je namreč, da bi voditelji krajin, mejni grofje, imeli tolikšno vojaško silo, da bi lahko sami odbijali sovražne napade na državne meje. Tudi na slovenskem in hrvatskem ozemlju, ki je spadalo v frankovsko državo, je Karel Veliki ustanovil dve krajini: *Fur-*

Krajine

l a n s k a je obsegala poleg Furlanije slovenske in hrvatske pokrajine na severu do Drave in še del Panonskega nižavja do reke Rabe, Vzhodna krajina pa vse ostalo slovensko ozemlje s Karantanijo do Donave. Za mejne grofe je Karel imenoval Franke, vendar je pustil Slovincem in Hrvatom še vedno domače kneze.

Karel Veliki se je mnogo trudil, da bi v njegovi državi zmagala krščanska vera. Tudi za naše kraje je izdal nekaj važnih odlokov o cerkveni ureditvi. Določil je, naj salzburški škofje izvršujejo cerkvene posle na slovenskem ozemlju do reke Drave na jugu, skrb za versko življenje v slovenskih krajih južno od Drave pa je prepustil oglejskim patriarhom (811.). Za hrvatske dežele je ustanovil novo škofijo v Ninu, ki jo je podredil naravnost papežu; hotel je namreč, da bi ostala neodvisna od splitske nadškofije, ki je bila na bizantinskem ozemlju.

*Drava —
meja med
Salzburgom
in Oglejem*

Cerkev sv. Križa v Ninu (iz 9. stol.)

Prvi poskus osvoboditve izpod Frankov pod Ljudevitom Posavskim. Karlu Velikemu je sledil na frankovskem prestolu njegov sin Ludovik Pobožni (814.—840.). Bil pa je mnogo preslaboten, da bi mogel obvladati veliko državo,

*Frankovska
država po
Karlu Vel.*

ki jo je podedoval. Upravitelji v posameznih pokrajinah so zato postajali vedno samostojnejši in se niso več ozirali na vladarja. Posebno slabe so bile razmere v obmejnih krajinah. Furlanski mejni grof Kadolaj je na lastno pest tako kruto ravnal s podrejenimi Slovenci in Hrvati, da se je posavsko-hrvatski knez Ljudevit, ki je imel svojo oblast v okolici Siska, pri cesarju pritožil. Ker so bile vse pritožbe zaman, se je Ljudevit končno uprl. Kadolaj je takoj pridrl nadenj, bil pa je poražen in se je moral umakniti v Furlanijo, kjer je kmalu nato umrl.

*Naš narod
pod
Kadolajem*

*Ljudevit se
upre (819.)*

*Pridružijo
se mu
Slovenci
in Srbi*

Zmaga nad furlanskim mejnim grofom je silno dvignila Ljudevitov ugled. Pridružili so se mu Slovenci ob Savi in Dravi, na vzhodu pa celo oddaljeni Timočani. Prvič so bila združena južnoslovanska plemena od Soče do Timoka v enotnem odporu proti Frankom.

Franki so že l. 819. poslali proti Ljudevitu dve vojski, ki pa nista imeli uspeha. Prihodnje leto (820.) pa so prodirale proti njemu kar tri frankovske armade: prva iz Furlanije preko slovenskega Krasa, druga preko Karantanije, tretja pa ob Donavi in preko Panonskega nižavja proti jugu. Mnogo je koristil Frankom tudi primorsko-hrvatski knez Borna, ki je uapadel Ljudevita z juga.

*Borna —
Ljudevitov
nasprotnik*

Slovenci na Krasu so dolgo uspešno zadrževali frankovsko vojsko, pa tudi v Karantaniji se je Frankom le s težavo posrečilo prodreti proti Hrvatski. Končno so se vse tri vojske vendarle združile in napadle Ljudevita. A v utrjenih gradiščih mu niso mogle do živega. Tudi Borna, ki je vdrl v Posavsko Hrvatsko, je bil ob Kolpi premagan. Franki so se morali vrniti, na povratku pa so prisilili uporne Slovence, da so znova priznali frankovsko oblast (820.).

*Pokoritev
Slovencev
(820.)*

Tudi prihodnje leto frankovske vojske proti Ljudevitu niso bile uspešnejše; odločitev je padla šele l. 822. Tedaj je šla proti Ljudevitu velika vojska iz Italije; bila je že deseta. Toda Ljudevit se je iz neznanih vzrokov pred njo umaknil k Srbom, ne da bi bil premagan na bojnem polju. Od tam je kmalu odšel v Primorsko Hrvatsko, kjer pa ga je dal Bornov sorodnik Ljudemisl zavratno umoriti (825.).

*Ljudevitov
konec
(823.)*

Čprav Ljudevit ni dosegel končnega uspeha, je vendar njegov upor frankovsko oblast na ozemlju Južnih Slovanov

zelo omajal. Pridrli so Bolgari in brez večjih ovir zasedli večino Panonskega nižavja in Posavsko Hrvatsko. Franki proti njim niso imeli dosti uspeha. Bolgari so obdržali dežele do Srema, v Posavski Hrvatski pa je z njihovo pomočjo zavladal knez Ratimir.

*Franki
proti
Bolgarom*

Slovenske dežele pa so tedaj Franki na novo uredili (828.). Ker se velika Vzhodna in Furlanska krajina, kakor ju je uredil Karel Veliki, nista obnesli, je Ludovik Pobožni razdelil to ozemlje na manjše krajine. Furlansko marko je razdelil na štiri dele: Furlanijo, Istrsko marko, Posavsko krajino v porečju zgornje Save (poznejšo Kranjsko) in Spodnjo Panonijo okoli Blatnega jezera. Od Vzhodne marke je odeepil kot samostojni krajini Karantanijo in Zgornjo Panonijo, ki je obsegala ozemlje med Donavo in Rabo. V vseh teh krajinah je postavil nemške mejne grofe, edino Primorska Hrvatska, ki se ni pridružila Ljudevitu Posavskemu, je še obdržala domače kneze.

*Nova
ureditev
krajin
(828.)*

Tako se je žalostno ponesrečil prvi poskus, ustanoviti večjo južnoslovansko državo. Slovenci in Hrvati so morali še nadalje priznavati za svoje gospodarje Franke, deloma pa Bizantince. Najhuje so bili prizadeti Slovenci. Izgubili so še tisto notranjo samoupravo in domače kneze, ki jim jih je pustil Karel Veliki. Zadnji slovenski knezi v Karantaniji so bili Pribislav, Semika, Stojmir in Etgar, katerega so Franki po neuspelem uporu odstavili. Od tedaj so morali Slovenci razen kratkih presledkov ostati pod nemškimi gospodarji do ustanovitve Jugoslavije (1918.).

*Posledice
Ljudevit.
upora*

Primorska Hrvatska do osamosvojitve izpod Frankov. Pod Bornovimi nasledniki je morala Primorska Hrvatska navidezno še vedno priznavati frankovsko oblast, dasi je v resnici postajala vedno samostojnejša, čim bolj je frankovska država propadala.

Po smrti Ludovika Pobožnega (840.) se njegovi sinovi niso mogli zediniti glede nasledstva, zato so s pogodbo v Verdunu (843.) razdelili državo na tri dele: Zahodno frankovsko državo — poznejšo Francijo, Osrednjo, ki je

*Delitev
frankovske
države
(843.)*

obdržala kralju le še Italijo, in Vzhodno — poznejšo Nemčijo. Meja italske in nemške države je deloma potekala preko južnoslovenskega ozemlja: Istra in Primorska Hrvatska sta bili podrejeni Italiji, ostale hrvatske in slovenske pokrajine pa Nemčiji.

*Knez
Trpimir*

Tedaj nekako je zavladal v Primorski Hrvatski knez Trpimir (o. 845.—864.). Prestolnico je imel v Klisu, kjer si je uredil dvor po frankovskem vzoru. Sam se je nazival „kneza Hrvatov“ in v neki njegovi listini je prvič v zgo-

Napis kneza Trpimira

dovini omenjeno hrvatsko ime (852.). Trpimir je začetnik hrvatske vladarske rodbine Trpimirovičev, ki je vladala s presledki skoraj 250 let.

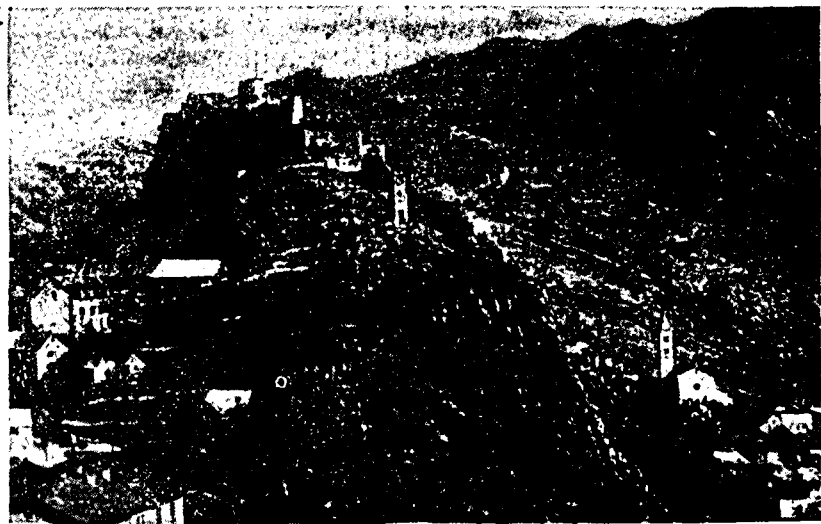
*Domagojeva borba
za oblast
na morju*

Njegov naslednik Domagoj (864.—876.) je posvetil posebno pozornost zgraditvi močnega brodovja. Hrvatsko Primorje so tedaj začeli ogrožati Benečani, od juga pa so prodirali v Jadran Arabci. Ti so iz severne Afrike osvojili važne postojanke na Siciliji in v južni Italiji, od koder so s svojimi ladjami prihajali do Benetk. Domagoj je uspešno branil domovino pred vsemi napadi. Na frankovski poziv je s svojim brodovjem odjadral celo pred Bari, ki je bil najvažnejše arabsko oporišče v južni Italiji. Hrvatsko brodovje je mesto obkolilo z morske strani ter tako omogočilo,

da so Franki Bari osvojili (871.). Tudi proti Bizantincem, ki so si tedaj pokorili male slovanske primorske državice in napadli Hrvaško, je Domagoj ohranil svobodo. Njegovo brodovje je bilo tedaj najmočnejše na Jadranskem morju.

Malo pred njegovo smrtjo (875.) je izumrla frankovska vladarska rodbina v Italiji. Italijansko frankovsko posest in oblast nad Primorsko Hrvaško bi morali zdaj dobiti vzhodnofrankovski kralji. Temu pa so se Hrvati odločno uprli. Nastala je huda vojna, v katero so se vmešali še Bi-

Borba za neodvisnost

Klis, stara hrvatska prestolnica

zantinci. Z bizantinsko pomočjo so Hrvatje odbili najprej Nemce, nato pa so morali nastopiti še proti Bizantincem, ki so hoteli tudi sami dobiti oblast nad Hrvati ter jih podrediti carigrajskemu patriarhu. Težko borbo za svobodo je uspešno dokončal s papeževo pomočjo šele novi hrvatski knez Branimir (879.—892.). L. 880. so namreč Franki in Bizantinci priznali Hrvatom popolno neodvisnost in Branimir je postal tako prvi neodvisni hrvatski vladar. Celo dalmatinska mesta in otoki, ki so ostali še bizantinski, so mu morali plačevati davek za vsa zemljišča, ki so jih imeli na svobodnem hrvatskem ozemlju. Branimir je tedaj svojo državo

*Hrvatska
svobodna
(880.)*

v verskem oziru podredil neposredno papežu, s čimer je na Hrvatskem za vedno zmagala katoliška cerkev.

Proti koncu svoje vlade je Branimir odločno zavrnil tudi Benečane, ki so se že od časa Domagoja skušali zasedrati na vzhodni jadranski obali. Njihovo brodovje je popolnoma uničil pri Makarski (887.). Od tedaj so morali Benečani nad sto let plačevati hrvatskim vladarjem odškodnino za prosto plovo na vzhodni strani Jadrana.

*Nastanek
Velike
Moravske*

Slovani v Podonavju v borbi za osamosvojitve. Ciril in Metod. Oslabljenje frankovske države v 9. stol. so izrabili razen Hrvatov tudi drugi Slovani v Podonavju. Severno od Donave je tedaj nastala pod knezom Mojmirom močna slovanska država, Velika Moravska, v Spodnji Panoniji pa se je razvila nova slovenska kneževina, ki je postala središče slovenskega političnega življenja.

*Nastajanje
slov. kneže-
vine v
Panoniji*

Po Ljudevitovem uporu so namreč Franki vzeli karantanskim Slovincem domače kneze in jim onemogočili vsako delo za osamosvojitve. Radi frankovskega pritiska so se Slovenci iz Karantanije v vedno večjem številu preseljevali v Panonijo, kamor so odšli prvi slovenski naseljenci že po uničenju obrske države (gl. str. 27.). V prvi pol. 9. stol. je bil slovenski živelj v Panonskem nižavju že tako močan, da je dobila nova državnica, ki je nastajala v Spodnji Panoniji pod vodstvom Pribine, slovenski značaj.

*Pribina
(o. 840.—
861.)*

Pribina je bil po rodu Slovak. Sprl se je z velikomoravskim knezom Mojmirom in zbežal najprej k Frankom, nato pa k posavsko-hrvatskemu knezu Ratimirju, ki je bil v zvezi z Bolgari. Ko so Franki nato pregnali Ratimirja in Posavsko Hrvatsko spet priključili svoji državi (838.), se je Pribina vrnil k Frankom in dobil od njih v fevd del Spodnje Panonije ob reki Zali, ki teče v Blatno jezero (o. 840.). Na močvirnem svetu v bližini jezera si je zgradil prestolnico Blatograd, ki je bila dobro utrjena in zelo težko dostopna. Ker se je znal Frankom prikupiti, mu je kralj pozneje podaril v last vso zemljo, ki jo je imel do tedaj le kot fevd, obenem pa ga je postavil za mejnega grofa vse Spodnje Panonije. Pribina je vse življenje ostal sovraž-

nik velikomoravskega kneza; na strani Frankov se je celo boril proti njemu in v boju padel (861.).

Sledil mu je sin *K o e e l j* (861.—874.). *Kocelj* je v začetku svoje vlade po očetovem vzgledu zelo podpiral krščanstvo, ki so ga širili v državi duhovniki salzburške nadškofije. Nadškof sam je večkrat obiskal te kraje in posvetil več cerkva. S širjenjem krščanstva po nemških duhovnikih pa se je širil tudi nemški politični vpliv. Podobno stanje je bilo tudi v Veliki Moravski, kjer je zavladal za *Mojmirom* knez *R a s t i s l a v*.

Kocelj
(861.—
874.)

Rastislav je prvi spoznal, kakšna nevarnost preti državi od Nemcev. Storil je vse, da bi nemški vpliv zatrl, a je izzval le še večji pritisk. Nemci so se proti njemu celo zvezali z moravskimi vzhodnimi sosedi *Bolgari* (862.).

Rastislavov
proti-
nemški
odpor

Tedaj je prosil *Rastislav* bizantinskega cesarja *Mihaela III.*, naj mu pošlje na Moravsko duhovnikov, ki bi znali poučevati krščansko vero v ljudskem jeziku (865.). S tem je hotel odstraniti v državi vpliv nemške duhovščine, tesnejše zveze z Bizancem pa bi mu koristile tudi v političnem oziru.

Bizantinski cesar je za ta posel določil brata *K o n s t a n t i n a* in *M e t o d a* iz Soluna. Po rodu sta bila Grka, a sta se že v mladosti naučila slovanskega jezika, ki so ga govorili v solunski okolici. Študirala sta v Carigradu in si pridobila veliko znanje. Še preden ju je cesar poslal na Moravsko, sta širila krščanstvo v današnji južni Rusiji med *Kazari*. Za pot na Moravsko sta se dobro pripravila. Prevedla sta na slovanski jezik nekaj najbolj potrebnih cerkvenih knjig; napisala sta jili z *g l a g o l i c o*, katero je priredil *Konstantin* po grških črkah, da je bila primerna slovanskemu jeziku.

Konstantin
in Metod

L. 864. sta šla na pot. *Rastislav* ju je z veseljem sprejel. Med ljudstvom sta imela velike uspehe. Ljudje so z navdušenjem sprejemali krščanske nauke v domačem jeziku. Njunih pristašev je bilo vedno več, nemški duhovniki pa so izgubljali v deželi ugled in vpliv.

Delovanje
na
Moravskem

Zaradi tega se je nemška duhovščina pritožila pri papežu *Nikolaju I.*, češ da učita *Konstantin* in *Metod* krščansko

Papežev
poziv v Rim

vero po slovanskih knjigah, čeprav sta uporabljala rimske obrede. Papež se je hotel o vsem sam prepričati, kajti bal se je, da ne bi bila brata, ki sta bila po rodu Grka, pripadnika Fotijevega; prav tedaj je namreč trajal oster spor med papežem Nikolajem I. in bizantinskim patriarhom Fotijem, ki je pozneje (1054.) privedel do odcepitve vzhodnega krščanstva od Rima.

*Brata
spotoma
pri Koclju*

Na papežev poziv sta odšla Konstantin in Metod proti Rimu. Med potjo sta se ustavila pri panonskem knezu Koclju in ga tako navdušila za svoje delo, da jima je dal na pot še nekaj slovenskih učencev, katere naj bi poučila v slovanskem bogoslužju.

*Papež
odobri
njuno delo*

Papež je brata zaslišal in pregledal njune knjige. Prepričal se je, da učita pravo vero ter je njuno misijonsko delovanje v slovanskem jeziku odobril. Konstantin jé; tedaj v Rimu vstopil v samostan in dobil ime Ciril; kmalu nato je umrl (869.).

*Metod
nadškof*

Metod se je sam vračal iz Rima. Spotoma se je moral ustaviti pri knezu Koclju, ker je med njegovo odsotnostjo izbruhnila vojna med Rastislavom in Nemci. Metod je začel delovati med Slovenci, kjer je dosegel prav tako kakor na Moravskem lepe uspehe. Vedel pa je, da njegovo delo radi nasprotja nemških škofov ne more ostati trajno, če slovenska Panonija in Moravska ne postaneta neodvisni od nemških škofij. Zato je šel ponovno v Rim in pri papežu izposloval, da je ustanovil novo nadškofijo, ki je obsegala ozemlje Panonske Slovenije in Velike Moravske. Da se nemški škofje ne bi mogli pritoževati, da je ustanovljena na škodo nemških škofij, je papež določil, naj bo nova nadškofija naslednica stare sirmijske, ki je obstajala že v rimskih časih. Za prvega nadškofa je papež imenoval Metoda.

Tako je postala Panonska Slovenija pod Knezom Kocljem v verskem oziru od Nemcev popolnoma neodvisna, pa tudi v političnem pogledu je bila čisto samostojna.

Vendar Nemci niso odnehali. Najbolj nevaren se jim je zdel Metod. Izvabili so ga na Bavarsko, kjer naj bi se sestal

z nemškimi škofi, in ga vrgli v ječo. Izpustili so ga šele čez tri leta na izrecno zahtevo papeža. Istočasno se je Nemcem tudi posrečilo uničiti Rastislava. S pomočjo njegovega nečaka Svetopolka so ga ujeli, oslepili in vrgli v ječo, kjer je umrl. Novi knez Svetopolk je sklenil z njimi mir. Nemci so priznali Moravcem neodvisnost, pretrgati pa so morali vse vezi s panonskimi Slovenci.

*Rastislavov
padec*

Mir med Nemci in Moravci je bil usodnega pomena za Panonsko Slovenijo. Ob tem času izgine knez Kocelj in v Blatogradu zavlada nemški grofje. S tem je propadla zadnja samostojna slovenska kneževina. Deželo so spet preplavili nemški naseljenci in duhovniki. Metod pa se je s svojimi učenci vrnil na Moravsko.

*Propad
Panonske
Slovenije*

Samostan Sv. Nauma ob Ohridskem jezeru

Pa tudi na Moravskem Metodovo delo ni bilo več lahko. Svetopolk se je le preveč prepustil nemškemu vplivu. Pred svojo smrtjo je Metod želel, naj bi postal njegov naslednik učencec Gorazd, a želja se mu ni izpolnila. Ko je umrl (885.), se je podal nemški škof Vilhing iz Nitre v Rim, kjer je Metodovo delo in Gorazda tako očrnil, da je papež prepovedal rabo slovanskega jezika v bogoslužju in določil za Metodovega naslednika Vilhinga.

*Metodova
smrt (885.)*

Metodovi učenci

Metodovi učenci so morali po njegovi smrti zapustiti Moravsko. Večinoma so šli na Balkan, kjer so nadaljevali delo svojega velikega učitelja. Na Hrvaškem so dobili veliko oporo v ninski škofiji, učenci Naum, Klement in drugi so šli v južno Srbijo, kjer je bilo središče njihovega delovanja ob Ohridskem jezeru, mnogo pa jih je odšlo tudi v Bolgarijo.

Zmaga krščanstva med balk. Slovani

Uspeh njihovega dela med Južnimi Slovani je bil zelo velik. Šele tedaj, ko je ljudstvo poslušalo krščanske resnice v domačem jeziku, je med njim dokončno zmagala krščanska vera. Metodovi učenci so nadaljevali s prirejanjem potrebnih verskih knjig, ki pa so jih pisali v mnogo preglednejši novi pisavi cirilici; glagolica se je ohranila samo še na Hrvaškem.

Madžarski naval in njegove posledice. Nemci svoje zmage nad Panonsko Slovenijo in Veliko Moravsko niso mogli izkoristiti, ker se je prav tedaj pojavil v Panonskem nižavju nov sovražnik — mongolski narod Madžarov (konec 9. stol.).

Konec Vel. Moravske in nem. oblasti v Podonavju

Madžari so kakor pred njimi Huni in Obri pridrli iz azijskih step preko južne Rusije ter se ustavili v srednjem Podonavju. Niti Moravci niti Nemci jih niso mogli zadržati. Razmeroma lahko so uničili nemško oblast v nekdanji Kocljevi kneževini, pa tudi Velika Moravska jim je kinalu po Svetopolkovi smrti podlegla in propadla (907.).

Iz Podonavja so začeli Madžari napadati preko južnih slovenskih dežel v Italijo, ob Donavi navzgor pa daleč v notranjost Nemčije. Pol stoletja so preko slovenskih krajev divjale sovražne vojske. Edino Karantanija je bila varnejša pred madžarskimi konjeniki, ker so se goratih krajev izogibali.

Posledice madž. prihoda za Slovane

Madžarski prihod v Podonavje je bil za Slovane usodnega pomena. Kakor klin so se zagostili med Južne Slovane in njihove brate na severu ter prekinili med njimi zveze, ki so bile še v času Metoda tako živalne in uspešne.

Slovenci v dobi najhujše germanizacije

Po 900. Madžarski napadi na slov. in hrv. tla	Sr. 9. stol. Nastanek Raške (Vlastimir)
925. Tomislav — prvi hrv. kralj. Priključitev Pan. Hrv. in Dalmacije	924. Propad Raške (Simeon)
955. Madžarski poraz pri Augsburgu	930.—960. Časlavova država
Po 955. Ustanovitev krajin na slovenskih tleh	988. Štefan Držislav, prvi kronani hrv. kralj
11. stol. Fevdalizacija in germanizacija slov. zemlje	Makedonska država (Samuel 976.—1014.)
	1000. Začetek bojev z Benečani za dalmatinska mesta
	o. 1035. Osvoboditev Zete (Št. Vojislav)
	1058. — 1074. Peter Krešimir IV. (Razkol med nar. in lat. stranko)
	1076. — 1080. Diimitrij Zvonimir
	1077. Zeta kraljevina (Mihajlo)
	1081.—1101. Bodin. Začetek dviganja Raške pod župani
	1097. Smrt zad. hrv. nar. kralja Petra
	1102. Ogrsko-hrvatski sporazum

Oton I. in nova upravna razdelitev slovenskega ozemlja. Madžarski napadi so onajali nemško oblast nad vsemi vzhodnimi pokrajinami države. Na svojih hitrih konjih so prihajali daleč v notranjost Nemčije in še preden se je mogla zbrati nemška pehota, so že opustošili deželo in se z bogatim plenom umaknili. Nemci so spoznali, da morajo preustrojiti svojo vojsko v konjeniško, če hočejo biti kos Madžarom.

Na novo osnovana nemška konjenica je kmalu dosegla prve uspehe, odločilno zmago pa je dosegel cesar Oton I. pri

Doba madž. napadov

Oton I. (936.—973.)

*Madž.
poraz pri
Augsburgu
(955.)*

Augsburgu (955.). Madžarski poraz je bil tako hud, da od tedaj niso več napadali njegove države. Madžari, ki so bili do tedaj še nomadi, so se v Panonski nižini stalno naselili in ostali tam do danes.

*Ureditev
razmer v
Nemčiji*

Po zmagi nad Madžari je moral Oton najprej urediti razmere v svoji državi. Posamezne pokrajine so namreč izrabile slabost nemških vladarjev in se skoraj popolnoma osamosvojile; nemška država je bila v nevarnosti, da razpade. Oton je proti močnim pokrajinskim knezom dobil oporo v cerkvi. Škofe in druge cerkvene dostojanstvenike si je pridobil s tem, da jim je podeljeval velika ozemlja v fevd. Cerkveni poglavarji so tako postali tudi posvetni knezi, ki so cesarja lahko podpirali v borbi proti notranjim sovražnikom. Z njihovo pomočjo je Oton lahko spet utrdil enotnost svoje države.

*Otonove
upravne
reforme
sloven.
ozemlja*

Oton I. je tudi obnovil razrahljano nemško oblast nad alpskimi Slovenci. Vse uredbe, ki so jih izvedli v teh krajih že Franki, so namreč v dobi madžarskih napadov propadle. Po novi ureditvi so bili skoraj vsi Slovenci združeni v enotni, povečani Karantaniji, ki jo imenujemo Veliko Karantanijo. Razdeljena je bila v razmeroma majhne grofije, le na meji proti Madžarom so bile ustanovljene krajine (prim. str. 28.), ki so se vrstile od Donave do Jadranskega morja. Najsevernejša je bila Vzhodna krajina ob Donavi, južno od nje ob zgornji Muri je sledila Karantanska krajina, ob Dravi središčem v Ptujju Ptujška ali Podravska krajina, porečje Savinje je obsegala Savinjska, porečje zgornje Save pa Kranjska krajina. Istrska in Furlanska krajina sta ostali nespremenjeni še iz prejšnjih časov.

Edino Panonski Slovenci so morali ostati pod Madžari. Od njih so se ohranili le še današnji Prekmurci in Rabski Slovenci.

Iz krajin, ki so bile podrejene karantanskemu vojvodi, pa so se sčasoma razvile samostojne vojvodine. Iz nekdanje Karantanske, Ptujške in Savinjske krajine je nastala vojvodina Štajerska, iz Kranjske krajine vojvodina Krauj-

ška, vojvodina Karantanija pa je ostala omejena le na današnje Koroško. Ta delitev je zelo slabo vplivala na slovensko skupnost, kajti Slovenci so se začeli deliti po novih pokrajinali na Korošce, Štajerce, Kranjce in druge manjše skupine.

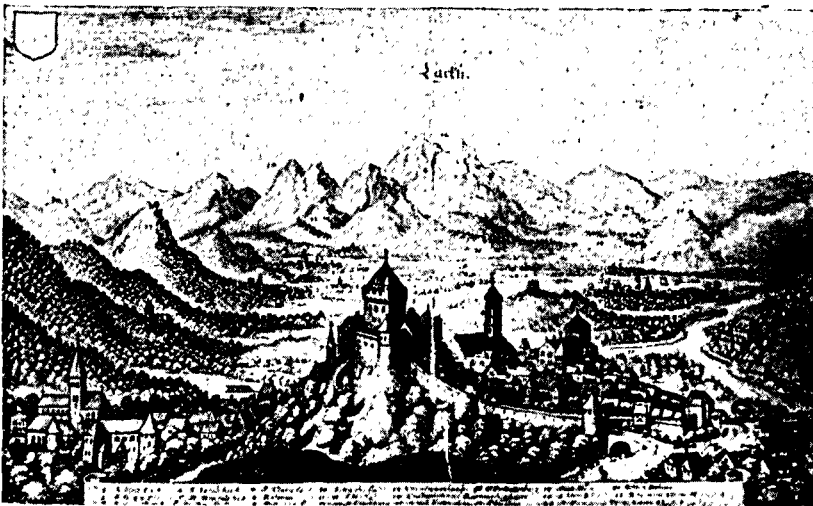
Vpliv delitve slov. ozem. na narodno enotnost

Ponemčevanje slovenske zemlje. Prvi nemški priseljenci so prišli v slovenske kraje, ko so Bavarci začeli resneje posegati v karantanske razmere in je med Slovenci zmagalo krščanstvo (v 2. pol. 8. stol.). Vendar jili je bilo premalo, da bi mogli raznarodovati našo zemljo. Nemški dotok je postal močnejši šele po uničenju obrske države (796.), a so ga s svojimi napadi kmalu zaustavili Madžari.

Prvi nemški priseljenci

Komaj pa so madžarski napadi prenehali (po l. 955.) in je cesar Oton I. uredil razmere na slovenskih tleh, so se začeli Nemci spet naseljevati v večjem številu. Slovenska zemlja je bila tedaj še zelo redko poseljena. Mnogo sveta je bilo neobdelanega in neobljudenega. Celo v dolinah so bili še veliki predeli pokriti s neprodirnimi gozdovi. Vendar so se Nemci rajši naseljevali v kraje, kjer so že prebivali Slovenci; le redkeje so izsekavali gozd in na krčevinah ustanavljali nove naselbine.

Nemško naseljevanje po l. 955.

Stara slika škofje Loke

Feudalizacija slov. zemlje

Nemško priseljevanje je silno pospeševala tudi nagla fevdalizacija naše zemlje. Vladarji so dajali raznim nemškim plemiškim rodbinam in škofijam v fevd ogromna zemljišča. Zlasti cerkveni fevdi so bili v začetku razsežni in številni. Škofje iz *B r i ž i n a* (*Freisinga*) so dobili v posest vso Selško in velik del Poljanske doline ter Sorškega polja s Škofjo Loko (973.), škofje iz *B r i k s n a* vso blejsko in bohinjsko okolico (1004.), *b a m b e r š k i* škofje Beljak s spodnjo Ziljsko in Kanalsko dolino, a *o g l e j s k i* patriarhi so imeli središče svoje posesti v Ložu in Cerknici. Na Štajerskem in Koroškem so imeli posebno velika posestva *s a l z b u r š k i* nadškofje (*Ptuj*) in *k r š k i* škofje (kraje med Savinjo in Sotlo). Tudi nekateri samostani so že v tem času dobili bogata zemljišča.

Od nemških plemiških rodbin, ki so takrat prišle k nam, so postale najvažnejše *s p a n l e i m s k a*, *t r a u n g a v š k a*, *b a b e n b e r š k a*, *a n d e š k a* in *g o r i š k a*.

Nemški val v Podonavje

Zlasti močan je bil v začetku nemški val v kraje ob Donavi do Panonskega nižavja. Ker je bil slovenski živelj prav tam najšibkejši, so ti kraji dobili nemški značaj. Zveza med Slovenci in Čehi je bila pretrgana, dasi so se osamljene slovenske naselbine v nemškem morju trdovratno držale do 14. stol., ko so omagale.

Nemški val v osrednje slov. dežele

Tem uspešnejše pa so Slovenci vztrajali v krajih, kjer so bili gosteje naseljeni. Dasi so nemški fevdalci pošiljali na svoja posestva nemške kmete in delavce in je bil tudi sicer nemški dotok vedno močnejši, so se Slovenci trdno oklepali svojega jezika in običajev. Šele po več stoletjih, ko so ostali proti vedno novim nemškim kolonistom v brezupni manjšini, so se začeli med njimi utapljati. Padati so začele slovenske postojanke po zgornjem Štajerskem in Koroškem, medtem ko so se v južnih slovenskih pokrajinah nemški priseljenci poslovenili. Šele tedaj (v 14. in 15. stol.) se je začela stvarjati jezikovna meja med Slovenci in Nemci, ki pa je potekala mnogo severnejše od današnje.

Poslovenjenje nemških priseljencev na jugu

V razdobju 400 do 500 let so torej Slovenci zaradi premajhnega števila izgubili dobro polovico svojega prvotnega ozemlja. To je bila doba najhujšega ponemčevanja (germanizacije) naše zemlje in najusodnejše razdobje slovenske

zgodovine. Edino zahodna slovenska meja je ostala trdna. Na tej strani so Slovenci celo napredovali. Mnogo novih slovenskih naselbin je nastalo še daleč v Furlansko nižino.

*Zahodna
slovenska
meja*

Novo posestne in družabne razmere pri Slovencih. Do prihoda Nemcev so Slovenci poznali v glavnem le tri družabne sloje. Večina slovenskega prebivalstva je bila svobodna. S v o b o d n i so bili pravi lastniki zemlje, na kateri so prebivali; na državnih zborovanjih so odločali o vseh zadevah in udeleževali so se vojn. Drugo skupino so tvorili n e s v o b o d n i. Bili so deloma potomci starega prebivalstva, ki so si ga Slovenci ob svojem prihodu pokorili, deloma vojni ujetniki ali pa tudi Slovenci, ki so na kak način izgubili svobodo. Nesvobodni niso imeli nobenih pravic. Gospodar je smel ravnati z njimi po mili volji; lahko jih je tudi prodal.

*Družabna
razdelitev
med
Slovenci*

Iz svobodnih se je kmalu razvilo slovensko p l e m s t v o. Bilo pa je zelo maloštevilno. Tvorili so ga večinoma člani županskih in knežjih rodbin, lahko pa si je pridobil plemstvo vsak svoboden Slovenec, ki se je kako odlikoval pred drugimi (n. pr. v vojni).

S ponemčevanjem slovenske zemlje so se spremenile med Slovenci tudi družabne razmere. Maloštevilno slovensko plemstvo se je kmalu spojilo z nemškimi in opustilo svoj jezik. Tudi slovenski svobodni kmetje so začeli hitro izginjati. Mnogi med njimi niso mogli plačevati visokih davkov, še težje pa so prenašali težko vojaško obveznost. Da bi se tega iznebili, so prostovoljno dali svojo zemljo kakemu plemiču, cerkvi ali samostanu, ki jim jo je vrnil, da so jo obdelovali. Tako je kmet ostal še vedno na svoji zemlji, ki pa ni bila več njegova last. Tudi svoboden ni bil več, zato ni imel prejšnjih dolžnosti svobodnika; te je moral prevzeti novi gospodar njegove zemlje. Prehod iz svobodnega stanu v polsvobodnega je bil za kmeta v začetku razmeroma ugoden, zato je večina slovenskih kmetov na ta način prodala svojo svobodo. Le najtrdnější so jo še obdržali.

*Sprememba
druž.
razmer
pod nem.
vplivom*

Ker se je pod vplivom krščanstva položaj nesvobodnih precej izboljšal, so se razlike med prejšnjimi svobodnimi in nesvobodnimi zelo zmanjšale. Polagoma je nastajal iz obeh nov stan, ki se je strogo ločil od plemstva. Prepad med ple-

mičem in kmetom, ki mu je moral dajati desetino in delati tlako, je postajal vedno globlji. Na slovenskem ozemlju postaneta tako sčasoma v glavnem le še dva družabna sloja: nemški plemič — graščak in slovenski kmet — tlačan. Meščanski stan je med Slovenci tedaj šele nastajal. Prva majlina mesta se začno razvijati kot središča trgovine in obrti šele od 12. stol. dalje. A tudi med meščanstvom slovenska misel ni imela opore.

Hrvatska pod narodnimi kralji

Medtem ko so Slovenci vse 10. in 11. stol. preživljali dobo najlujšega nemškega pritiska, je Hrvatska pod vlado domačih vladarjev dosegla višek svoje moči. Nemško prodiranje se je namreč po madžarskem prihodu ustavilo na slovenskih tleh, druge sovražnike, ki so se pojavili na mejah, pa je Hrvatska zmagovito odbila.

*Hrvatska
moč pod
Tomislavom*

Hrvatska pod Tomislavom. Prvi močni hrvatski vladar za Branimirom je bil Tomislav (o. 910—928.). Vladal je ob času, ko so državi na vseh mejah grozili sovražniki. Vendar Tomislav ni samo ohranil Hrvatske svobode, ampak je njene meje še močno razširil. Imel je za tiste čase velikanško vojsko in mogočno brodogradnjo: 100.000 pešcev, 60.000 konjenikov in 180 dobro opremljenih ladij.

*Tom. dobi
Panonsko
Hrvatsko*

Tomislav je najprej nastopil proti Madžarom, ki so začeli prodirati preko Drave. Panonski Hrvatje so sprevideli, da se jih ne bodo mogli ubraniti, zato so se prostovoljno pridružili Tomislavu, ki je Madžare spet pregnal. Tomislav je prvi združil Primorsko in Panonsko Hrvatsko.

*Pridobitev
dalm. mest*

*Tomislav
premaga
Bolgare*

Ob Tomislavovem času je divjala huda vojna tudi med bolgarskim carjem Simeonom in Bizantinci. Ti so bili že v veliki nevarnosti, kajti Simeon je ogrožal sam Carigrad. Tedaj so se Bizantinci obrnili na papeža, ki je pridobil Tomislava, da je stopil na njihovo stran. Za plačilo so mu izročili upravo nad dalmatinskimi mesti in otoki (923.). Prihodnje leto je bolgarska vojska uničila Srbijo (924.). Knez Zaharija in mnogo prebivalstva je pribežalo na Hrvatsko. Ko so pozneje Bolgari napadli še Hrvatsko (926.), jih je Tomislav odločno premagal. Tomislavova zmaga je bila tem

pomembnejša, ker je bila prav takrat Bolgarija na višku svoje moči.

Ko je Tomislav tako razširil svojo državo do Drave in ji priključil dalmatinsko obalo, se je l. 925. proglasil za kralja; bil je torej prvi hrvatski kralj.

Priključitev dalmatinskih mest pa je povzročila v državi težke boje. Skoraj v vseh mestih so bile stare škofije, katerih področje je bilo omejeno večinoma na mestno ozemlje. Ko so ta mesta postala del hrvatske države, so škofje v njih zahtevali, da se njihovo škofijsko ozemlje razširi tudi na ostalo Hrvatsko, ki je imela do tedaj edino škofijo v Ninu. Splitski nadškof naj bi postal cerkveni poglavar nad vsem hrvatskim ozemljem.

Borba med škofi je sprožila tudi vprašanje slovanskega jezika v bogoslužju, ki je bil razširjen po vsej ninski škofiji. Zahtevam dalmatinskih škofov se je odločno uprl ninski škof Grgur. Hrvatsko ljudstvo in hrvatska duhovščina je

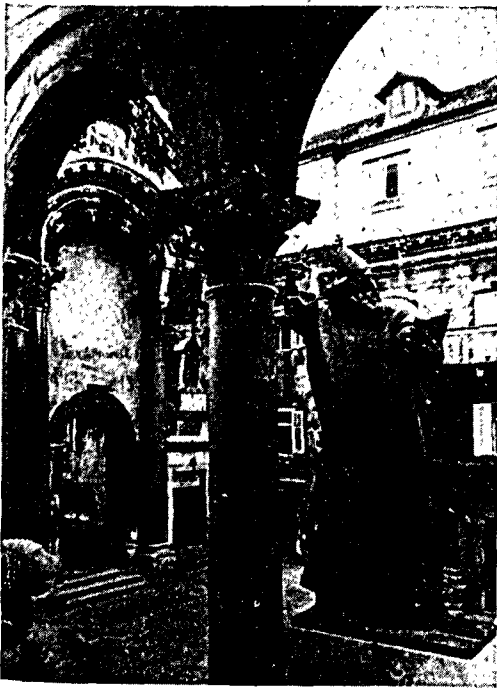
bila odločno na njegovi strani in je branila slovanski jezik v cerkvi. Kralj Tomislav pa je v tem sporu podpiral zahteve dalmatinskih škofov, ker si je hotel pridobiti naklonjenost večidel romanskega prebivalstva primorskih mest. Tudi papež je bil bolj naklonjen latinskemu bogoslužju, ki so ga zahtevali romanski škofje.

Spor sta reševala dva cerkvena zbora v Splitu (925. in 928.). Navzoč je bil tudi papežev zastopnik. Grgur Ninski ni imel prave zaslombe, zato sta

*Tom., prvi
hrv. kralj*

*Cerkveni
spor.*

*Splitska
cerkvena
zbora
(925., 928.)*

Spomenik Grgurja Ninskega v Splitu

cerkvena zbora odločila spor v korist primorskih škofov. Področje splitskega nadškofa je bilo razširjeno na vso Hrvatsko in na škofije do Kotora. Ninska škofija je bila ukinjena, Grgur pa je postal škof izpraznjene škofije v Skradinu. Slovansko bogoslužje pa le ne bilo popolnoma prepovedano; radi odločnega nastopa Grgurja Ninskega je bilo še dovoljeno za nižje cerkvene obrede.

Razvoj hrvatske kraljevine do viška pod Petrom Kresimirov IV. in začetek notranjega razkroja. Velikemu razvoju Hrvatske pod Tomislavom je sledila doba zastoja. Njegovi nasledniki so bili preslabotni, da bi mogli obdržati vse njegove osvojitve. Upravo nad dalmatinskimi mesti so spet prevzeli Bizantinci.

*Štefan
Držislav
(969.—
995.)*

Hrvati so dobili močnega vladarja šele v Štefanu Držislavu (969.—995.). Tedaj je divjala vojna med Bizantinci in mlado makedonsko državo carja Samuela. Kakor ob času bizantinsko-bolgarske vojne v dobi Tomislava je tudi zdaj cesar Vasilij II. skušal dobiti pomoči proti nevarnemu sovražniku pri Hrvatih. Štefanu Držislavu je zato odstopil dalmatinska mesta in otoke ter mu poslal kraljevske znake: krono, žezlo, zlato jabolko in plašč. Štefan Držislav se je dal nato kot prvi kronati za „kralja Hrvatske in Dalmacije“ (o. 988.).

*Prvi
okronani
hrv. kralj
(o. 988.)*

Po smrti bi mu morali slediti skupno trije sinovi, toda starejši Svetoslav ni hotel deliti vlade z mlajšima bratoma. Spor med brati je povzročil težko državljansko vojno, ki so jo dobro izkoristili Benečani. Obrnili so se na bizantinskega cesarja, naj bi jim prepustil dalmatinska mesta, češ da Hrvati zaradi notranjih bojov ne morejo vzdrževati v njih reda. Bizantinski cesar je njihovi prošnji ugodil in Benečani so pod dožem Petrom II. Orseolom prvič v zgodovini zasedli mesta Zadar, Biograd, Trogir in Split ter otoke Krk, Cres, Rab, Korčulo in Lastovo (1000.). Hkrati so nehali plačevati davek za prosto plovbo ob hrvatski obali (gl. str. 34.). Od tedaj naprej je trajala sto in sto let borba med Hrvati in Benečani za posest vzhodne jadranske obale.

*Benečani
osvoje
dalm. mesta
(1000.)*

Od notranjih bojov oslABLJENO državo je spet dvignil kralj Peter Kresimir IV. (1058.—1074.). Čeprav je bila njegova mati hči beneškega doža, je vendar s privoljenjem

bizantinskega cesarja iztrgal Benečanom iz rok vsa mesta in otoke, ki so jih bili zasedli l. 1000. Tudi v drugih hrvatskih pokrajinah je spet utrdil kraljevsko oblast, na novo pa je pridružil državi Bosno. Pod njegovo vladavo je Hrvatska dosegla največji obseg; segala je od Raše do Neretve in Drine ter od Jadranskega morja do Drave.

Kljub zunanjemu razmahu je začela država na znotraj zelo slabeti zaradi težkega nasprotstva, ki je nastalo v državi zaradi novih cerkvenih uredb.

Takrat se je namreč začelo v rimski cerkvi veliko gibanje, ki je imelo namen izboljšati cerkvene razmere in popraviti napake, ki so se razpasle v cerkvi. Voditelj gibanja je bil menih Hildebrand iz francoskega samostana Clunyja. Hotel je odstraniti predvsem vsak vpliv posvetnih oblasti na cerkev. Najprej je dosegel na lateranskem koncilu (1059.) določbo, da smejo voliti papeže le kardinali, najvišji duhovniki v Rimu in okolici. Do tega časa je namreč papeže volilo rimsko ljudstvo, ki pa je bilo mnogokrat pod vplivom vladarjev ali plemiških rodbin.

Kmalu za tem je bil Hildebrand sam izvoljen za papeža in si nadel ime Gregor VII. (1073.—1085.). Kot papež je nadaljeval boj za izboljšanje razmer v cerkvi. Nekateri vladarji so tedaj sami postavljali škofe in opate; pri tem se niso vedno ozirali na njihovo bogoslovno izobrazbo in sposobnost za duhovski poklic. Ker so dobivali škofje tedaj tudi velike fevde, so se mnogokrat potegovali za duhovniška mesta ljudje, ki niso bili duhovniki. Nekateri so visoke cerkvene službe celo kupovali. Taki duhovniki se seveda za versko življenje svojih vernikov niso mnogo brägali.

Da bi te nezdrave razmere odpravil, je Gregor VII. prepovedal, da bi vladarji sami podeljevali cerkvene službe (posvetna investitura), prav tako je seveda odklonil kupovanje cerkvenih služb (simonija). Da bi se duhovniki čim bolj posvetili svoji službi, je tudi zahteval, da se ne smejo ženiti (celibat).

Proti papeževim ukrepom je posebno odločno nastopil cesar Henrik IV. Že od Otona I. naprej so imeli nemški vladarji proti močnim posvetnim knezom največjo oporo v škofih in opatih! Zato Henrik IV. ni mogel opustiti svojega

*Hrvatska
doseže
največji
obseg*

*Reformno
gibanje
v cerkvi*

*Reforme
Gregorja
VII.*

*Boj med
cesarjem in
papežem*

vpliva na podeljevanje cerkvenih služb. Ker se za papeževe odloke ni brigal, je med njima nastala vojna („boj za investituro“).

Papež je uporabil v borbi proti Henriku IV. najhujše cerkvene kazni: izobčil ga je iz cerkve, ga prokletel in njegove državljane odvezal prisege pokorščine. Cesar je nasprotno dobil proti papežu sebi naklonjene škofo, ki so papeža odstavili in izvolili novega. V težki borbi je imel papež močne zaveznike v nemških posvetnih knezih in južnoitalijanskim Normanom, cesar pa je združil papeževe nasprotnike v Italiji in Nemčiji; posebno so mu pomagala severnoitalijanska mesta.

Zmaga se je v začetku nagibala na papeževo stran. Nemški knezi so izjavili, da bodo cesarja odstavili, če ga papež ne odveže cerkvenega prokletstva. Cesar je bil nato prisiljen oditi v Italijo in prositi papeža, ki se je tedaj nahajal v gradu Canossi, da ga reši prokletstva. Kot poglavar krščanske cerkve je papež Henrikovo prošnjo uslišal. Boj pa je trajal dalje. Kmalu nato je Henrik celo pridrl v Rim in papež je moral zbežati k Normanom, kjer je v pregnanstvu umrl (1085.).

Vojno so nadaljevali njegovi nasledniki. Proti cesarju so pridobili celo njegovega sina, toda ko je Henrik IV. umrl in je ta za njim zavladal kot Henrik V., je prav tako kakor oče branil stare vladarske pravice. Borba se je končala šele l. 1122. s konkordatom v Wormsu. Obe stranki sta morali nekoliko popustiti. Določeno je bilo, da izroči novim škofom cerkveno dostojanstvo papež, cesar pa jim podeli posvetno oblast nad fevdi.

*Wormski
konkordat
(1122.)*

*Izvedba
cerkv.
reform
na Hrv.*

Nove papeževe odredbe so skušali vpeljati tudi v drugih krščanskih deželah. Na Hrvatskem je bil v ta namen sklican cerkveni zbor v Splitu (1060.), ki je določil, kako je treba voliti škofo. Dalje je bilo duhovnikom prepovedano, da bi se ženili, tisti pa, ki so bili že oženjeni, bi morali zapustiti svoje družine. Duhovniki na Hrvatskem tudi ne bi smeli več nositi brade in dolgih las, kakor je bil to običaj v vzhodni cerkvi. Najtežje pa je zadela Hrvate prepoved rabe slovanskega jezika v cerkvi.

Sklepi splitskega zbora so znova razvneli že pozabljena nasprotja med pristaši latinskega in slovanskega bogoslužja (gl. str. 45.). Kralj je komaj preprečil, da med „narodno“ in „latinsko“ stranko ni prišlo do državljanske vojne.

Komaj pa je Peter Kresimir IV. umrl, je narodna stranka prevzela vodstvo v državi in za vladarja je bil izvoljen njen pristaš Slavac (1074.—1075.). Toda latinska stranka ni odnehla. Obrnila se je za pomoč na papeža, ki je poslal na Hrvatsko normanskega kneza Amika. Ta je Slavca ujel in odpeljal v Italijo, odkoder se ni več vrnil.

Dimitrij Zvonimir in propad hrvatske samostojnosti. Za novega hrvatskega kralja je bil izvoljen Dimitrij Zvonimir (1076.—1089.), a priznati je moral papeževo nadoblast. Papež mu je namreč poslal poleg kraljevskih znakov tudi papeško zastavo kot zunanji znak njegove vazalske odvisnosti. Ves čas svoje vlade se je moral Zvonimir boriti za papeža proti raznim sovražnikom. Mnogo se je bojeval tudi po slovenskih krajih proti pristašem Henrika IV.

Od vseh teh vojn Hrvatje sami niso imeli nobenih koristi, zato so postajali s svojim vladarjem vedno bolj nezadovoljni. Višek je doseglo nezadovoljstvo, ko jih je Zvonimir na papežev poziv skušal pridobiti za križarsko vojno.

Ob tistem času je namreč močno turško pleme Seldžukov ustanovilo v Prednji Aziji veliko državo. Osvojili so si med drugim Jeruzalem in ostala sveta mesta v Palestini ter preprečili romarjem obisk teh krajev. Pa tudi proti zahodu so prodirali Seldžuki vedno dalje preko Male Azije in ogrožali sam Carigrad. Bizantinski cesar ni mogel proti njim nikjer dobiti pomoči, zato je končno prosil papeža, naj mu bi pomagal pregnati Seldžuke in osvojiti kraje, ki so sveti vsem kristjanom.

Papež Urban II. je to pobudo z veseljem sprejel in pozval krščanski svet na borbo proti muslimanom. Po vseh deželah so se razkropili njegovi odposlanci in navduševali ljudstvo za sveto vojno. Med temi se je zlasti odlikoval menih Peter iz Amiensa. Z vnetimi govori je znal pridobiti innožice, da so si navdušeno pripenjale na prsi križ v znamenje, da se hočejo boriti za krščansko stvar. Po tem znaku so te bojavnike imenovali križarje.

*Borba med
narodno
in latinsko
stranko*

*Zmaga
nar. stranke
— Slavac*

*Hrvatska
— vazalna
država
papeževa*

*Križarski
pokret*

Papež je pozval na križarsko vojno tudi vazalne vladarje, med njimi Zvonimira. Ta je sklical hrvatsko ljudstvo na Kninsko polje, kjer je množicam pojasnil papeževo zahtevo. Toda Hrvatje za to borbo niso pokazali nobenega razumevanja; prav nič niso bili navdušeni za bojevanje v daljnjih, tujih krajih. Zvonimirov poziv zato ni bil samo brezuspešen, ampak je celo povzročil velike nemire, med katerimi je kralj Zvonimir umrl. Nekateri celo trdijo, da ga je razburjeno ljudstvo ubilo že na kninskem zborovanju.

*Hrvati
odklonijo
udeležbo*

*Zvoni-
mirova
smrt
(1089.)*

Zvonimir je umrl brez naslednikov in pravice do hrvatskega prestola si je lastila njegova žena *Jelena*. Podpirali so jo pristaši latinske stranke in njen brat, madžarski kralj *Ladislav*. Narodna stranka je odločno nasprotovala madžarskemu vmešavanju v hrvatske notranje razmere. Izvolila je za vladarja zadnjega še živega *Trpimiroviča Štefana*, ki je živel v samostanu. Štefan je le nerad prevzel odgovorno vladarsko čast, a že naslednje leto je umrl (1090.).

*Štefan-
zadnji
Trpimirovič
(1089.—
1090.)*

Smrt zadnjega *Trpimiroviča* je zelo okrepila *Jelenine* pristaše, kajti narodna stranka sedaj ni imela nikogar, ki bi imel pravico do prestola. *Jelena* in njeni pristaši so zato hitro pozvali madžarskega kralja *Ladislava*, naj prevzame hrvatsko krono. *Ladislav* je s svojo vojsko udaril preko *Drave* in brez boja prišel do *Gvozda*. Dalje ni mogel prodirati, ker so medtem vdrli na Madžarsko *Kumani*. Moral se je vrniti; v osvojenem delu *Hrvatske* je pustil za namestnika svojega nečaka *Almoša*. Tedaj je tudi ustanovil škofijo v *Zagrebu*, da bi osvojene hrvatske kraje odcepil od *splitske nadškofije* in od ostale *Hrvatske*.

*Madžari
osvoje .sev.
Hrvatsko*

Po tem madžarskem uspehu so pristaši narodne stranke izvolili za kralja domačega plemiča *Petra* (1095.—1097.). Hitro ga je priznala vsa južna *Hrvatska*. Z veliko silo je *Peter* udaril proti *Almošu* in ga pregnal iz dežele. Zadnjič je bila vsa *Hrvatska* združena pod narodnim kraljem.

Na Madžarskem je medtem umrl *Ladislav* in zavladal *Koloman*, ki je trdil, da ima zaradi rodbinskih zvez z *Zvonimiro* pravico do hrvatskega prestola. Z mogočno vojsko je udaril preko *Drave*, da bi si osvojil „dediščino“. *Peter* je zbral vse sile, da bi ga zadržal, a hrvatska narodna

*Hrv. odpor
pod Petrom*

moč je bila zelo oslABLJENA, ker so pristaši bivše latinske stranke podpirali Kolomana. Do odločilnega spopada je prišlo v Gvozdu. V tem boju so Hrvati podlegli in Peter sam je padel (1097.). S Petrom so Hrvati izgubili zadnjega kralja narodne krvi. V spomin na to usodno bitko so Gvozd začeli nazivati Petrovo goro.

Kljub zmagi v Gvozdu pa Koloman Hrvatske ni mogel osvojiti. Moral se je vrniti na Madžarsko in braniti njene meje pred Rusi in Kumani. Ker je bil v borbi popolnoma premagan, je bil pripravljen, da se na iniren način pogodi s Hrvati. Ob Dravi se je sestal z zastopniki dvanajsternih hrvatskih plemen, ki so se z njim pogajali v imenu vsega hrvatskega naroda. Ti so koučno priznali Kolomana in njegove naslednike za „kralje Hrvatske in Dalmacije“, a le pod pogojem, da morajo biti v Biogradu posebej okronani s hrvatsko kraljevsko krono. Koloman je Hrvatom zagotovil, da se ne bo vtikal v njihove notranje razmere in da bo pustil plemstvu vse pravice, ki jih je imelo do tedaj. Hrvatje so torej obdržali popolno svobodo; z Madžari jih je vezala samo kraljeva oseba.

Ker pa je bila kraljeva oblast v tistih časih zelo velika, so Hrvati kmalu spoznali, da so z izgubo narodnih vladarjev kljub navidezno ugodnemu sporazumu mnogo izgubili. Novi kralji so kršili sklenjeni sporazum in niso spoštovali hrvatskih narodnih pravic. Sami so imenovali kot svoje namestnike na Hrvatskem bane in hercege, imeli so pravico potrjevati sklepe hrvatskega državnega zbora (sabora) in postali so lastniki posestev bivših narodnih vladarjev. Že Koloman je na Hrvatskem pobiral davke in carine ter bil vrhovni poveljnik hrvatske vojske.

Tako so zavládali na Hrvatskem kralji iz madžarske rodbine Arpadovičev. Hrvati so izgubili narodne vladarje največ zaradi nesloge. Težki notranji spori skoraj ob vsakem nastopu novega vladarja in dolgotrajni boji med pristaši slovanskega in latinskega bogoslužja so močno omajali hrvatsko narodno silo. Mnogo je škodovalo državi tudi romansko prebivalstvo primorskih mest, ki ni nikdar čutilo prave skupnosti z ostalim hrvatskim prebivalstvom.

*Smrt
zadnjega
hrv. nar.
kralja
(1097.)*

*Sporazum
med Hrvati
in Kolomanom
(1102.)*

*Pravice
ogrskih
kraljev na
Hrvatskem*

*Vzroki
propada
hrv. nar.
države*

Raška — vodilna srbska država

*Srbi do
9. stol.*

Od vseh Južnih Slovanov so Srbi najdalje lahko mirno živeli v novi domovini, kajti nihče ni ogrožal njihove svobode. Bizantinci so porabili vse sile, da so se ubranili Bolgarov, frankovsko prodiranje pa se je ustavilo v slovenskih in hrvatskih pokrajinah. Šele ob času Ljudevita Posavskega so tuje sile prvič zadele na srbska plemena, a še to le v nižinah ob Donavi in Moravi. Visoko Raško višavje, ki je bilo že po naravi dobro zavarovano pred tujimi napadi, je ostalo še vedno nedotaknjeno.

*Nastanek
Raške*

Sredi 9. stol. pa so začeli ogrožati raški svet Bolgari. Svoje meje so razširili do Srema, postali so gospodarji Moravske doline in začeli prodirati proti Povardarju. Tako so obdali Bolgari srbska plemena v Raški skoraj od treh strani in ta so bila prisiljena, da se združijo v večjo državno enoto. Središče nove srbske države je bilo mesto Ras.

*Vlastimir
odbije
Bolgare*

Prvi važnejši raški vladar je bil knez Vlastimir (o. 850.). Tedaj so Bolgari pod Presijamom prvič udarili v Raško. Vlastimir se jih je v goratih in tesnih soteskah lahko ubranil, ker kot konjeniki niso bili vajeni bojevanja v goratem svetu.

*Vlada treh
bratov*

Za njim so skupno zavladali njegovi trije sinovi: Mutimir, Strojimir in Gojnik. Dokler je grozila bolgarska nevarnost, so bratje še vladali složno. Ko je bolgarski knez Boris (852.—888.) skušal maščevati poraz svojega prednika in napadel Raško, so ga bratje složno premagali. Ujeli so celo njegovega sina in Boris je bil prisiljen skleniti mir. Po tej zmagi pa je Mutimir smatral, da se lahko iznebi bratov ter zavlada sam. Dogovoril se je z Borisom in mu poslal Strojimira in Gojnika, da bi ju zadržal v Bolgariji kot ujetnika. A Boris do Mutimira ni bil iskren. Z bratoma je lepo ravnal in čakal prilike, da bi ju lahko proti njemu izrabil.

*Širjenje
krščanstva
med Srbi*

Mutimir je državi zagotovil mir. Zvezal se je z Bizantinci in tako ohranil svobodo, dasi je cesar Vasilij I. obnovil bizantinsko oblast na severu do Save in Donave. Vasilij je skušal po vseh balkanskih deželah razširiti krščansko vero. Poslal je svoje duhovnike tudi med Srbe, a njihov uspeh v

Raški ni bil posebno velik. Lepše se je širilo krščanstvo le v srbskih primorskih državah. Šele konec 9. stol., ko so začeli delovati med Južnimi Slovani Metodovi učenci, je med Srbi krščanstvo popolnoma zmagalo.

Po Mutimirovi smrti je začela Raška hitro propadati. Temu so bili krivi težki spori, ki jih je povzročalo vprašanje nasledstva na prestolu. Po starem slovanskem običaju bi morali po vladarjevi smrti skupno vladati vsi njegovi sinovi, toda le redkokdaj so bili složni. Skoraj ob vsakem nastopu novega vladarja so bežali nezadovoljni sorodniki v sosednje države, odkoder so skušali s tujo pomočjo zasesti srbski prestol. Notranje spore v Srbiji so spretno izrabljali Bolgari in Bizantinci.

V Bolgariji je tedaj zavladal Simeon (893.—927.), eden največjih bolgarskih vladarjev. Skušal je postati gospodar vsega Balkanskega polotoka in zasesti cesarski prestol v Carigradu. V bojih z Bizantinci je postal gospodar skoraj vsega njihovega ozemlja, le utrjenega Carigrada in Soluna ni mogel osvojiti; manjkalo mu je potrebnega brodogradnje. Kljub temu se je oklical za carja Bolgarov in Grkov ter ustanovil posebno bolgarsko patriarhijo. Bizantinci so se skušali iznebiti nevarnega bolgarskega oklepa tako, da so pridobili za zaveznika hrvatskega kralja Tomislava (gl. str. 44.). Poskus zveze z Raško pa se zaradi zamotanih notranjih razmer v tej deželi ni obnesel.

V Raški so se naglo menjavali vladarji, ki so prihajali do oblasti zdaj z bolgarsko, zdaj z bizantinsko pomočjo. Zato je v Raški prevladoval včasih bolgarski, včasih bizantinski vpliv. Posebno značilna za to dobo je bila politika srbskega kneza Zaharije, ki je zasedel prestol s pomočjo Bolgarov, a se je nato zvezal z Bizantinci. Simeon je zato poslal v Srbijo vojsko, ki naj bi namesto Zaharije postavila za kneza Srba Časlava. Ker je imel ta med Srbi mnogo prijateljev, je Zaharija naglo zbežal na Hrvatsko. V Raški bi moral zavladati Časlav, toda Bolgari so Srbe prevarili; Časlava so odpeljali nazaj in Srbijo pridružili svoji državi (924.).

Do Simeonove smrti je ostala Raška del bolgarske države: Ko pa je Simeonu sledil slabotni Peter, je Časlav iz-

*Propadanje
Raške
zaradi notr.
sporov*

*Bolgarija
pod
Simeonom*

*Raška
v dobi
bolg.-biz
vojne*

*Propad
raške samo-
stojnosti
(924.)*

*Časlavova
država
(o. 930.—
960.)*

rabil bolgarske zmede in zbežal v Raško. Prebivalstvo ga je z veseljem sprejelo in pregnalo Bolgare iz dežele.

Časlav ni samo obnovil stare raške države, ampak jo je z uspešnimi vojnami razširil še na Bosno, Zeto, Travunjo, Zahumlje in Neretljansko. Na severu je pridrl do Save, kjer je zadržal madžarski naval. V bojih z Madžari pa je sam padel (o. 960.).

*Propad
Časlavove
države*

Časlav je bil prvi srbski vladar, ki je združil skoraj vse srbske dežele. Toda država se ni obdržala. Po njegovi smrti je spet razpadla v manjše državice, ki so morale kmalu nato priznati bizantinsko nadoblast.

*Razpad
Bolgarije*

Istočasno je propadla tudi Bolgarija. Že prvi Simeonov naslednik Peter ni mogel obdržati dediščine velikega očeta. Upirati se mu je začelo domače plemstvo, katerega je Simeon vzel vso svobodo. Petrov položaj je postal tem težji, ker si je prav tedaj bizantinska država zelo opomogla. Zavladali so ji zapored trije odlični cesarji, ki so hoteli obnoviti nekdanjo njeno veličino. Proti Bolgarom so naščuvali ruskega kneza Svjatoslava, ki je zasedel severno Bolgarijo in prenesel svojo prestolnico v Preslavo. Petrov naslednik Boris II. je vladal le še nad okrnjeno Bolgarijo, od katere so začeli odpadati še jugozahodni deli. Ostanek nekdanje mogočne države je končno osvojil bizantinski cesar Ivan Dzimiskes, ki je tudi Ruse pregnal nazaj preko Donave (971.).

Po letu 971. je bil ves vzhodni del Balkanskega polotoka v bizantinski posesti.

Makedonska država

*Nastanek
države*

Že ob času zadnjega bolgarskega vladarja so se ločili od države njeni jugozahodni deli po Makedoniji. Ostali so samostojni tudi še potem, ko so se Bizantinci polastili bolgarskega ozemlja. Za oddaljene in gorate makedonske kraje se namreč Bizantinci niso toliko zanimali. Krepko so držali le obmorske pokrajine in važno prehodno ozemlje ob Marici, Moravi in Vardarju, po katerem so vodile glavne ceste. Sicer je tudi preko Makedonije vodila važna pot od Soluna proti Draču, vendar so imeli Bizantinci zvezo s tem mestom večinoma po morju.

Zato se je lahko skoraj neovirano razvila nova slovanska država, ki jo imenujemo *m a k e d o n s k o*. Njeno središče je bilo v začetku na nekem otočku Prespanskega jezera, pozneje pa v Ohridu. Državo so vodili najprej štirje bratje, od katerih so trije kmalu padli v bojih in je ostal živ le še najmlajši *S a m u e l*. Ko so nastali po smrti Ivana Dzimiskesa v Carigradu veliki neredi, je Samuel pridružil državi slovanska plemena v Povardarju. Z močno vojsko je nato vdrl še v severno Grško in jo osvojil, za tem pa krenil proti Sofiji. Novi bizantinski cesar Vasilij II. je spoznal nevarnost Samuelovega prodiranja in se mu je ustavil blizu Sofije, a njegova vojska je bila uničena. Vsa zahodna Bolgarija se je priključila Samuelu. Ker je Samuel vedel, da ga kljub prvi zmagi čaka še odločilna borba, si je hotel zavarovati meje na zahodu. Napadel je Drač, nato pa preko Duklje, Trebinja, Zahumlja in Neretljanske pridrl na Hrvatsko do Zadra ter se vrnil preko Bosne in Raške. S to vojno si je zagotovil mir na zahodnih mejah. S srbskimi primorskimi državani je sklenil ugodne zveze. Dukljanskemu knezu Ivanu Vladimiru je dal celo svojo hčerko Kosaro za ženo.

S temi uspehi je dosegla njegova država višek. Segala je od severnih grških pokrajin do Save in Donave, njen zahodni sosed pa je bila Hrvatska. Samuel se je ponosno oklical za carja.

Nato je Samuel usmeril vse sile proti Solunu. Toda kakor nekdanj Simeon tudi on ni mogel zavzeti mesta, ker ni imel brodovja. Začel je prodirati daleč proti jugu, misleč, da se mu bo zaradi tega Solun predal. Toda Soluna ni dobil v roke, le oslabil je svojo moč, ker je z novimi osvojitvami še bolj cepil svojo vojsko, ki je bila že pred tem preveč raztresena po širni državi.

Zato tudi Samuel ni mogel zbrati svojih čet za odločilni boj z Vasilijem II. L. 1014. so Bizantinci napadli njegovo okrnjeno vojsko pod goro Belasico in jo čisto premagali. 15.000 vojakov so ujeli in Samuel sam se je komaj rešil v utrjeni Prilep. Vasilij II. se je nad ujetniki strašno maščeval. Vseh 15.000 je dal oslepiti, le vsakemu stotemu je pustil po eno oko, da je lahko vodil sto popolnoma slepih tovarišev. Bedno vojsko slepcev je nato poslal Samuelu, katerega je ta poraz tako potrl, da je kmalu umrl.

*Prvi
Samuelovi
uspehi*

*Osvojitve
zah. Bol-
garije in
srbskih
državic*

*Boj za
Solun*

*Poraz pod
Belasico
(1014.)*

*Razpad
make-
donske
države*

Makedonska država je bila Samuelovo osebno delo, zato je po njegovi smrti hitro propadla. Vasilij II. si je spet pokoril ponosna slovanska plemena in raztegnil bizantinsko oblast na bivše Samuelovo ozemlje.

Nova srbska država Zeta

*Propadanje
Bizanca*

Dokler je živel močni Vasilij II., so morali Slovani v njegovi državi mirno prenašati težko bizantinsko oblast. Posebno so občutile tuji pritisk primorske državnice in kraji v glavnih balkanskih dolinah. Po Vasilijevi smrti (1025.) pa je zavladal v Bizancu zopet nered. Podjarmljeni Slovani so hitro spoznali slabost države in med njimi se je razvilo živalno gibanje za svobodo. Središče pokreta je bilo v Zeti, kjer je pozival ljudstvo k upor *Štefan Vojislav*, član stare zetske vladarske rodbine.

*Uporniško
gibanje
v Zeti*

Prvi upor pod njegovim vodstvom pa je bil slabo pripravljen; bizantinska posadka iz Drača je vdrla v Zeto ter ga zadušila. Štefan sam je bil ujet in je moral v Carigrad. Vendar ni ostal dolgo tam. Posrečilo se mu je zbežati in se vrniti v domovino. Takoj je dvignil ljudstvo k novemu uporu, toda zdaj je bil mnogo previdnejši. Ko so Bizantinci spet pridrli v Zeto, se je pred njimi umaknil v gorske soteske, kjer jih je nenadoma napadel in popolnoma uničil. Od tedaj je bila Zeta svobodna in kmalu so si ji pridružile še pokrajine Travunja in Zahumlje. Za prestolnico države si je Štefan Vojislav izbral utrjeni Skadar.

*Osvoboditev
Zete*

Njegov naslednik *Mihajlo* (1050.—1081.) je zetsko posest razširil najprej na gorato Raško, nato pa poskušal vdreti proti važnim dolinam ob Vardarju in Moravi. Ljudstvo v teh krajih je bilo pripravljeno, da se Bizantincem upre. Zetski uspeh ga je še bolj podžigal. Poleg tega so morali Bizantinci tedaj poslati skoraj vse svoje čete v Malo Azijo proti Seldžukom (gl. str. 49.).

*Upor v
Povardarju*

Uporniško gibanje je hitro zajelo vse Povardarje in Pomoravje. Mihajlo je poslal sina Bodina, da bi prevzel vodstvo upora. V Prizrenu so ga uporniki z navdušenjem oklicali za carja, hoteč s tem pokazati, da nameravajo obnoviti Samuelovo carstvo. Z lahkoto so premagali majhne bizantinske posadke, zaradi česar so začeli sovražnika podcenjevati.

Uporniška vojska se je naureč razdelila: en del je vodil Bodin proti severu, z drugim delom je krenil Petrilo proti Grški. To je bilo usodno. Bizantinci so zbrali proti upornikom veliko vojsko, ki je razcepljene slovanske čete lahko premagala. Najprej je podlegel Petrilo, nato pa še Bodin, katerega so ujeli in odpeljali v Antiolijo. Šele po desetih letih ga je oče rešil iz ujetništva s pomočjo beneških trgovcev.

Čeprav je bil makedonski upor krvavo zadušen, Bizantinci niso napadli Zete. A Mihajlo je vedel, da mu nevarnost še vedno grozi, posebno če bi prenehali seldžuški napadi na Bizantince v Mali Aziji. Zavedal se je, da Bizantinci nikakor ne bodo priznali njegove vladarske oblasti, zato je skušal dobiti potrditev svoje samostojnosti od papeža. Gregor VII. mu je rad ustregel. Že l. 1077. je Mihajlo dobil iz Rima kraljevske znake ter se je oklical za kralja. Kasneje (1089.) je bila ustanovljena tudi samostojna katoliška nadškofija v Baru; katoliško prebivalstvo zetskega primorja je postalo neodvisno od splitske nadškofije.

Po Mihajlovem kronanju je postala njegova država v pravnem oziru popolnoma neodvisna kraljevina. Papež in carigrajski patriarh sta imela namreč po naziranju tedanje dobe edina pravico podeljevati kraljevske znake in s tem povzdigniti ozemlje okronanega vladarja v samostojno državo.

Za zetsko kraljevino je nastala nova nevarnost, ko je zavladal v Bizancu močni Aleksij I. iz rodbine Komnenov. Sreča za Zeto je bila, da je moral takoj ob začetku svoje vlade posvetiti vse sile Normanom, ki so začeli iz južne Italije prodirati na Balkanski polotok. Normane je podpiral papež, ki je pridobil v protibizantinsko zvezo hrvatskega kralja Zvonimira in skušal pritegniti še svojega najnovejšega zaveznika v Zeti. Toda Bodin (1081. do okoli 1100.), ki je nastopil v tem času za umrlim očetom, se ni hotel odkrito vezati proti Bizancu, ker je vedel, da bi v primeru bizantinske zmage Aleksij najprej korakal proti njemu kot najbližjemu sovražniku. Odločitev je bila tem težja, ker so se tudi Bizantinci obrnili nanj, da bi jim pomagal proti Normanom. Bodin se je obema strankama spretno izmikal in čakal, na katero stran se bo nagnila zmaga.

*Mihajlo
išče opore
na zahodu*

*Zeta-
kraljevina
(1077.)*

*Barska
nadškofija*

*Nor-
mansko-
bizantinska
vojna*

L. 1081. so Normani s pomočjo hrvatskega brodovja zasedli Drač kot izhodišče za nadaljnje prodiranje na Balkan. Med bitko pri Draču je stal Bodin s svojo vojsko previdno ob strani. Šele ko so Normani zmagali, je pristopil odkrito na njihovo stran. Normani so prodirali dalje proti Solunu, Bodin pa je medtem krenil proti severu in osvojil vso Raško in Bosno. V Bosni je postavil za svojega namestnika župana Štefana, v Raški pa župana Vukana. S temi osvojitvami je dosegla zetska država največji obseg in Bodin je bil na višku svoje moči.

*Bodin
dobi Raško
in Bosno*

*Bodinov
poraz in
propad Zete*

Tedaj pa se je izvršil nagel preobrat. Cesar Aleksij je odločno premagal Normane in jih pregnal z Balkanskega polotoka, nato pa udaril na Bodina, da bi se maščeval nad njim radi njegove zveze z Normani. Bodin je bil v teh bojih že drugič ujet, vendar je spet zbežal na svobodo. Vrnil se je v Zeto, ali njegov ugled je zaradi ponovnega ujetništva silno padel. Celo njegovi najožji sorodniki so ga zapustili in skušali vreči s prestola. V težkih notranjih bojih je Zeta čisto omagala; vodstvo srbskega naroda v borbi proti Bizantincaem je prevzel raški župan V u k a n.

Dvig Raške

Iz visoke Raške je začel Vukan prodirati proti Kosovemu polju, kjer je bila močna bizantinska trdnjava Ulpiana (Lipljan). Tam je premagal Bizantince, nato pa prodrl v moravsko dolino do Vranja in v vardarsko do Tetova. Nadenj je pridrvel sam cesar Aleksij, a ni mogel doseči nobene večjega uspeha.

*Prva
križarska
vojna
(1096.—
1099.)*

O Bodinu slišimo zadnjič l. 1097., ko so skozi Zeto potovale krščanske čete na prvo križarsko vojno.

Na papežev poziv se je namreč zbrala velika vojska, sestavljena največ iz francoskih, italijanskih in nemških viteзов; v velikem številu so se odzvali tudi Normani iz južne Italije. Križarji so krenili na pot v treh skupinah: vojska iz severne Francije in Nemčije je šla ob Donavi do Beograda in po dolini Morave in Marice proti Carigradu; južno-francoski in severnoitalijanski vitezi so potovali ob vzhodni jadranski obali skozi Hrvatsko in Zeto, kjer jih je v Skadru sprejel Bodin in lepo pogostil; normanske čete pa so se iz-

krcale v Draču in korakale preko Balkanskega polotoka proti Carigradu. Vse tri skupine so se tu združile in skupno prodirale dalje.

Po prvih uspehih v Mali Aziji so križarji hitro osvojili vso Sirijo in Palestino. V osvojenih pokrajinah so osnovali štiri manjše državice, od katerih je bila najvažnejša jeruzalemska. Njen prvi vladar, Gotfrid Bouillon, si je nadel je naslov „čuvarja božjega groba“, že njegov naslednik Balduin pa se je proglasil za kralja.

Romarji iz vseh dežel so spet začeli potovati v svete kraje. Še večji pomen so imeli križarski uspehi za razvoj trgovine. Preko novih križarskih državice so se razvile živalne zveze med evropskimi deželami in orientalskimi tja do Indije. Zaradi novih trgovskih zvez so se najbolj povzpela nekatera italijanska mesta, zlasti Benetke in Genua, pa tudi naš Dubrovnik, ki je postal za Benetkami najvažnejše trgovsko mesto na Jadranu.

Križarske državice pa so bile le premajhne, da bi se mogle vzdržati sredi muslimanskega sveta. Druga za drugo so postale plen Seldžukov in Egipčanov. Še mnogo križarskih vojsk je šlo proti Sveti deželi, toda stalnega uspeha niso dosegle; sveta mesta so končno le ostala v muslimanskih rokah.

Križarske države

Razvoj trgovine z orientom

Končni neuspeh križarskega pokreta

Višek svobodne Srbije in borbe tujcev za prevlado na slovenskih in hrvatskih tleh

(od XII. — XIV. stol.)

Srbija pod prvimi Nemanjiči

	Po 1102. Boji Arpadovičev z Benečani in Bizantinci za Hrvatsko	Od zač. 12. stol. Dviganje Raške
12. — 13. st. Borbe plem. rodbin za prevlado na slov. tleh (Spanheimi, Traungavci, Babenberžani, Andeški)		1168. — 95. Štefan Nemanja
	Prodiranje fevdalizma (Krški, Šubici, Baboniči)	do 1180. Pod vplivom Manuela, boj z bogomili
1192. Izumro Traungavci		po 1180. Osvajanje biz. zemlje
	Dvig plemstva (Zlata bula 1222.)	Zveze z Bolgari in Frid. Barb.
1228. Izumro Andeški		1195. — 1228. Štef. Prvovenčani
	1230. — 56. Matej Ninoslav	1217. Srbija - kraljev.
1246. Izumro Babenberžani	1241. Tatarski naval	1219. Srbska nadškofija (Sava)
	1250. Delitev Bosne (Bela III.)	po 1228. Zastoj Srbije (Radoslav, Vladislav)
1269. Izumro Spanheimi		
Po 1246. — 1278.		
Večina slov. dežel pod Otakarjem		

Že v času Bodina je začela postajati gorata Raška zaradi uspehov župana Vukana proti Bizantincem vodilna srbska državnica (gl. str. 58.). Po svoji središnji legi je bila za to

mного prikladnejša kakor obrobna, primorska Zeta. Tudi narodnostna in verska enotnost prebivalstva ji je dajala veliko prednost pred Zeto, kjer so bili pravoslavni Srbi pomešani s katoliškim, deloma romanskim prebivalstvom, deloma z Albanci.

Vukanovi nasledniki so ugled Raške še povečali, kajti *uspešno so nadaljevali borbe z Bizantinci. Pri tem so dobili še močne zaveznike v Madžarih. Srbsko-madžarska zveza je bila tako tesna, da se je madžarski kralj celo poročil s hčerko raškega župana Uroša in da so imeli Srbi dolgo časa na madžarskem dvoru odločilen vpliv.* Kljub vsemu pa zveza z Madžari Srbom ni mnogo koristila. Bizantinski cesar I v a n K o m n e n (1118.—1143.) je namreč Madžare v dolgotrajni vojni premagal in Srbi so morali biti zadovoljni, da so kljub porazu svojih zaveznikov obdržali samostojnost.

Doba Štefana Nemanje (1168.—1195.). Nova doba v razvoju Raške se začinja z nastopom Štefana Nemanje. Že sodobniki so spoznali pomembnost njegove osebnosti. Srednjeveški pisatelji začenjajo srbsko zgodovino s Štefanom Nemanjo, kakor da je njegova veličina zasenčila vso dobo pred njim. Zato tudi tako slabo poznamo njegove prednike; točno ne vemo niti, kdo je bil njegov oče.

Štefan Nemanja je bil rojen v Ribnici pri Podgorici, kamor je moral bežati njegov oče zaradi nasledstvenih sporov v Raški. Pozneje najdemo Štefana Nemanjo, kako si deli s svojimi brati Tihomirom, Stracimirom in Miroslavom oblast nad Raško. Vladal je nad vzhodnim delom države ob Toplici in Ibru, ki je bil najbolj izpostavljen bizantinski nevarnosti. Nemanja se je dobro zavedal, da ne more pričakovati proti Bizantincem nobenih uspehov, dokler jim vlada naslednik Ivana, M a n u e l K o m n e n (1143.—1180.), ki je bil eden najmočnejših bizantinskih vladarjev. Zato je opustil politiko starih raških županov in se ni vezal z Madžari niti ni odkrito nastopal proti Bizantincem. Ko je cesar Manuel šel po moravski dolini mimo njegove dežele proti Madžarom, ga je Nemanja celo obiskal ter napravil nanj tako ugoden vtis, da mu je podelil visok bizantinski naslov ter izročil v upravo pokrajino Dubočico.

Nemanja si je zaradi zvez z mogočnim Manuelom tako povečal ugled, da je kmalu zasenčil celo najstarejšega brata

*Raška
postane
vodilna
srbska
država*

*Vukanovi
nasledniki*

*Nemanja
vlada
skupno z
brati*

*Zveze z
Manuelom*

*Nemanja
veliki
župan*

Tihomira, ki je bil v Raški veliki župan. Tihomir tega ni mogel mirno preboleti, zato je Nemanjo ujel in zaprl. Toda Manuel se je zavzel za svojega prijatelja. Prišel je nad Tihomira, ga premagal ter postavil za velikega župana Štefana Nemanjo (1168.). Miroslav in Stracimir sta priznala njegovo oblast. Tihomir pa je moral v Carigrad.

*Zveza z
Benečani
in Madžari*

Kmalu pa je Nemanja spremenil svoje stališče do Bizantincev. Manuel se je namreč zapletel v težko vojno z Benečani. Dal je pobiti vse Benečane v Carigradu in zapleniti njihovo posest, nakar je začelo beneško brodovje oblegati vsa važnejša bizantinska mesta. Tudi Madžari so tedaj nastopili proti Manuelu. Štefan Nemanja je smatral, da so razmere dovolj ugodne za osamosvojitve, zato se je zvezal z Benečani in Madžari.

*Zmaga nad
Tihomirom*

Manuel je bil preveč zaposlen, da bi sam šel proti Nemanji, zato je poslal proti njemu Tihomira. Brata sta se udarila na Kosovem polju pri Pantini, kjer pa je bila bizantinska vojska popolnoma poražena; Tihomir sam je v bitki padel.

*Vojna z
Manuelom*

Po tem uspehu je začel Nemanja naglo prodirati proti morju, kjer je osvojil Kotor, ter proti moravski dolini, kamor je že vdrla madžarska vojska in prodirala proti Sofiji. Tedaj šele je Manuel sam popeljal svoje čete proti sovražnikom. Z Madžari se je brez boja poravnal, Nemanja pa se je pred njim umaknil v gore. Šele ko je spoznal, da je vsak odpor zaman, se je predal Manuelu. Ta ga je odpeljal v Carigrad, kjer ga je vodil v triumfu skozi mesto.

*Ujetništvo
v Carigradu*

Kljub temu, da je bil Nemanja v Carigradu le ujetnik, mu je bivanje v tem mestu mnogo koristilo: spoznal je skrite slabosti bizantinske države, spoznal pa tudi, da ne more upati na uspeh, dokler živi sposobni Manuel. Zato je cesarju obljubil pokorščino in ga priznal za vrhovnega poglavarja nad Raško, nakar mu je Manuel vrnil svobodo. Nemanja je spet zavladal v Raški kot veliki župan.

*Nemanja
spet veliki
župan*

*Osvojitve
Manuela*

S priznanjem bizantinske nadoblasti je Nemanja odvrnil od Srbije vojno nevarnost. Manuel se je namreč v želji, obnoviti nekdanji sijaj države, neprestano bojeval. Njegove čete so se borile na Madžarskem, v Bosni in na Hrvatskem, edino Srbija je tvorila otok miru. Manuel je razširil meje svoje

države preko Donave in zasedel Srem, pokoril si je Bosno, kjer je postavil za bauer K u l i n a, pa tudi Hrvatsko do Velebita razen Zadra in otokov, ki so bili beneški. Nikdar več ni bizantinska država dosegla takega uspeha.

Nemanja je nevarno dobo Manuelove vlade dobro izrabil za ureditev notranjih razmer v svoji državi. Različne srbske pokrajine je tesneje povezal v celoto, pri čemer je imel posebno v Zeti precej težav. V državi je hotel uvesti tudi enotno vero, ker je vedel, da bi ga enotna državna cerkev pri delu za utrditev države zelo podpirala. Prav tedaj pa se je med Srbi začelo nevarno širiti b o g o m i l s t v o.

Ta verska ločina je nastala v Mali Aziji, pa so jo pozneje prenesli v Bolgarijo, kjer jo je vodil svečenik Bogomil; po njem je dobila ime. Bogomilski nauk zelo spominja na Zaratustrovega, po katerem vladata človeštvu dve božanstvi. Vse dobro izhaja od Boga, ki je ustvaril nevidni svet, torej tudi človeško dušo, vse slabo pa od Satana, ki je gospodar vidnega sveta, torej tudi človeškega telesa. Zato so bogomili prepovedali Boga upodabljati, zavrgli so križ in celo cerkva niso gradili. Boga so častili na prostem ali pa doma. Odklanjali so vse poznejše cerkvene določbe; edina molitev, ki so jo sprejeli, je bil očenaš.

Nemanja je moral proti njim nastopiti ne samo zato, ker je hotel v državi enotno vero, ampak tudi zato, ker je bogomilski pokret bil za državo nevaren. Bogomili so namreč smatrali tudi državo za satanovo delo, niso priznavali nobene oblasti, posebno pa so odklanjali vojaške dolžnosti, češ da je Bog sam z zapovedjo „Ne ubijaj!“ prepovedal ubijanje v vojni. Nemanja je sklical državni zbor v Rasu, kjer pa je spoznal, da nova vera ni zajela samo preprostega ljudstva, ampak da se je začela širiti že med plemstvom in celo duhovščino. Nemanja je moral uporabiti najstrožje kazni, da je nevarni pokret zatrl. Bogomilskim učiteljem je dal porezati jezike, mnogo jih je dal sežgati na grmadi, zaplenil jim je imetje in njihove knjige uničil. Mnogo bogomilov je zaradi tega zbežalo v sosednjo Bosno.

Do tega časa je bila Bosna manj pomembna državica v zgornjem porečju reke Bosne. Med močno Hrvatsko in Ra-

Bogomili

*Začetki
Bosne*

Ban Kulin

ško se ni mogla razviti. Kadar je vladal na Hrvatskem ali v Srbiji močnejši vladar, je morala navadno priznati njegovo oblast (Tomislav, Samuel, Bodin). Ob času Štefana Nemanje pa je v Bosni vladal ban K u l i n, ki je prvi dvignil Bosno do večje moči. Ko so začeli iz Srbije prihajati bogomili, je sam postal vnet pristaš in zaščitnik nove vere. Ostalo prebivalstvo mu je kmalu sledilo. Bogomilstvo v Bosni pa se je precej spremenilo. Približalo se je pravoslavju in opustilo nekatere prvotne nazore. Zato je nova vera lahko postala državna vera in dobila posebno ureditev. Njen vodja se je imenoval ded, duhovniki pa starci.

Med katoliško Hrvatsko in pravoslavno Srbijo je tako nastala bogomilska Bosna, ki že iz verskega nasprotstva ni hotela imeti tesnejših zvez s sosednjima slovanskima državama. Sama je uspešno odbijala napade Madžarov, ki so proti njej pošiljali cele križarske vojske, češ da hočejo uničiti bogomilstvo, čeprav so hoteli v resnici deželo le osvojiti.

*Osamo-
svojitev
Bosne in
Raške
izpod
Bizanca*

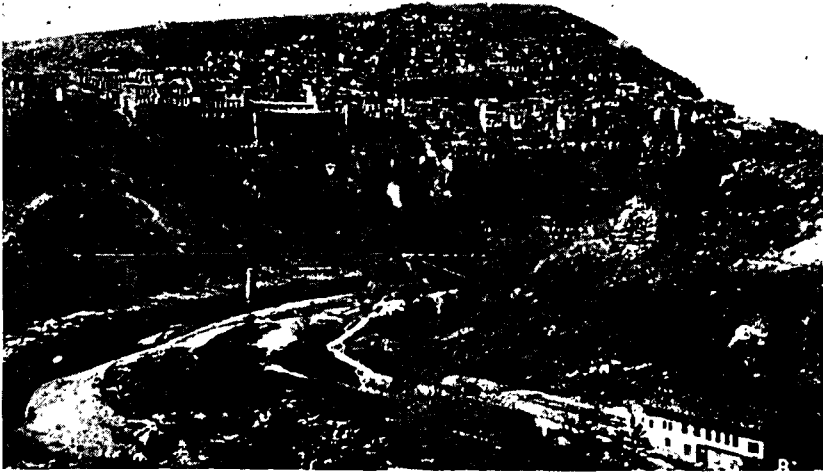
Komaj je cesar Manuel umrl (1180.), je že začela njegova država razpadati. Na Hrvatskem so spet zavlادali Arpadoviči, Bosna pod banom Kulinom in Raška pod Nemanjo pa sta postali svobodni. Nemanja se je zvezal z Madžari in začel hitro osvajati kraje ob Moravi, zasedel je Niš in pridrl do Timoka, na jugu pa so njegove čete osvojile Metohijo in jadransko obalo od Kotora do Skadra.

*Osamo-
svojitev
Bolgarije
(1185.)*

Srbski uspehi so opogumili tudi Bolgare, da so se pod vodstvom bratov P e t r a in A s e n a uprli Bizantincem ter osnovali novo bolgarsko državo s središčem v Trnovu (1185.). Tlačeni narod se je strašno maščeval nad Grki. Bolgarske čete so vdrle v Trakijo in skoraj popolnoma uničile grško prebivalstvo. Še danes so ti kraji slovanski, le v nekaterih primorskih mestih se je grški živelj ohranil.

*Srbsko-
bolg. zveza*

Nemanja je bolgarsko gibanje za osvoboditev podpiral in s Petrom sklenil zvezo. Zaveznika sta skušala pritegniti v borbo proti Bizancu tudi cesarja Friderika Barbaroso, ki se je prav tedaj odpravljaj na tretjo križarsko vojno.

Trnovo. Srednjeveško mesto je ležalo v dolini Jantre med utrjenimi griči

L. 1187. je namreč nenadoma pretresla Evropo vest, da so muslimani osvojili Jeruzalem. Na papežev poziv so se odzvali trije največji evropski vladarji in sklenili sveta mesta spet iztrgati iz rok nevernikov. Francoski in angleški kralj sta se napotila proti Sveti deželi po morju, Friderik Barbarosa pa je krenil po suhem ob Donavi in preko Balkana.

Friderik si je od bizantinskega cesarja zagotovil za svoje čete prost prehod preko njegove države. Komaj pa je stopil na bizantinska tla, je začelo prebivalstvo napadati manjše križarske oddelke. Ko je prišel v Niš, je zato z veseljem sprejel srbske in bolgarske poslanca, ki so mu ponudili prijateljstvo in izdatno pomoč, če bi hotel skleniti z njimi zvezo proti Bizantincem. Friderik je ponudbo sprejel in odšel z vojsko proti Carigradu, Nemanja pa je začel osvajati bizantinska mesta v Povardarju. Zasedel je Prizren in Skoplje ter celo Velbužd v dolini Strume.

A Friderik je medtem pogodbo s Srbi in Bolgari prekršil, se z bizantinskim cesarjem mirno pogodil in se preko Carigrada napotil v Malo Azijo. Še preden pa je prišel do Svete dežele, je utonil v rečici Salefu. Del njegovih čet je sam nadaljeval pot in se pridružil Francozom in Angležem, ki so oblegali trdnjavo Akon. Vendar vsa križarska vojska

3. križarska vojna

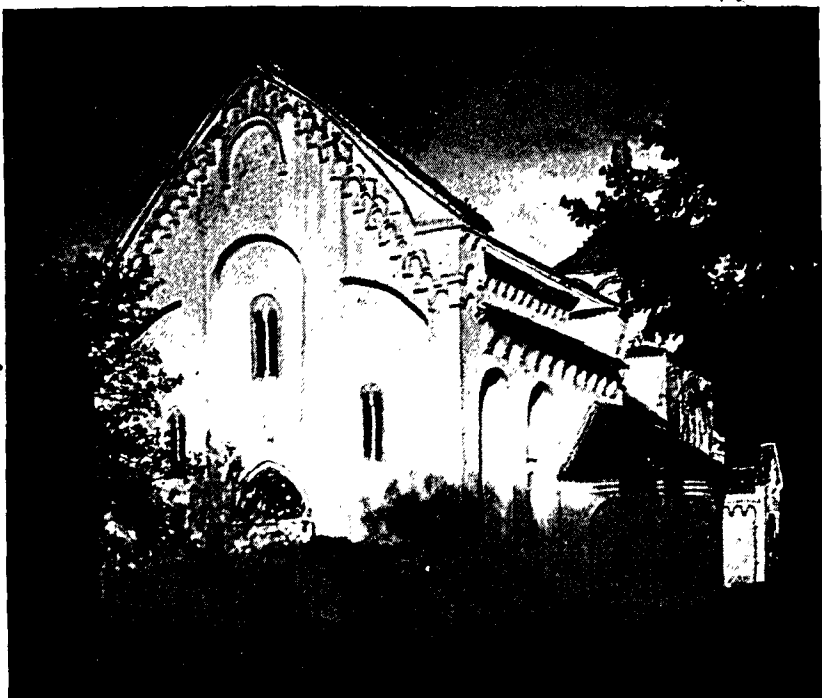
Friderikova zveza s Srbi in Bolgari

Konec 3. križ. vojne

ni mogla doseči pravega uspeha; Jeruzalem je ostal še vedno v muslimanskih rokah.

Po Friderikovem odhodu iz Carigrada so Bizantinci z vso svojo vojsko napadli Srbe in jih premagali nekje ob Moravi (1191). Zaradi težkih notranjih razmer v svoji državi pa zmage niso mogli izkoristiti. Nemanja jim je sicer moral vrniti del zadnjih osvojitvev, a je še vedno mnogo obdržal. Da bi si v bodoče zagotovil na srbskih mejah mir, je dal cesar Izak II. svojo nečakinjo Evdokijo za ženo Nemanjinemu drugorojenemu sinu Štefanu. Ob tej priliki je bilo določeno, naj po smrti Nemanje zavlada v Srbiji Štefan, ne pa starejši brat Vukan.

*Nemanjin
mir z
Bizancem*

Studenica, stara cerkev *Foto Muzej Juž. Srbije, Skoplje*

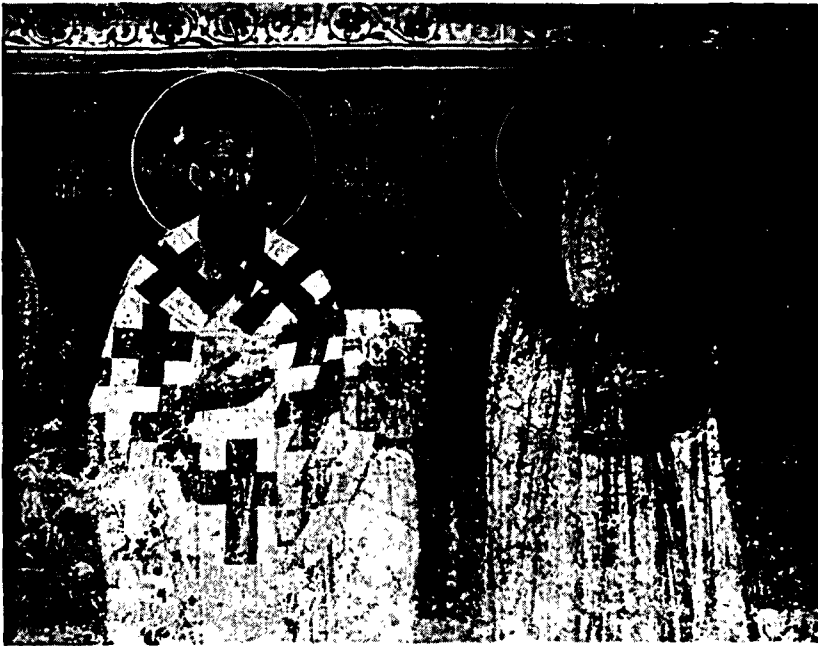
*Obseg
države*

Poslednja leta svoje vlade se je Nemanja posvetil notranji okrepitvi države. Njene meje so bile že ustaljene: na zahodu je država še obsegala Zahumlje, na severu je segala v bližino Rudnika, vzhodna meja je potekala po Moravi,

južna pa preko Kosovega polja in Metohije do izliva reke Drima. Le ena nevarnost je grenila njegova zadnja leta: starejši sin Vukan se je protivil prepustiti vlado mlajšemu Štefanu.

Da bi preprečil spor za nasledstvo, je Štefan Nemanja sklical državni zbor v Ras in se odpovedal prestolu na korist Štefanu (1195.). Nemanjin ugled je bil tolik, da se Vukan ni upal nastopiti proti očetovi odločitvi. Prisiljen se je zadovoljil z upravo primorskih pokrajin. Nemanja je nato stopil v samostan Studenico, ki ga je dal sam zgraditi, ter prevzel meniško ime Simeon.

*Nemanja
prepusti
vlado
Štefanu
(1195.)*

Štefan Nemanja (desni) Foto Muzej Juž. Srbije, Skoplje
in sv. Sava. Freska iz samostanske Studenice

V Studenici pa ni ostal dolgo. Na prigovarjanje najmlajšega sina Rastka, ki je živel na Sveti gori kot menih Sava, je tudi sam odšel tja in dal obnoviti porušeni samostan Hilandar. Samostanu je podaril bogata posestva, kmalu pa je v visoki starosti umrl (1200.).

*Nemanjina
smrt*

Ves narod se je zavedal veličine njegove osebnosti, zaradi svojih zaslug za srbsko cerkev pa je bil po svoji smrti proglašen za svetnika.

Doba Štefana Prvovenčanega (1195.—1228.). Dokler je živel Nemanja, sta Vukan in Štefan še živela v slogi. Že od vsega početka pa je bil Vukan odločen, da nastopi proti bratu po očetovi smrti.

*Vukanove
priprave
proti bratu*

Vukan se je na borbo vestno pripravljaj. V Zeti je podžigal stara nasprotstva do Raške in začel se je naslanjati na Madžare. Celu na papeža se je obrnil in mu poudarjal svojo zvestobo.

V Rimu je vladal tedaj papež Inocenc III., ki je bil nedvomno eden najspretnjših politikov, kar jih je bilo na papeškem prestolu. Hotel je ustvariti vesoljno oblast katoliške cerkve in resno je stremel za tem, da bi zopet zedinil vzhodno cerkev z Rimom. Zato je z veseljem sprejel Vukanovo ponudbo, da bo utrdil katoliško cerkev v Srbiji. Vendar je iz previdnosti poslal v Srbijo posebnega poslanika z naročilom, naj obišče poleg Vukana še velikega župana Štefana, kajti Inocenc III. ni hotel, da bi Vukan izrabil katoliško cerkev za borbo proti bratu.

*Zveze s
papežem*

Štefan je hitro spoznal, da bi mu utegnila postati Vukanova zveza s papežem nevarna, zato je papeževega poslanika izredno prijazno sprejel in ga celo naprosil, naj bi mu izposloval pri papežu kraljevski naslov. Obljubil je pretrgati vse zveze z Bizancem, kar je takoj po očetovi smrti tudi javno pokazal; ločil se je od svoje žene Evdokije. Papež bi Štefanovi želji gotovo ugodil, da se temu ni protivil ogrski kralj Emerik, ki je delal v soglasju z Vukanom. Ta se je v tem že pripravil na odločilni udarec. Imel je tudi v Raški mnogo prijateljev, katerim ni bilo všeč, da se je spremenil nasledstveni red zaradi bizantinske cesaričine. Z njihovo pomočjo in pomočjo madžarskih čet je Vukan po strašnih bojih pregnal svojega brata iz Srbije in se proglasil za velikega župana. Kralja Emerika je priznal za vrhovnega gospodarja, nakar si je ta nadel naslov „kralja Srbije“ (1202.).

*Vukan
prežene
Štefana*

Utrjevanje Madžarov v Srbiji in zlasti v moravski dolini je izzvalo oster odpor bolgarskega carja Kalojana

(1197.—1207.). Navalil je na Madžare in jih pregnal iz moravske doline, nato pa pomagal Štefanu, da se je vrnil v Srbijo in postal spet veliki župan (1205.). Vukan se je moral umakniti. Šele pozneje, ko je Sava prepeljal truplo očeta Nemanje iz Svete gore v njegovo zadužbino Studenico, se je z bratom na očetovem grobu pomiril. Kmalu nato je umrl.

Štefan se vrne

Medtem ko je Srbija krvavela v državljanski vojni, se je v Benetkah zbirala na papeževo pobudo že četrta križarska vojska, da bi osvojila Jeruzalem. Toda Benečani križarjem niso hoteli dati ladij, dokler jim ne bi plačali prevoznih stroškov. Ker križarji niso imeli denarja, jim je dož predlagal, naj za odškodnino spotoma osvoje zanj Zadar, ki je pripadal ogrsko-hrvatski državi. Križarji so ponudbo sprejeli in Zadar osvojili (1202.).

4. križarska vojna

Osvojitev Zadra (1202.)

Pred Zadrom je križarje obiskal bizantinski cesarjevič Aleksij in jih prosil, naj bi mu pomagali pregnati iz Carigrada strica Aleksija, ki je njegovega očeta Izaka II. Angela oslepil in pregnal s prestola. Križarji so Aleksiju pomoč obljubili, čeprav so s tem opustili svoj prvotni načrt. Papež sam sicer njihovega pohoda proti Carigradu javno ni odobral, bil pa je na tihem z njim zadovoljen, ker je upal, da bo tako tudi vzhodno cerkev zedinil z Rimom.

Latinsko cesarstvo (1204)

Križarji so brez večjih težav osvojili Carigrad in postavili na prestol slepega Izaka in njegovega sina Aleksija. Ker pa nista mogla takoj plačati dogovorjene odškodnine, so ju križarji odstavili in ustanovili v Carigradu *L a t i n s k o c e s a r s t v o*. Za prvega cesarja so izvolili svojega voditelja *B a l d u i n a* (1204.). Drugi križarski vodje so si ustanovili manjše državice v Solunu in po Grčiji, a vsi so priznavali Balduinovo nadoblast. Velik del bizantinskega ozemlja so zasedli tudi Benečani; postali so gospodarji najvažnejših otokov v Egejskem morju in prevzeli vso trgovino v novem cesarstvu. V cerkvenem oziru je bilo Latinsko cesarstvo podrejeno papežu.

Nove grške državice

Bizantinska oblast se je ohranila le še v treh pokrajinah: v goratem Epiru, v okolici Nikeje, kamor se je umaknil tudi carigrajski patriarh, in v Trapezuntu.

Razpad bizantinske države je naglo izkoristil bolgarski car Kalojan. Zasedel je vse Povardarje in Trakijo, oblegal

Lat.-bolg. vojna

Solun in resno ogrožal mlado latinsko državo. Cesar Balduin ga je napadel pri Odrinu, bil pa je premagan in je sam padel (1205.). Šele notranji boji po Kalojanovi smrti so Latince rešili bolgarske nevarnosti. Manjši boji pa so trajali brez presledka dalje.

Kulturni napredek v Srbiji

Ves ta čas je Štefan porabil za utrditev svoje oblasti v državi. Pri tem mu je izdatno pomagal brat Sava, ki je potoval od kraja do kraja, ustanavljal cerkve in samostane ter zidal bolnice in šole. Že s tem delom si je zaslužil ime srbskega „prosvetitelja“.

Kljub notranjemu napredku pa je postajal srbski položaj vsak dan težji. Srbija je tvorila tedaj pravoslavni otok med katoliškimi silami: Madžarsko, Benečani in Latinci. Štefan je sprevidel, da bi se najlažje izognil preteči nevarnosti, če bi se približal Rimu. Kakor že v prvih letih svoje vlade je tudi zdaj obljubil papežu, da bo prestopil v katoliško cerkev, če mu podeli kraljevski naslov.

Štefan išče zvez s papežem

Papež je Štefanovi prošnji rad ustregel ter poslal v Srbijo odposlanca, ki je Štefana v samostanu Žiči okronal za srbskega kralja (1217.). Ker je bil Štefan prvi okronani srbski kralj, ga imenujemo „Prvovenčanega“.

Štefan postane kralj (1217)

Sava ni odobral bratovih zvez s papežem, vendar jih ni mogel preprečiti. Svojo nevoljo je pokazal s tem, da je odšel iz Srbije in se vrnil na Sveto goro. Šele ko je videl, da srbsko ljudstvo noče priznati papeža in da ga Štefan k temu ne sili, se je na bratovo prošnjo vrnil v domovino.

Savino delo za neodvisnost srb. cerkve

Doma je začel Sava takoj delati na to, da bi srbska cerkev postala samostojna; do tedaj je bila namreč podrejena grški ohridski nadškofiji, ki je spadala v epirsko državo. Sava je spretno izrabil nasprotje med Epirci in Nikejci, ki so oboji poudarjali, da so edini pravi nasledniki bizantinske države. Šel je v Nikejo, kjer je bival carigrajski patriarh, in dosegel, da je bila v Srbiji ustanovljena nova nadškofija in on sam imenovan za prvega nadškofa (1219.). Za sedež nove nadškofije je izbral samostan Žičo, ki ga je dal zgraditi kralj Štefan. Ustanovil je tudi več novih škofij po raznih samostanih širom države, po večini v bližini državnih meja, da bi čim uspešneje branile srbsko pravoslavje pred tujimi verskimi vplivi.

Z novo ureditvijo je Sava postavil temeljni kamen srb-ske narodne cerkve. Sam je začel prevajati najbolj potrebne cerkvene knjige, nato pa je napisal še daljši življenjepis svojega očeta. S svojim delom je zopet oživil književno delovanje v slovanskem jeziku, ki se je že v dobi Metodovih učencev na Balkanu lepo razvijalo, a je pozneje popolnoma zamrlo.

*Savino
knjiž. delo*

Štefan Nemanja in njegova sinova Štefan Prvovenčani in Sava so ustvarili trdne temelje nemanjiški državi. Nemanja in Prvovenčani sta s svojo preudarnostjo znala kljub za-pletenim razmeram na Balkanu povezati srb-ske dežele v celoto, katero je v duhovnem in cerkvenem pogledu utrdil Sava.

Po smrti Štefana Prvovenčanega (1228.) so zavladali zaporedoma njegovi trije sinovi: Radoslav, Vladislav in Uroš. Doba njihove vlade pomeni za Srbijo dobo zastoja. Vodstvo balkanske politike prevzame tedaj Bolgarija, ki je pod Asenom II. dosegla največji obseg. V tem času je umrl v bolgarski prestolnici Trnovu Sava (1235.). Njegovo truplo je dal Vladislav prepeljati v domovino in shraniti v samostanu Mileševu (1237.).

*Sinovi
Štefana
Prvo-
venčanega*

*Savina smrt
(1235.)*

Hrvatska do tatarskega navala

Po sporazumu s Hrvati l. 1102. (gl. str. 51.) je šel Koloman v Biograd, kjer se je dal okronati s hrvatsko krono. Toda zavladata ni mogel nad vsem hrvatskim ozemljem, ker so v času notranjih bojev na Hrvatskem zasedli vsa primorska mesta in otoke Benečani in jih niso hoteli vrniti. Ker so se smatrali za edino prave gospodarje teh mest še vedno Bizantinci, se je Koloman obrnil na cesarja Aleksija, s katerim je bil v sorodstvu. Pri njem je izposloval, da mu je prepustil „Dalmacijo“, nakar so morali Benečani popustiti. Bizantincem se namreč niso smeli zameriti, ker so jih rabili kot zaveznike proti Normanom, ki so jim iz južne Italije ogrožali izhod iz Jadrana.

*Koloman
hrv. kralj*

Ko so Hrvati izvolili Arpadoviče za svoje vladarje, so mislili, da bo zavladal v državi red in da bodo prenehali neprestani boji za prestol. Toda varali so se. Na Ogrskem

*Borbe za
Hrvatsko
med Arpa-
doviči,
Benečani in
Bizantinci*

so se sorodniki prav tako neprestano borili za nasledstvo, pri čemer je seveda trpela tudi Hrvatska. Spore so izrabili najprej Benečani in spet zasedli Zadar in otoke, nato pa še bizantinski cesar Manuel, ki je sanjal o obnovi svetovne rimske države in so mu bile za doseg tega cilja razrvane razmere na Ogrskem in Hrvatskem zelo dobrodošle. Ker ni imel moških potomcev, ampak le hčerko Marijo, je določil za svojega naslednika madžarskega kraljeviča Belo, ki naj bi vzel Marijo za ženo. Še preden je prišlo do poroke, je zahteval za doto Beli Hrvatsko. Ko se je kralj tej zahtevi uprl, je bizantinska vojska s silo osvojila Hrvatsko do Velebita razen Zadra in otokov, ki so bili beneški. Obdržala jo je še potem, ko je Manuel dobil sina in se je Belina zaroka z Marijo razdrla. Šele po Manuelovi smrti (1180.) so se morali Bizantinci umakniti iz Hrvatske (gl. str. 64.).

*Nasled-
stveni red
Bele II.*

Ko je Bela II. (1172.—1196.) postal ogrsko-hrvatski kralj, je določil za svojo državo strog nasledstveni red. Umrlemu vladarju naj bi od zdaj naprej sledil najstarejši sin (primogenitura), ne pa najstarejši član kraljevske rodbine (seniorat). Vsakokratni prestolonaslednik naj bi vladal na Hrvatskem kot herceg.

*Prodiranje
fevdalnega
druž. reda
na Hrv.*

Ob nastopu Bele II. se je Zadar spet srečno otresel beneške oblasti in se vrnil k Hrvatski. Toda Benečani niso hoteli tako zlepa odnehati. Za mesto se je vnela dolgotrajna vojna, v kateri je kralju največ pomagal knez Bartol z otoka Krka. Za njegovo pomoč mu je kralj podaril v dedni fevd vso modruško županijo. Bartol se je moral kot vazal le obvezati, da bo kralju pošiljal deset oboroženih mož v primeru vojne na Hrvatskem. Moč krških knezov je v poznejših stoletjih še narasla; v 15. stol. so se nazivali Frankopani. S svojimi velikimi darovnicami je kralj Bela tudi utemeljil moč plemiških rodbin Šubičev, ki so se po svoji posesti v brijunski županiji imenovali brijunske kneze, in Baboničev, pozneje imenovanih knezov Blagajskih, ki so dobili velika posestva med Uno in Sano.

Tako je začel v 12. stol. prodirati na Hrvatsko fevdalni družabni red, ki je bil razširjen že po vsej zahodni in srednji Evropi. V slavonskem delu Hrvatske so začele dobivati fevde tudi nekatere madžarske plemiške rodbine.

Po smrti Bele II. so se spori med člani kraljevske rodbine ponavljali kljub točnim določbam glede nasledstva. Nemire v času kralja Emerika so izrabili Benečani in s pomočjo križarjev postali gospodarji Zadra (1202., 4. križ. vojna). Še usodnejše je bilo za državo, da je postajalo zaradi težkih notranjih razmer plemstvo na svojih posestvih vedno samostojnejše in samozavestnejše. Za vladarjeve odloke se ni več brigalo. Pod Emerikovim naslednikom Andrejem se je drznilo nastopiti celo proti kralju.

*Nemiri po
Belini smrti*

Kralj Andrej I. je šel l. 1217. na križarsko vojno, kjer pa ni dosegel nobenih uspehov. V času njegove odsotnosti je plemstvo zaseglo veliko njegovih posestev. Ko se je vrnil in skušal dobiti posestva nazaj, se mu je plemstvo uprlo in ga prisililo, da je podpisal tako imenovano „Zlato bulo“. V njej je moral plemstvu priznati nove pravice, ki so kraljevo moč še bolj omajale.

*Zlata bula
(1222.)*

Po Zlati buli kralj ni mogel plemstvu sam predpisovati davkov niti nastopati proti posameznim plemičem, če jih ni prej obsodilo plemiško sodišče. Dalje je moral obljubiti, da bo iz svojih sredstev plačeval plemiško vojsko, če bi se moral boriti izven državnih meja. Ostre odločbe so bile proti tujcem; brez privoljenja plemstva ni smel noben tujec dobiti v državi službe. Najtežji pa je bil za kralja zadnji člen; določal je, da se sme plemstvo kralju upreti tudi z orožjem, če bi kršil določbe Zlate bule.

Zlata bula je veljala za Ogrsko in Hrvatsko do Gvozda, le v Primorski Hrvatski ni bila veljavna.

Slabotnemu Andreju I. je sledil Bela III., najmočnejši Arpadovič. V Stolnem Belem gradu se je dal obenem okronati za ogrskega in hrvatskega kralja. Od tedaj so ogrski kralji opustili posebno kronanje v Biogradu.

*Reforme
Bele III.
(1235. —
1270.)*

Že prva leta vlade je skušal Bela III. obnoviti omajano kraljevo moč in je zahteval od plemstva, da mu vrne posestva, ki si jih je samovoljno prilastilo. Da bi že na zunaj pokazal svoje dostojanstvo, je prepovedal, da bi smel kdorkoli razen najvišjih dostojanstvenikov sedeti v njegovi navzočnosti.

Bela III. je hotel razširiti svojo oblast tudi na Bosno. Pod pretvezo borbe proti bogomilom je vdrla v Bosno mad-

*Boji v
Bosni*

žarska vojska in prisilila bana Mateja Ninoslava (1250.—1250.), da je sprejel katoliško vero in priznal madžarsko nadoblast. A komaj je madžarska vojska zapustila deželo, so Bosanci že pozabili svojo obljubo in spet postali bogomili. Kljub ponovnim madžarskim napadom se katoliška vera in madžarska oblast v Bosni nista mogli utrditi. Bela III. je v Vrhbosni celo ustanovil posebno škofijo, vendar pa je postal položaj katoliških duhovnikov po odhodu madžarske vojske tako težak, da je škof prenesel sedež bosenske škofije v Djakovo.

*Tatarski
naval
(1241.)*

Sredi velikih načrtov za obnovitev kraljevske moči v državi pa so Belino delo prekinili Tataři. V začetku 13. stol. je nastala v Aziji velikanska mongolska država, ki je segala od Kitajske in Tihega oceana do Urala in Perzije. Tataři so bili le manjše mongolsko pleme, a kmalu se je njihovo ime razširilo na vse Mongole in druge sorodne narode. Kan Batu je že l. 1224. pridrl v Evropo in ob rečici Kalki strl ruski odpor. Kmalu nato je padla ruska prestolnica Kijev. Preko ruskih dežel so Tataři navalili na Poljsko, naslednje leto pa preko Karpatov v Panonsko nižavje. Bela je v naglici zbral veliko vojsko, ki pa je bila v primeri s tatarsko še vedno mnogo premajlna. Ob reki Šajo je bila popolnoma premagana (1241.). Kralj se je komaj rešil iz bitke in pribežal končno do Jadranskega morja, kamor je bežalo tudi ostalo prebivalstvo, ki se je še moglo pravočasno umakniti pred Tataři.

Tataři so postali brez boja gospodarji vsega ogrskega ozemlja do Donave. Ko je na zimo Donava zamrznila, so jo tatarske tolpe prekoračile in udarile za kraljem proti morju. Povsod so strašno ropale, le utrjena primorska mesta so se jih lahko ubranila.

Sreča za naše kraje je bila, da je medtem umrl v Aziji tatarski veliki kan. Na vest o njegovi smrti so Tataři zapustili Ogrsko in Hrvatsko ter se preko Bosne, Srbije in Bolgarije vrnili v južno Rusijo. Ob svojem povratku so opustošili vse kraje, preko katerih jih je vodila pot.

*Posledice
tatarskega
navala*

Po tatarskem odhodu je bila država čisto uničena. Mesta in vasi so bile požgane in prebivalstvo se je razbežalo.

Ker nihče ni obdelal polja, je v deželi zavladala lakota, nato se je pojavila še kuga.

Bela se je vrnil na Ogrsko trdno prepričan, da se bodo Tataři še vrnili. Zato je popuščal plemičem in jim dovolil, da so si gradili na svojih posestvih dvorce, ki so bili prave trdnjave. Ker je spoznal, da je obramba pred Tataři možna le v utrjenih gradovih in mestih, je tudi sam začel zidati po

Tataři oblegajo mesto. Risba iz srednjeveškega rokopisa

vsej državi gradove in mesta z močnim obzidjem. Meščanom je dal velike pravice, da bi se ljudstvo z dežele v večjem številu selilo v mesta. Podpiral je celo priseljevanje meščanov iz tujine; mnogo jih je prišlo zlasti iz Nemčije.

V tem času je bilo tudi na Hrvatskem zgrajenih mnogo gradov in razvila so se mesta, posebno Gradec, del današnjega Zagreba, obnovljeni Varaždin, ter novo ustanovljena Samobor in Križevci.

S krepko roko je Bela III. kmalu vzpostavil v državi zopet red. Večje spremembe pa je izvedel na Hrvatskem. Hercegu je dodelil v pomoč dva bana: slavonskega in hrvatsko-dalmatinskega. Prav tako je imela Hrvatska od tedaj

*Upravne
reformne na
Hrv. in v
Bosni*

dva sabora. S tem je bilo enotno hrvatsko ozemlje razdeljeno na dva dela: za severni del se je polagoma uveljavilo ime *Slavonija*, za južni *Hrvatska*.

Da bi utrdil južne meje države, je ustanovil Bela III. v obrambo pred Srbi med Drino in Kolubaro banovino *Mačvo*, po smrti Mateja Ninoslava (1250.) pa je razkosal Bosno in iz njenih severnih delov ustanovil banovini *Soli* ob Spreči in *Usoro* v porečju Usore. Naslednik Mateja Ninoslava, *Prijezda*, je obdržal le še gornje porečje reke Bosne; bil je ustanovitelj vladarske rodbine *Kotromaničev*.

Borbe za prevlado na slovenskem ozemlju v XII. in XIII. stol.

*Cepitev
sloven.
ozemlja*

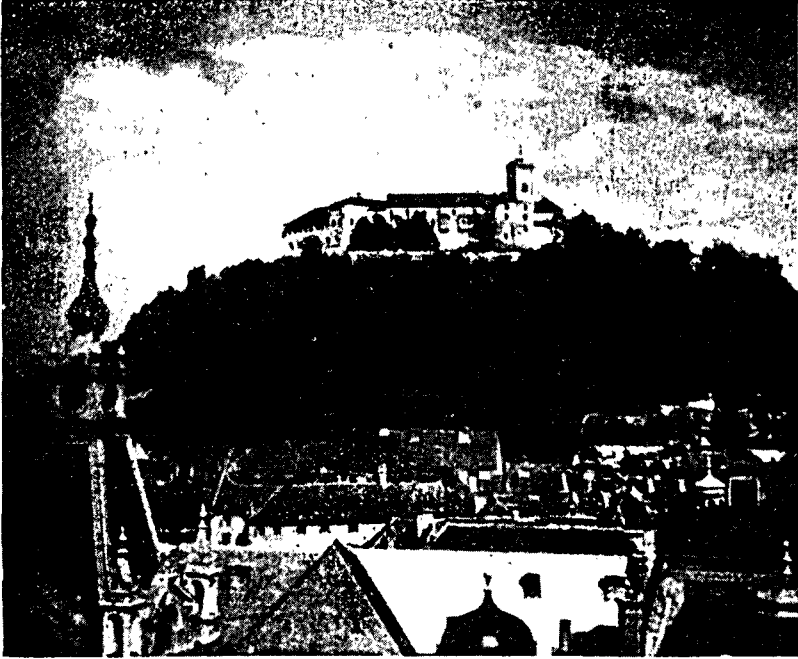
Nemške plemiške rodbine na slovenskih tleh. S priloždom Madžarov, ki so uničili Panonsko Slovenijo (gl. str. 38.), in z ustanovitvijo novih krajin na ozemlju Karantanije (gl. str. 40.) je bila enotnost slovenskega ozemlja razbita. Slovenska zemlja je bila od tedaj razdeljena v majhne pokrajine, ki so jim vladali kot deželni knezi člani raznih nemških rodbin. Pa še te manjše pokrajine na slovenskih tleh niso ostale neokrnjene. Nemški vladarji so začeli dajati plemičem, cerkvam in samostanom tako bogate fevde, da so bili njihovi lastniki često močnejši kakor deželni gospodje sami; na svojih posestvih so živeli kot neomejeni gospodarji. Oblast deželnih knezov nad posameznimi pokrajinami je postala zato le navidezna. Le tisti deželni knez, ki je imel dosti bogato rodbinsko posest, je lahko ostale plemiške rodbine prisilil k pokorščini.

Zato so si vse plemiške rodbine skušale povečati rodbinsko posest. Posebno v 12. in 13. stol. je bilo med njimi vneto tekmovanje za prvenstvo. Vendar se nobena izmed njih ni mogla dvigniti nad ostale in izvesti zedinjenja slovenske zemlje.

*Spanheimi
na
Koroškem*

V osrednjem delu stare Karantanije, ki se začena imenovati vojvodina Koroška, sta vladali v tem času dve knežji rodbini: *Eppensteini* (1077.—1122.) in *Spanheimi* (1122.—1269.). Oboji so bili nemškega rodu, dežela sama pa je bila v tem času še skoraj popolnoma slovenska.

Spanheimi so si zgradili na Koroškem močno rodbinsko posest. Prvotno sicer ni bila posebno razsežna; središče je bilo v št. Vidu ob Glini. A kmalu so zasedli bogato salzburško zemljo na Gosposvetskem polju in v okolici Vrbskega jezera, kjer so ustanovili mesto Celovec. S to pridobitvijo so dosegli prevladujoč položaj sredi dežele in postali najmočnejša koroška plemiška rodbina.

Ljubljanski grad

Velika posestva so si pridobili Spanheimi tudi izven Koroške. Na Štajerskem sta bili središči njihovega ozemlja Maribor in Radgona, na Kranjskem pa Ljubljana in Kostanjevica na Dolenjskem. Ljubljana se je razvila ob vznožju njihovega gradu; prvič je omenjeno v virih njeno ime l. 1146. Ljubljanska posest, ki je segala do Medvod, Polhovega Gradca, Turjaka in Zaloga, je bila za Spanheime še posebno važna, ker je ležala sredi dežele. Iz narodnostnih razlogov pa je bila pomembnejša njihova posest okoli Kostanjevice, ker so Spanheimi v bojih s sosed-

*Spanheimi
na Štajerskem
in
Kranjskem*

nimi Hrvati potisnili slovensko mejo od spodnje Krke preko Gorjancev.

*Bernard
Span-
heimski
(1202.—
1256.)*

Višek je dosegla spanheimska moč v dobi vojvode B e r n a r d a (1202.—1256.). Bil je najmogočnejši plemič svoje dobe na Slovenskem. Na Gosposvetskem polju je bil ustoličen za koroškega vojvodo po starodavnem slovenskem obredu. Čeprav je bil po rodu Nемеc, je vendar kot vojvoda vedno govoril slovensko. Znano je, da je nemškega pesnika Ulrika iz Lichtensteina, ki je tedaj prišel, preoblečen v Venero; iz Benetk na Koroško, sprejel na meji s slovenskim pozdravom: „Bog Vas sprejmi, kraljeva Venus!“

Vojvoda Bernard je posest svoje rodbine zelo povečal. Dobil je večji del Podjune, kjer je ustanovil mesto V e l i k o v e c. Manj uspeha je dosegel v borbi z bamberskim škofom, ki je bil gospodar Beljaka in okolice. Ta bamberska posest je bila izredno važna, ker je preko nje vodila glavna trgovska pot iz Koroške v Italijo. Bernard se je več let bojeval, končno je moral odnehati: Beljak je ostal bamberski.

Bernard se je vedno zavedal važnosti prometnih zvez in trgovine. Zgradil je mnogo novih cest, ki so zelo olajšale zveze med posameznimi kraji. Posebno važna je bila zanj cesta, ki je vodila iz Koroške preko Ljubelja proti Ljubljani, ker je vezala spanheimsko koroško in kranjsko posest. Oskrbovanje te ceste je prepustil na koroški strani vetrinjskemu, na kranjski pa stiškemu samostanu.

Uspeh njegovega dela za procvit trgovine se je kmalu pokazal. Mesta na njegovem ozemlju so se hitro razvijala in prav spanheimska mesta so postala kmalu glavna slovenska trgovska središča (Celovec, Ljubljana, Maribor).

Vojvoda Bernard je bil na svojem ozemlju popolnoma neodvisen vladar; nemški cesarji ga pri izvrševanju oblasti niso ovirali. V št. Vidu na Koroškem in v Kostanjevici si je dal celo zgraditi lastni kovnici za denar. Kljub svoji moči pa slovenskih dežel ni mogel povezati v večjo enoto.

*Traungavci
na
Štajerskem*

V Karantanski krajini se je povzpela nemška rodbina T r a u n g a v c e v, ki so bili doma iz mesta Steyera ob Anizi; po njihovem rodnem kraju je dobila dežela ime Štajerska. Traungavci so v času svoje vlade (1147.—1192.) razširili oblast preko večjega dela Ptujске in Savinjske kra-

jine. Podobno kakor Spanheimi na Koroškem so bili Traungavci skoraj popolni gospodarji na Štajerskem. V času dolgoletnih in ostrih bojov med nemškim cesarjem Friderikom Barbaroso in papežem so celo dosegli, da jih je cesar za zasluge, ki so mu jih izkazali v vojni, povzdignil v vojvode (1180.). Toda traungavski rod je kmalu izumrl; vse njihovo ozemlje in vojvodsko čast na Štajerskem so podedovali Babenberžani (1192.).

Ptuj z gradom

Babenberžani so bili do tedaj vojvode v Vzhodni krajini, ki je bila zametek poznejše Avstrije (Ost-reich). Nemški Babenberžani so s pridobitvijo Štajerske postali gospodarji velikega dela slovenskega ozemlja. V dobi babenberške vlade se je ustalila vzhodna štajerska meja nekako na črti od Središča preko Ljutomera in Radgone. Na tem odseku so bili torej po več kakor stoletni borbi med Madžari in upravniki salzburških posestev na ptujskem gradu Slovenci rešeni madžarskega pritiska.

Medtem ko so si na Koroškem in Štajerskem pridobili Spanheimi in Traungavci oziroma Babenberžani skoraj popolno oblast, so bile razmere na Kranjskem mnogo bolj za-

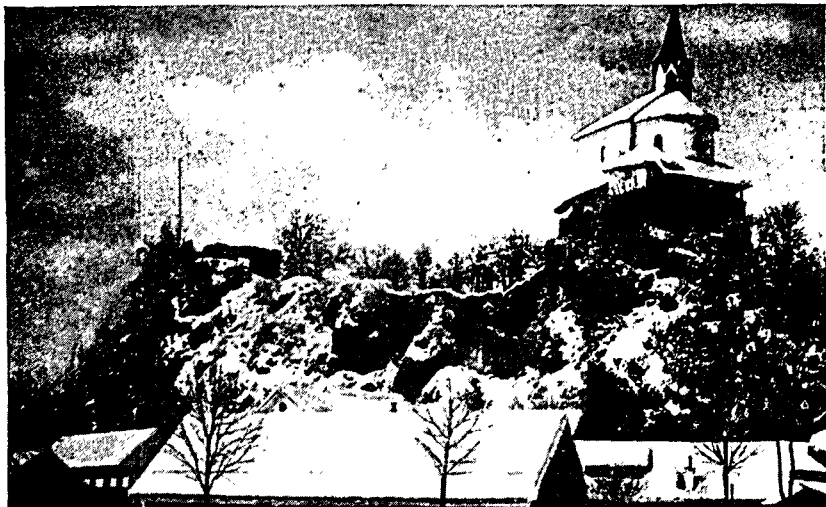
Babenberžani v Vzhodni marki in na Štajerskem

Razmere na Kranjskem

motane. Tu je bilo toliko velikih posvetnih in cerkvenih fevdov, da ni mogel nihče doseči oblasti nad vso deželo. Poleg oglejskih patriarhov, brižinskih in briksenških škofov (gl. str. 42.) ter Spanheimov (glej str. 77.) so bili najvažnejši lastniki kranjske zemlje andeški grofje, višnjegorski gospodje in Turjačani.

Andeški

Strnjena andeška posest je segala od Trojan in Motnika do Kokre in Kranja. Središče je bilo v Kamniku, kjer so imeli Andeški dva močna gradova (Stari in Mali grad). Dokler so bili andeški grofje deželni gospodje na Kranjskem, je bil Kamnik središče dežele; cesta, ki je vodila preko Kamnika in Tuhinjske doline na Štajersko, je bila glavna prometna žila na Kranjskem.

Razvaline Malega gradu v Kamniku s srednjeveško cerkvico v dvoje nadstropij

Višnjegorski

Višnjegorski so imeli ves svet od Višnjegore in Litije do južnega dela Gorjancev. Hrvatom so iztrgali še Belo krajino, ki je bila od tedaj sestavni del slovenskega ozemlja. Na svoji zemlji so ustanovili znameniti samostan v Stični.

Turjačani

Turjaška posest pa je segala od Grosuplja do Ribnice. Turjaški gospodje se v tem času še niso posebno odlikovali, bili pa so v poznejših stoletjih ena najvažnejših plemiških rodbin na Slovenskem.

Samostan v Stični, ustanovljen l. 1136.

Podobne razmere kakor na Kranjskem so bile tudi v primorskih krajih. V Istri so si sledili kot mejni grofje člani različnih rodbin, a nobena si ni mogla pridobiti stalnejše oblasti nad deželo. To so preprečili oglejski patriarhi, ki so imeli v Istri bogata posestva, in mesta ob zahodni istrski obali, katerih deloma še romansko prebivalstvo je bilo zaradi svojih trgovskih zvez bolj navezano na Benečane kakor na istrsko zaledje.

*Razmere
v Istri*

V porečju Soče in med Beneškimi Slovenci so bili najmočnejši zemljiški posestniki oglejski patriarhi. Šele pozneje se je tam povzpela rodbina goriških grofov, imenovanih tako po gradu v Gorici.

*Razmere na
Goriškem*

Borba za prevlado v južnih slovenskih deželah. Na Koroškem in Štajerskem so torej zavladali že v 12. stol. kot pravi deželni gospodje Spanheimi in Babenberžani, v južnih slovenskih pokrajinah pa so v borbi za prevlado dosegle šele v začetku 13. stol. nekatere rodbine večje uspehe.

Prva se je povzpela rodbina grofov Andeških. Grof Henrik se je poročil z dedinjo vseh višnjegorskih posestev in tako združil veliko andeško posest v višnjegorsko (1209.). Ko je nato njegov brat Bertold postal oglejski patriarh, so Andeški prekosili vse druge rodbine na južnem slovenskem ozemlju. V lastni kovnici na Maleni gradu v Kamniku so kovali svoj denar, kakor da so pravi vladarji v deželi.

*Premoč
Andeških*

*Premoč
Baben-
beržanov*

Po smrti grofa Henrika (1228.) pa je mlada andeška oblast hitro propadla. Med oglejskim patriarhom Bertoldom in njegovim bratom Otonom je nastal oster spor. Po Otonovi zgodnji smrti je podedovala pravice do andeških posestev njegova hčerka Agneza, ki se je poročila s Friderikom II. Babenberžanom. S to poroko je avstrijsko-štajerski vojvoda Friderik dobil vsa andeška in bivša višnjegorska posestva na Kranjskem in se je začel imenovati „gospod Kranjske“. Središča njegove posesti na Kranjskem so bila v Kranju, Kamniku, Višnji gori in Metliki.

*Premoč
Span-
heimov*

Že l. 1246. pa je Friderik II. Babenberžan v boju z Madžari padel. Ker ni zapustil moških potomcev, je z njim izumrla za Višnjegorskimi in Andeškimi v kratkem že tretja mogočna plemiška rodbina na Slovenskem. S Friderikovo vdovo Agnezo se je poročil Ulrik, sin Bernarda Spanheimskega, in si s tem pridobil babenberško zemljo na Kranjskem. Po očetovi smrti je postal tudi koroški vojvoda in edini gospodar vsega spanheimskega ozemlja na Kranjskem, Koroškem in Krasu. Za avstrijsko in štajersko dediščino po zadnjem Babenberžanu pa so se sprli Čehi in Madžari.

*Spor za
baben-
berško
dediščino*

Zedinjenje čeških in slovenskih dežel pod Otakarjem II. Přemislavičem. V babenberških deželah sta po smrti Friderika II. nastali v glavnem dve stranki: prva je podpirala težnje ogrsko-hrvatskega kralja Bele III., druga pa češkega prestolonaslednika Otakarja. Na Štajerskem se je večina odločila za Otakarja in ga poklicala v deželo. Ta se je rad odzval; da bi svoje pravice še bolj poudaril, se je poročil z Margareto, sestro umrlega Friderika II.

*Otakar dobi
Avstrijo,
Bela
Štajersko
(1254.)*

Tudi Bela III. je skušal z rodbinsko zvezo dobiti pravico do babenberške dediščine. Posrečilo se mu je, da se je nek njegov sorodnik poročil s Friderikovo nečakinjo Gertrudo, ki je bila poleg Margarete edina še živeča članica babenberške rodbine.

Med Belo in Otakarjem se je končno vnela vojna. Madžari so vdrli z veliko vojsko na Štajersko in Otakarja pregnali iz dežele. Začeli so prodirati že proti Dunaju, ko je papež posredoval in dosegel med nasprotnikoma premirje. Otakar, ki je medtem postal češki kralj, se je moral zadovoljiti z Avstrijo, Štajersko pa je dobil Bela III.

Bela III. je poveril vladu na Štajerskem sinu Štefanu, ki je bil že herceg na Hrvatskem. Za središče si je izbral Ptuj, kamor se je preselilo mnogo plemičev z Ogrskega. Domače plemstvo je težko prenašalo ogrsko vladu. Posebno v Podravju je nezadovoljstvo vedno bolj naraščalo in Štefanov položaj je postajal od dne do dne težji. Končno je prišlo do odkritega upora in Ogrji so morali zapustiti deželo. Uporniki so ponudili vojvodsko čast na Štajerskem zopet Otakarju, ki jih je ves čas tajno podpiral.

*Ogrska
vlada na
Štajerskem*

Otakarjevo poseganje na Štajersko je izzvalo novo vojno z Belo III. Vojna pa ni dolgo trajala, kajti Otakar je že v prvi večji bitki pri Kroissenbrunnu Madžare premagal in odločil borbo za Štajersko zase (1260.).

*Otakar dobi
Štajersko
(1260.)*

Kljub velikim uspehom Otakar še ni bil zadovoljen. Želel je razširiti svojo oblast tudi na južne slovenske pokrajine in preko njih doseči Jadransko morje. Pri tem je nalletel na odpor Ulrika Spanheimskega, vojvode koroškega in „gospoda Kranjske“. Za posest spanheimske zemlje pa se Otakarju ni bilo treba bojevati. S priletnim Ulrikom, ki je bil njegov daljnji sorodnik in ni imel otrok, je sklenil dedno pogodbo, ki je določala, naj postane Otakar po Ulrikovi smrti edini dedič vse spanheimske zemlje na Koroškem in Kranjskem.

Že naslednje leto (1269.) je Ulrik nenadoma umrl in Otakarjeva oblast se je razširila na južne slovenske dežele. Kakor nekdanj pod Samom so bili združeni Slovenci in Čehi v skupni državi, ki je segala od Krkonošev do slovenskega Krasa. Ugled velikega slovanskega vladarja je že prodiral proti Jadranu. Ni bil daleč čas, ko bi Otakar uresničil svoj veliki načrt in dosegel svobodno pot na morje, da ni nastopil nov sovražnik, ki mu je ovrigel smelega načrta — Rudolf Habsburški.

*Otakar
podeduje
Koroško in
Kranjsko
(1269.)*

Slovenci pridejo pod Habsburžane

V sredi 13. stol. Nemčija dobrih 20 let ni imela pravega kralja. V posameznih pokrajinah so svojevoljno vladali deželni knezi, ki jim je bila zato doba „medvladja“ prav všeč. Tudi Otakar si je v tem času lahko skoraj nemoteno ustva-

*„Med-
vladje“ v
Nemčiji*

*Izvolitev
Rudolfa
Habs-
burškega
(1273.)*

ril svojo veliko državo. Volilni knezi, ki so imeli pravico voliti novega kralja, so se šele po dolgih letih (1273.) odločili za Rudolfa Habsburškega, ker se jim je zdel pre slaboten, da bi mogel ovirati njihovo oblast v posameznih nemških deželah. Saj je bil le neznamenit plemič, doma iz Švice, kjer je imel razmeroma skromno posest.

Rudolf pa je hitro in pravilno presodil položaj. Spoznal je, da bo lahko izvajal vladarsko oblast v državi le tedaj, če si bo zagotovil močno dedno posest, na katero se bo lahko opiral v borbi proti drugim knežjim rodbinam v državi. Najugodnejša prilika se mu je nudila v bivših babenberških in spanheimskih deželah, ki si jih je pred kratkim pridobil Otakar II. Po fevdnem pravu bi namreč morale po smrti zadnjega Babenberžana in Spanheima pripasti zopet vladarju, da jih podeli novemu vazalu. Rudolf je zato takoj zahteval od Otakarja omenjene dežele, češ da si jih je pridobil protipostavno.

*Spor z
Otakarjem*

Otakar o tej Rudolfovi zahtevi ni hotel ničesar slišati; preveč je podcenjeval novega kralja. Kmalu pa se je prepričal, da se bo moral resno potruditi, če bo hotel obdržati svojo državo. Rudolf je dobil kot zaveznika goriško-tirolskega grofa Majnharda, pa tudi razne plemiče po slovenskih deželah, ki jim je premočni Otakar že predsedal. Spor se je tako zaostрил, da je prišlo do vojne. Najprej se je zrušila Otakarjeva oblast na Koroškem in Kranjskem, kjer jo je uničil Rudolfov zaveznik Majnhard, nato pa še na Štajerskem, kjer je domače plemstvo pregnalo Čehe prav tako kakor nekaj let prej Madžare (gl. str. 83.). Otakar je moral skleniti z Rudolfom mir, in mu odstopiti Avstrijo, Štajersko, Koroško in Kranjsko (1276.).

*Propad
Otakarjeve
države
(1278.)*

Že prihodnje leto je hotel Otakar spet dobiti izgubljene dežele, kar je izzvalo novo vojno z Rudolfom. Ta je poklical na pomoč Madžare in premagal Otakarja pri Dürnkrutu na Moravskem polju (1278.). Otakar sam je v bitki padel in Rudolf je kot nemški kralj lahko nemoteno razpolagal z njegovimi deželami. Češko je priznal Otakarjevemu sinu Vaclavu, Majnhardu pa je v zahvalo za pomoč poklonil koroško vojvodino in dal v zakup Kranjsko. Goriško-tirolski grofje so tako preko Koroškega povezali svojo tirolsko

in goriško posest. S podelitvijo Avstrije in Štajerske pa je Rudolf previdno nekaj časa počakal; nato ju je izročil kot dedni fevd svojemu sinu Albrehtu (1282.). S tem je postavil temelje bodoči habsburški državi.

*Temelj
habsb.
države:
Avstrija in
Štajerska
(1282.)*

Kmalu za tem je nastal oster spor med Habsburžani in Majnhardovim sinom Henrikom zaradi Češke, kjer je z Vaclavom III. izumrla kraljevska rodbina Přemislvičev (1306.). Henrik, ki je bil poročen z Vaclavovo sestro, je smatral sebe za upravičenega dediča čeških dežel, Rudolfov sin Albreht pa jih je kot nemški kralj zahteval po fevdnem pravu zase. Nastala je vojna, ki je divjala tudi po slovenskih deželah. Plemstvo pri nas se je razdvojilo: eni so zagovarjali Henrikove pravice, drugi so se postavili na stran Habsburžana. Zmagal je končno Henrik in postal za kratek čas češki kralj. V posebnem miru so bili urejeni odnosi med Habsburžani in Henrikom tudi na slovenskih tleh. Habsburžani so dobili skoraj vso Savinjsko dolino ter jo priključili Štajerski (1311.).

*Pridobitev
Savinjske
doline
(1311.)*

Ta uspeh na slovenskih tleh pa Habsburžanov ni zadovoljil. Kakor prej Otakar so si hoteli priboriti pot na morje. Prvi veliki uspeh za uresničenje tega načrta so dosegli, ko so po smrti Majnhardovega sina Henrika dobili Koroško in Kranjsko (1335.).

*Pridobitev
Koroške in
Kranjske
(1335.)*

Od morja je ločil habsburško posest le še ozek pas slovenske zemlje, ki je bil v rokah oglejskih patriarhov, goriških grofov in Benečanov. Moč oglejskih patriarhov pa je prav v tem času naglo propadala. Benečani so si prilastili večino njihovih posestev v Furlaniji in so skoraj popolnoma izpodrinili njihovo oblast v istrskih primorskih mestih. Svoj vpliv so širili na škodo oglejskega patriarha že v notranjost Istre. Istočasno so prodirali preko Tržaškega Krase na račun Ogleja goriški grofje in si pridobili v osrednjem delu Istre strnjeno ozemlje, imenovano „Istrska grofija“, s središčem v Pazinu. Njihovo naraščajočo moč je močno oslabila šele delitev njihove slovenske posesti: istrska veja goriških grofov je dobila Istro in širna posestva po Dolenjskem in Beli krajini, goriška veja s središčem v Gorici pa Goriško in Tržaški Kras (1342.).

*Slov. Kras
in Istra v 1.
pol. 14. stol.*

Habsburžani so pazno zasledovali spremembe v slovenskem primorju in čakali prilike, da jih izkoristijo. Najprej se jim je posrečilo iztrgati Ogleju Vipavsko in Ložko dolino, po končani ogrsko-beneški vojni, katere so se udeležili na strani Ludovika Anžujevca (1358.), pa so nadaljevali borbo proti Ogleju do popolne zmage. Patriarh jim je moral odstopiti v dedni fevd vsa posestva po slovenskem ozemlju (1362.). Na poti do morja so od tedaj ovirali Habsburžane le še goriško-istrski grofje in Benečani.

Vodstvo habsburške politike je bilo v tem času v večjih rokah Rudolfa IV. (1358.—1365.), ki je prenesel težišče svojega delovanja v južnoslovenske dežele. Po njegovem prizadevanju je bila Kranjska povzdignjena v vojvodino (1364.). Njegov naslednik pa je že dosegel končni cilj habsburških stremeljenj: morje. Na dveh mestih je dosegel jadransko obalo: v Tržaškem zalivu pri Devinu in ob Kvarneru pri Reki (1366.).

Že nekaj let pozneje so postali Habsburžani dediči bogate zapuščine istrskih grofov. S tem so razširili svoje ozemlje v notranjost Istre, na meji proti Hrvaški pa do Kolpe. Zaradi teh uspehov je bil končno prisiljen tudi Trst, da se jim je predal. Trst kot svobodno mesto je bil namreč že od vseh strani obdan od habsburškega zaledja, odkoder so skušali Benečani pritegniti trgovino v svoja istrska pristanišča. Tržačani so se izognili gospodarskemu polomu le tako, da so priznali Habsburžane in jih prosili za varstvo (1382.).

S tem je bila borba za južno slovensko ozemlje končana v prid Habsburžanov. Benečani so sicer še imeli zahodni del Istre in v Posočju so še vladali neodvisni goriški grofje, vendar so si Habsburžani ob zgornjem Jadranu že zagotovili tako premoč, da jim prevlade na slovenskih tleh ni mogel nihče več ogrozati. Tudi goriška posest je po dobrih sto letih, ko so izumrli goriški grofje, pripadla Habsburžanom (1500.).

Od tedaj so ostali Slovenci razen kratkega presledka v času Napoleona do ustanovitve samostojne narodne države Jugoslavije (1918.) pod Habsburžani v težki borbi za svoj narodni obstoj.

*Pridobitev
oglejske
posesti
(1362.)*

*Habs-
buržani
dosežejo
morje
(1366.)*

*Habs-
buržani
dobe Istro,
Belo
krajino
(1374.),*

Trst (1382.)

*in Goriško
(1500.)*

Srbija — vodilna država na Balkanskem polotoku

1278. Otakarjeva smrt.		1242.—76. Uroš I.
		1276.—82. Dragutin
Habsburžani dobe:		
1282. Avstrijo in Štajersko		1282.—1321. Milutin
1311. Savinjsko dolino	1301.—1342. Karel Anž. do 1322. „Šubiška država“	1321.—1331. Štefan Dečanski
	po 1322. Porast Bosne (Štef. Kotromanič)	1331.—1355. Dušan Silni
1335. Koroško in Kranjsko	1342.—1382. Ludovik Anž.	1346. Ustanovitev srbske patriar- hije in carstva
	1344. Zlom hrv. plem- stva	po 1344. Boji s Turki po 1355. Razpadanje Srbije
1366. Dosežejo morje (Devin, Reka)		
1374. Istro, Belo Krajino	1358. Zadrski mir	
1382. Trst	Po 1382. Boji za prestol	
1500. Goriško		

Doba Uroša I. Po kratki dobi zastoja pod Radoslavom in Vladislavom se začena Srbija spet naglo dvigati, ko ji zavlada njun mlajši brat Uroš I. (1242.—1276.) Vse države okoli Srbije so tedaj preživljale dneve težkih kriz in Srbije pri njenem razvoju niso mogle ovirati. Ogrska in Hrvatska sta bili opustošeni po Tatarih, Bolgarija je po smrti velikega carja Asena II. zopet naglo pešala, pa tudi Latinsko cesarstvo se je nagibalo k zatonu. Nikejska in epirska država sta si na vso moč prizadevali, da bi na razvalinah latinskega obnovili nekdanje bizantinsko carstvo, pa sta pri tem zašli v težke medsebojne spore.

Ugodni položaj Srbije je kralj Uroš dobro izkoristil. Najprej se je posvetil gospodarski obnovi države, ki je zaradi tatarskega prehoda skozi Srbijo vsaj po nekaterih krajih zelo trpela. Ko so pred Tatari pribežali z Erdeljskega Sasi, ki so sloveli kot odlični rudarji, jih je Uroš pridržal v državi, da so mu kopali rude. Kmalu je Srbija zaslovela

*Položaj
Srbije ob
Uroševem
nastopu*

*Razvoj
rudarstva*

kot ena najbogatejših držav po svojem rudnem bogastvu. Pod Urošem se je zlasti razvil srebrni rudnik v Brskovem ob Tari. Iz domačega srebra je začel Uroš kovati lasten denar po vzgledu beneških kovancev.

*Razvoj
trgovine*

Novi denar, ki je prihajal v promet, je zelo pospeševal trgovino, kajti hitro je izpodrival stari in nepripravi način trgovanja s pomočjo zamenjave trgovskega blaga; namesto naravnega ali naturalnega gospodarstva je začelo prevladovati denarno gospodarstvo. V državi je začel nastajati tudi domač trgovski stan, zaradi česar so bili najbolj prizadeti Dubrovčani, ki so imeli do zdaj skoraj vso srbsko trgovino v svojih rokah. Prišlo je do ostrih sporov med Urošem in dubrovniško državo, vendar pa so morali Dubrovčani odnehati; sklenili so z Urošem trgovinsko pogodbo, ki je bila zanje neugodna. Kljub sporazumu pa je Uroš še nadalje deloval na osamosvojitvi od Dubrovnika in je celo skušal speljati srbsko zunanjo trgovino preko domačega pristanišča v Kotoru.

*Borba za
Carigrad*

Proti koncu Uroševe vlade so se razmere za Srbijo močno poslabšale. Ogrska si je pod spretnim Belo III. naglo opomogla (gl. str. 75.), pa tudi borba za Carigrad se je nagibala k odločitvi. V Nikeji je zavladal odlični Mihael VIII. iz rodbine Paleologov, ki je začel hitro osvajati latinske postojanke na Balkanu. Latinci so bili v taki nevarnosti, da so se zvezali s svojimi nasprotniki Epirci in celo Srbe pritegnili v zvezo proti Nikeji. Vendar pa ta zveza ni bila posebno močna, saj je zaveznike vezalo samo skupno nasprotstvo proti Nikejcem, medtem ko so bili drug do drugega nezaupljivi. Mihael VIII. je zato zaveznike lahko premagal v veliki bitki pri Kosturu (1259.).

Srbov ta poraz ni mnogo bolel; v zmedenih razmerah so celo začeli osvajati zemljo svojih zaveznikov in razširili meje preko Skoplja in Prilepa. Pač pa je zmaga pri Kosturu odločila usodo Carigrada. Mihael VIII. sicer ni takoj napadel utrjenega mesta, l. 1261. pa je nenadoma pridrl s svojo vojsko in ga zasedel. Zadnji latinski cesar Balduin je moral zbežati v zahodno Evropo, kjer je zaman prosil pomoči.

Z osvojitvijo Carigrada je bilo obnovljeno nekdanje bizantinsko cesarstvo. Mihael VIII. se je na vso moč trudil.

da bi mu vrnil stari ugled. Tega sicer ni dosegel, vendar pa je bila njegova država za vse sosede še vedno nevaren tekmeč.

Tudi Uroš je hitro spoznal nevarnost, ki mu je grozila od juga, in je začel iskati zaveznikov. Preko svoje žene Jelene, ki je bila francoskega rodu, je vzdrževal prijateljske zveze z južno Italijo, kjer so sredi 13. stol. zavladali francoski Anžujevci. Nato se je zvezal s kraljem Belo III. Ob tej priliki se je Urošev starejši sin Dragutin poročil z Belino vnukinjo Katarino in je bilo določeno, da mu mora Uroš prepustiti vlado nad delom svoje države. Ker se je Uroš temu upiral, so se odnošaji med Srbijo in Ogrsko tako ohladili, da se je Uroš približal Bizantincem: njegov drugi sin Milutin se je poročil s hčerko Mihaela VIII.

Po tej poroki se je začel Dragutin bati, da ga Milutin ne bi izpodrinil, kakor je izpodrinil ob času Štefana Nemanje starejšega Vukana mlajši Štefan, ker je bil poročen z bizantinsko cesaričino. Tudi Madžari niso hoteli, da bi izgubili svoj vpliv v Srbiji, zato so radi pomagali Dragutinu, da se je očetu uprl in ga vrgel s prestola (1276.). Pregnani Uroš je kmalu nato umrl v samostanu, Dragutin pa je prevzel vlado (1276.—1282.).

Dragutin in Milutin. Dragutinov položaj v Srbiji je bil zelo težak. V državo so vdrli Bizantinci in Dragutin jih ni mogel zavriniti. Ko je še tako nesrečno padel s konja, da si je zlomil nogo, in je ljudstvo začelo govoriti, da ga je zadela božja kazen zaradi upora proti očetu, je sklical državni zbor v Deževo in prepustil vlado bratu Milutinu (1282.). Sam je obdržal le še zahodni del države od Rudnika do Trebinja in Konavljja. Izgovoril si je pa, da morajo slediti po Milutinovi smrti na srbskem prestolu njegovi sinovi.

Kmalu nato je dobil Dragutin od ogrskega kralja v fevd Mačvo in bosenski pokrajini Soli in Usoro. Poleg Milutinove Srbije je tako nastala nova srbska država pod kraljem Dragutinom.

Milutin je moral že ob nastopu vlade posvetiti vse sile obrambi države pred Bizantinci, ki so pridri že do Kosovo polja. Velika denarna sredstva, ki so se zbirala iz bogatih rudnikov v Kopaoniku, Novem Brdu in Rudniku,

*Obnovitev
bizant.
države*

*Uroševe
zveze
z Anžujevci
in Madžari*

*Dragutin
prežene
Uroša
(1276.)*

*Dragutin
odstopi
vlado
Milutinu
(1282.)*

*Dragu-
tinova
država*

*Milutinovi
boji z
Bizantinci*

so mu omogočila, da je zbral veliko najemniško vojsko, v kateri so služili tudi vojaki iz zahodnoevropskih držav. Uspehi so se kmalu pokazali. Milutinove čete so hitro pregnale Bizantince daleč proti jugu in zasedle velik del Povardarja. Nasledniki cesarja Mihaela VIII. so tedaj najeli Tatare, da so vdrli v Srbijo, a so bili ob Drimu popolnoma premagani.

Po tej zmagi je srbska vojska prodirala dalje proti jugu in dospela prvič na obalo Egejskega morja. Vsega osvojenega ozemlja sicer Milutin ni mogel obdržati, vendar pa so bile njegove osvojitve še vedno velike. Skoraj vse Povardarje je ostalo v srbski posesti in Milutin je prenesel svoj dvor v Skoplje.

*Boji z
Bolgari in
Tatari*

Milutin se z razširjenjem svojih južnih meja ni zadovoljil, ampak je začel prodirati tudi proti vzhodu. Bolgarija je po smrti Asena II. nevzdržno propadala. Razkroj so še pospeševali stalni tatarski napadi. Ob času Milutina je že razpadla v dve državi: vzhodno s središčem v Trnovu in zahodno z Vidinom. Milutin je bolgarske zmede izrabil in osvojil vso moravsko dolino. A osvojenim pokrajinam ni mogel zagotoviti miru. Od časa do časa so preko Bolgarije napadali njegove dežele Tatare, ki so nekoč pridrli do samostana Žiče in ga izropali; k sreči je sedež srbske cerkve že prvi naslednik Save prenesel v Peč.

Da bi preprečil tatarske roparske napade, je Milutin udaril proti Vidinu in pregnal tamkajšnjega kralja Šišmana iz mesta. Upal je, da bo potem Tatare lahko zaustavil že na Donavi. Toda Tatare so iz južne Rusije navalili nanj s tako silo, da je moral Vidin spet izprazniti in obljubiti, da se ne bo več vtikal v bolgarske razmere. Na tatarski dvor je moral poslati kot talca sina Štefana in več drugih odličnih Srbov. Šele čez nekaj let se je Štefanu posrečilo, da se je vrnil v domovino.

*Razmerje
med
bratoma*

Ves ta čas sta Dragutin in Milutin živela v razmeroma dobrih odnošajih. Čim bolj pa si je Milutin krepil svoj položaj v državi, tem nezaupljivejši je postajal Dragutin proti njemu. Začel se je bati, da ne bi Milutin kljub deževskemu dogovoru določil za naslednika svojega sina Štefana. Med bratoma je prišlo celo do preprirov, vendar je imela

mati Jelena pri obeh toliko vpliva, da sta se pomirila in je Milutin spet priznal deževski dogovor.

Po skoraj dvajsetletnih neprestanih bojih na bizantinsko-srbski meji so Bizantinci končno sprevideli, da je najboljše, če se s Srbi pomirijo; v Mali Aziji so jih namreč začeli ogrožati novi sovražniki, Turki. Pa tudi Milutin je bil že v letih in si je zaželel miru. Zato je prišlo hitro do mirovnih pogajanj, v katerih so Bizantinci priznali Milutinove osvojitve. Da bi bil mir trdnejši, so dali Milutinu za ženo mlado Simonido, hčerko cesarja Andronika.

*Pomirjenje
z Bizantinci*

Pogajanja z Bizantinci so zadela v Srbiji na močan odpor. Posebno plemstvo na južnih mejah ni hotelo ničesar slišati o miru. Ko so hoteli Bizantinci še doseči, da bi Milutinu sledil Simonidin brat, so nezadovoljneži dobili na svojo stran celo kraljevega sina Štefana. Štefan se je očetu uprl, toda Milutin je bil močnejši; sina je premagal, ujel in dal z žarečim železom oslepiti; nato ga je poslal v pregnanstvo v Carigrad.

*Štefanov
upor*

Kmalu za tem je umrl Dragutin (1316.) in zapustil svojo državo sinu Vladislavu. Milutin pa tega ni hotel priznati. Vladislava je ujel in zaprl ter hotel sam osvojiti Dragutinove dežele. Proti temu je nastopil ogrsko-hrvatski kralj Karl Anžujevec, češ da so Mačva, Soli in Usora fevdi ogrskega kralja, do katerih Milutin nima nobene pravice. Stari Milutin ni mogel Karlu prepričati, da ne bi osvojil omenjenih pokrajin, obdržal pa je vso staro srbsko zemljo, ki si jo je Dragutin izgovoril ob priliki svojega odstopa v Deževu.

*Dragu-
tinova smrt
(1316.)*

Kljub neprestanim vojniam se je Srbija v tem času tudi na znotraj lepo razvijala. Delo, ki ga je začel Uroš, je Milutin uspešno nadaljeval: rudarstvo in trgovina sta se tako razvili, da je bil Milutin eden najbogatejših vladarjev tedanje dobe. Mnogo zaslug za procvit Srbije si je pridobila tudi stara kraljica Jelena. Zidala je bolnice, zavetišča za onemogle in samostane. Za svoja gradbena dela je klicala stavbenike celo iz zahodne Evrope. Milutin za svojo materjo ni zaostajal. Zgradil je med drugim velika samostana Gračanico in Banjsko, mnogo denarja pa je žrtvoval tudi za gradnjo cerkva izven srbskih meja; popraviti je dal Hilandar in gradil je v Carigradu ter v Sveti deželi.

*Gradnje v
Milutinovi
dobi*

Gračanica na Kosovem polju

*Boji za
prestol*

Štefan Uroš Dečanski (1321.—1331.). Komaj je kralj Milutin zatisnil oči, že so se razvneli v Srbiji boji za prestol. V severnih pokrajinah je zbiral pristaše Dragutinov sin Vladislav, ki se je opiral na deževski dogovor, v središču Srbije pa se je pripravljala Milutinov sin Konstantin. Še preden je prišlo med njima do odločitve, se je nenadoma pojavil pregnani slepi Štefan. Njegov položaj v začetku ni bil posebno rožnat, kajti nihče si ni želel slepega vladarja. Ko pa je dokazal, da ni popolnoma slep in se je raznesla vest, da mu je sam sveti Nikolaj vrnil vid, je Štefan kmalu dobil premoč nad svojima tekmečema. Konstantin je v boju padel, Vladislav pa se je še pravočasno umaknil na Ogrsko. Štefan je takoj določil svojega sina Dušana za sovladarja.

*Štefan —
kralj*

Spore po Milutinovi smrti so izkoristili Bosanci in Srbiji odtrgali Zahumlje, pa tudi Bizantinci in Bolgari so hoteli izrabiti priliko, kajti oboji so se čutili ogrožene zaradi rastoče srbske moči. Najprej je prekinil zveze s Srbijo bolgarski car Mihael, ki je pregnal svojo ženo Ano, sestro kralja Štefana, in se zvezal z Bizantinci za skupen napad v srbsko Povardarje. Bolgari so hoteli prodreti proti vardarski dolini od severa, od juga pa naj bi se jim pridružili

Bizantinci. Mihael je svojo vojsko okreplil z močnimi tatarskimi oddelki, pa tuži bizantinski cesar je zbral mnogo najemnikov.

Kralj Štefan je vedel, da bo borba težka, zato je tudi sam preko Dubrovnika najel mnogo Špancev, Nemcev in Italijanov, s katerimi je okreplil srbske vrste. S svojo vojsko je hotel na vsak način preprečiti združitev bolgarskih in bizantinskih čet. Blizu Velbužda (današnjega Čustendila) je zadel na Bolgare pod vodstvom Mihaela, ki so prodirali proti jugu. Takoj je udaril nanje in dosegel krasno zmago. Borbo je odločil s svojo konjenico mladi Dušan. Bolgarski poraz je bil popoln. Mihael sam je obležal na bojišču, njegova vojska pa se je razkropila. Bizantinci, ki so se tedaj nahajali v južnem Povardarju, niso skušali priti na pomoč poraženemu zavezniku; še sami so izrabili bolgarski polom in začeli osvajati njihova mesta po Trakiji.

Zmaga pri Velbuždu je odprla srbski vojski neovirano pot v Bolgarijo, vendar Štefan ni hotel osvajati bolgarske zemlje. Celo beguncev ni zasledoval, češ da noče po nepotrebnem prelivati bratske bolgarske krvi; le svojo sestro Ano s sinom je spet postavil na izpraznjeni bolgarski prestol. Srbska zmaga je bila izredno važna, saj je odločila sporno posest Povardarja v srbsko korist. Od tedaj naprej je bila Bolgarija potisnjena na vzhodni del Balkanskega polotoka, medtem ko je moravsko-varinarska dolina ostala srbska. Po uspehu pri Velbuždu so srbske čete zasedle še velik del bizantinskega Povardarja in potisnile srbske meje na jug od Štipa.

V času svoje kratke vlade je dal kralj Štefan sezidati v Metohiji veličastni samostan *Dečane*, po katerem ga nazivamo „Dečanskega“. Vodstvo gradnje je poveril stavbenikom iz Dalmacije in Italije, zato kaže stavba poleg bizantinskega sloga tudi nekatere romanske oblike. Notranjščina samostana je bila okrašena z visokimi marmornatimi stebri, stene pa obložene z belimi in rdečimi marmornatimi ploščami ter poslikane s krasnimi freskami.

Po zmagi pri Velbuždu Štefan ni več dolgo vladal. V državi je spet nastalo trenje med očetom in sinom, ki se je končalo s sinovo zmago. Mladi Dušan, katerega je podpi-

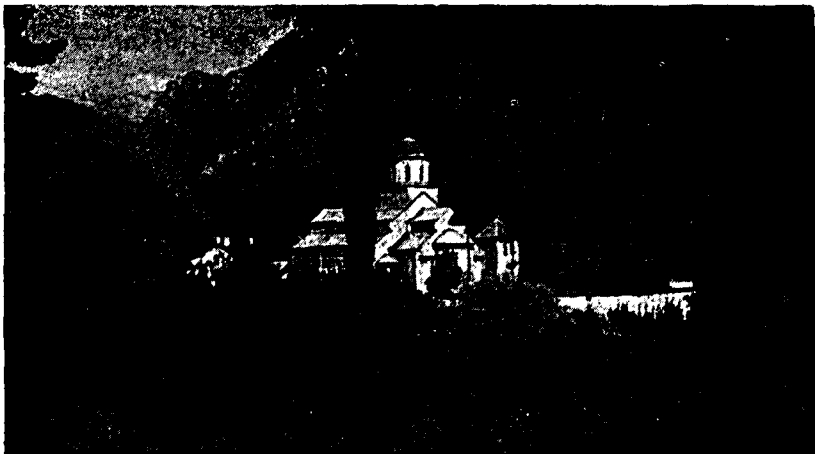
Borba za Povardarje

Bitka pri Velbuždu (1330.)

Posledice srbske zmage

Gradnja Dečanov

Dušan vrže očeta s prestola

Samostan Dečani

Foto Muzej Juž. Srbije, Skoplje

ralo zlasti bojaželjno plemstvo, je svojega očeta ujel in zaprl v grad Zvečan, nato pa sam zasedel prestol.

Dušan Silni (1331.—1355.). Novi vladar Dušan ni razočaral svojih pristašev iz vrst plemstva. Čeprav je bil še mlad, je odločno nastopil proti sovražnikom države in dosegel, da je Srbija postala vodilna balkanska sila.

*Razmere
na Balkanu*

Ko je nastopil vlado, položaj države ni bil posebno ugoden. Na severnih mejah je nastajala namesto slabotne države Arpadovičev močna kraljevina Karla Anžujevca, ki je želel potisniti ogrske meje na jug od Save in Donave. Tudi zahodne srbske meje niso bile varne: Bosanci so izrabili že v času Dušanovega prednika srbske notranje spore in osvojili Zahumlje. V Bolgariji je v bitki pri Velbuždu zmagal sicer srbski vpliv, vendar so Bolgari zaradi sporov med Štefanom Dečanskim in Dušanom z bizantinsko pomočjo lahko pregnali Dušanovo teto Ano in njenega sina ter postavili na prestol Ivana Aleksandra. Bizantinska država sama sicer ni bila več tako mogočna kakor nekoč, pod spretnim vodstvom Andronika III. Paleologa pa je bila še vedno lahko nevarna.

*Zagotovitev
miru na
zahodu
in vzhodu*

Ker je Dušan vedel, da bi država le težko vzdržala med samimi sovražniki, si je že v začetku vlade zagotovil mir na zahodnih in vzhodnih mejah. Bosancem je pustil Zahumlje, Dubrovčanom pa je prepustil Ston, ki je zaradi

izgube zahumskega zaledja postal za Srbijo manj pomemben. Kljub izgonu Ane je ostal prijatelj tudi z Ivanom Aleksandrom in se je poročil z njegovo sestro Jeleno.

Meji proti ogrski in bizantinski državi pa sta bili ves čas njegove vlade prizorišče težkih bojev. Najprej se je Dušan laliko vmešal v bizantinske razmere. V Srbijo je

*Boji z
Bizantinci*

Foto Muzej Juž, Srbije, Skoplje

Dušan Silni in njegova žena Jelena.
Freska iz samostana Lesnovo

pribežal bizantinski vojskovodja Sigrijan, ki so ga v Carigradu obtožili veleizdaje. Kakor so nekdanj Bizantinci izrabljali nezadovoljne člane srbske vladarske rodbine proti Srbiji, tako je zdaj Dušan izkoristil Sigrijana proti njim. Sigrijan je bil izboren vojskovodja in Srbi so z njegovo pomočjo hitro osvajali južnomakedonska mesta. Obkolili so že Solun in ga začeli oblegati. Tedaj je cesar Andronikos III. sam prišel po morju v ogroženo mesto in sklenil z Dušanom mir. Dušan se je pomiril

tem rajši, ker so ga prav tedaj napadli Madžari. Vrnil je del osvojenega ozemlja, Bizantinci pa so mu dali pomožne čete za boj proti Madžarom.

Madžari so pridrli iz Mačve že daleč v notranjost Srbije, ko pa je Dušan z vso naglico prihitel od Soluna, so se spet umaknili preko Save in Donave. Na južni strani teh rek so obdržali le še Golubac, Beograd in del Mačve.

Dokler je živel Andronikos III., je trajal na bizantinsko-srbski meji mir. Po njegovi smrti (1341.) pa so dale notranje razmere v Carigradu Dušanu priliko za nove osvojitve bi-

*Boji z
Madžari*

*Spremembe
v Bizancu*

zantinske zemlje. Andronikos III. je zapustil le mladoletnega sina Ivana in določil, naj vlada do njegove polnoletnosti njegova mati Ana. A namestniške vladarske posle si je namesto Ane prilastil vojskovodja Ivan Kantakuzenos, ki se je dal nato celo okronati za kralja (1341.). Vdova Ana pa si ni dala tako zlahka vzeti vlade iz rok in Kantakuzenos je moral zbežati iz Carigrada. Njegov položaj je postajal vedno težji tudi na deželi in končno je bil primoran, da se je zatekel v Srbijo.

*Dušan
izrabi
bizantinske
razmere*

Dušan ga je lepo sprejel in se začel z njim pogajati. Zahteval je, da prizna vse srbske osvojitve, nakar bi mu sam pomagal proti Ani. Kantakuzenos je Dušanove pogoje le nerad sprejel, vendar pa mu ni drugega preostajalo. Od Dušana je dobil nekaj vojske in prodril z njo do Sera, kjer se je zaman trudil, da bi mesto zavzel. Dušan se je medtem uspešno bojeval v južni Makedoniji in Albaniji. Neuspeh pod Serom je Kantakuzena močno vznemiril in začel je Dušanu očitati, da mu je dal najslabše čete.

Razmerje med Dušanom in Kantakuzenom, ki že od početka ni bilo iskreno, se je tako še bolj poslabšalo. Dušan se je začel nagibati na stran cesarice Ane in končno sklenil z njo zvezo. Kantakuzenos je bil zdaj popolnoma osamljen. Ni si vedel pomagati drugače, kakor da je poklical na pomoč Turke iz Male Azije.

*Nastanek
turške
države*

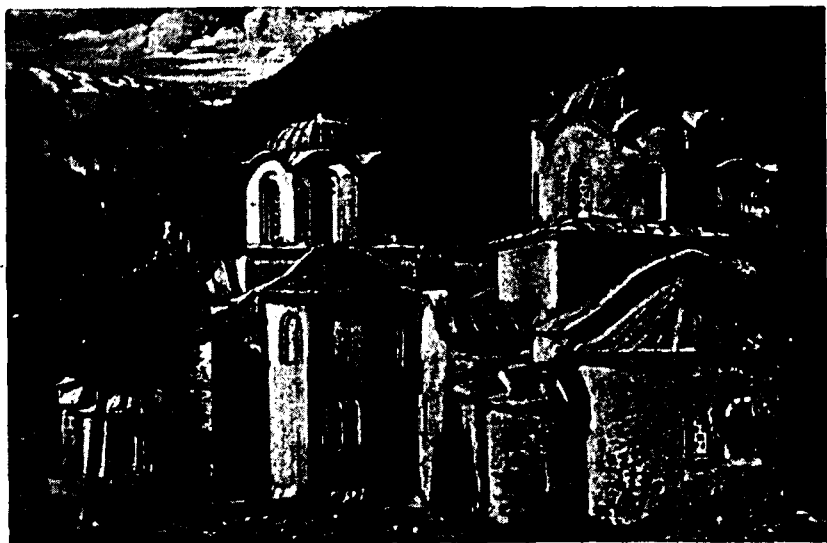
Turki pripadajo veliki skupini turko-tatarskih rodov, ki so prebivali prvotno v Turanu. Ob času velikega mongolskega navala v začetku 13. stol. so se nekatera turška plemena umaknila v Malo Azijo in stopila v službo pri ikonij-skem sultanu, ki jih je naselil v Bitiniji. V novi domovini so Turki kmalu postali navdušeni pristaši Mohamedove vere. Njihova moč je v kratkem tako zrasla, da so se pod vodstvom Osmana lahko otresli tuje nadoblasti in ustanovili lastno državo (okoli 1300.). Že Osmanov prvi naslednik Orkan je vzel Bizantincem Nikejo in Brusso, ki je postala središče nove turške države; njene meje je pomaknil na zahod do Bospora in Dardanel.

Ker so bili Turki izborni vojaki, so jih skušali dobiti na svojo stran Paleologi in Kantakuzenos. V začetku so Turki obljubili pomoč cesarici Ani, ko pa je ta sklenila zvezo

z Dušanom, jih je Kantakuzenos pregovoril, da so stopili na njegovo stran. Kot bizantinski zavezniki so se Srbi prvič udarili s Turki pri Stefanijanu blizu Soluna in doživeli prvi poraz (1344.).

*Prva bitka
med Srbi
in Turki*

Turška zmaga pri Stefanijanu pa ni zaustavila nadaljnjih srbskih osvajanj. Čim ostrejša je bila borba med Paleologi in Kantakuzenom, tem lažje je Dušan dosegal uspeh za uspehom. Dušanove meje so segle na jug daleč v današnjo Grčijo in na vzhod do reke Meste. Padla je važna trdnjava Ser, edino Solun se je še branil, dasi so ga Srbi oblegali. Dušan je postal gospodar večjega dela bizantinske države in je zato smatral, da je upravičen do naslova bizantinskega cesarja.

Patriarhija v Peči

Po tedanjem naziranju pa je vladarja lahko okronal za carja le patriarh. Dušan ni mogel upati, da bi ga okronal patriarh v Carigradu, zato je povzdignil za patriarha srbskega nadškofa Joanikija. Nato je sklical v Skoplje državni zbor, ki so se ga udeležili vsi srbski posvetni in cerkveni dostojanstveniki. Pred skupščino se je oklical za carja Srbov in Grkov, svojega sina Uroša pa je imenoval za kralja; s tem ga je določil za naslednika. Svečani obred

*Dušan —
car Srbov
in Grkov*

je opravil novi srbski patriarh Joanikije, prisotna pa sta bila tudi bolgarski patriarh in ohridski nadškof.

*Poskus
osvojitve
Carigrada
in Soluna*

Tudi kot car se je Dušan trudil, da bi postal gospodar Carigrada in Soluna. Ker brez brodovja nikakor ni mogel upati na uspeh, je skušal dobiti na pomoč Benečane. Benečani so bili sicer Dušanovi prijatelji, vendar pa niso želeli, da bi namesto slabotne bizantinske države zavladala v Carigradu in na važnih morskih ožinah Dušanova Srbija; Dušanovi prošnji so se spretno izognili.

*Meje Duša-
novega
carstva*

Solun in Carigrad sta bila torej varna pred Srbi, zato pa je Dušan tem hitreje osvajal dežele po severnem Grškem; njegove čete so vkorakale v Tesalijo, Epir in Akarnanijo. Nikdar prej ne pozneje ni Srbija dosegla takega obsega. Od Save in Donave do Korintskega zaliva in od bosenskih meja do reke Meste je šegalo Dušanovo carstvo.

*Delo za
tesnejšo
povezanost
države*

Svojo državo je skušal Dušan tudi na znotraj čim tesneje povezati. Država namreč ni bila enotna. Že v zemljepisnem pogledu je bila razcepljena v mnogo manjših, zaokroženih in med seboj slabo povezanih pokrajin, še bolj pa se je v državi čutila velika razlika med severnim srbskim delom in novo pridobljenimi pokrajinami na jugu; v teh je bil sicer slovanski živelj po številu močnejši od grškega, vendar je v več stoletjih tudi med Slovani grški kulturni vpliv in družabni red tako prevladal, da so bili tamkajšnji Slovani v mnogočem bližji Grkom kakor svojim bratom na severu.

Dušan je vedel, da njegova država ne more ostati trdna in močna, če ne izgadi velikih razlik med srbskim severom in grškim jugom. To pa je bilo zelo težko. Kajti Dušan ni želel spreminjati starega družabnega reda v „srbskih“ pokrajinah, prav tako pa ni hotel uvajati v novih deželah preveč novotarij, da si ne bi s tem odtujil tamkajšnjega prebivalstva. Želel je, da bi ljudje na jugu videli v njem naslednika bizantinskih vladarjev in ne občutili razlike ob prehodu iz bizantinske v njegovo državo.

*Dušanov
zakonik*

Najvažnejše delo za notranje izenačenje vseh delov širne države je bil njegov zakonik. Vanj je prevzel staro srbsko običajno pravo, ki se je ukoreninilo med narodom v dolgih stoletjih, in razne srbske zakone, ki so že

bili napisani v različnih darovnicah samostanom ter so si pridobili med ljudstvom zakonsko veljavo. Vse to je prepletel z bizantinskimi zakoni, ki so bili udomačeni med njegovimi podaniki na jugu. Tako je nastalo največje pravno delo med Južnimi Slovani, ki sta ga potrdila srbska državna zborna v Skoplju (1549.) in v Seru (1554.).

Po Dušanovem zakonu je bil najvišji sodnik v državi car sam. Vendar pa je le redko izvrševal sodno oblast; to so v njegovem imenu opravljali sodniki, ki so potovali po svojih sodnih okrožjih. V posebno težkih slučajih so se morali obračati za razsodbo na višja sodišča ali na carja. Tudi stranke so se lahko pritožile proti razsodbam. Težje prestopke so sodili s pomočjo porotnikov, ki so izjavili, ali je obtoženi kriv ali ne; sodnik je na podlagi njihovega izreka le odmeril kazen po zakonu. V primerih, ko ni bilo mogoče ugotoviti krivde, je Dušanov zakonik določal tako zvano božjo sodbo, ki je bila v srednjem veku zelo razširjena po zahodnoevropskih državah. Obtoženi je moral vzeti iz ognja ali pa iz kotla z vrelo vodo razbeljeno železo in ga prenesti na določeno mesto, ne da bi se pri tem opeknel. Če je ostal nepoškodovan, je bil takoj oproščen.

Kazni so bile zelo različne: denarne, v pridelkih, zaporne in telesne. Zadnje so bile najbolj krute. Obsojencu so po zakonu lahko odsekali roko, izruvali jezik, odrezali nos, lahko so ga oslepili ali celo sežgali. Pri določanju kazni ni bil važen samo prestopok, ampak tudi oseba, ki ga je zagrešila; za isto dejanje je bil različno kaznovan plemič, kmet ali suženj.

Zakonik je bil strogo obvezen za vse državljane v starih in novih pokrajinah; še car sam se mu je moral pokoravati.

Iz Dušanovega zakonika lahko precej točno spoznamo družabno razdelitev prebivalstva v tedanji Srbiji. Poleg vladarja je imelo najvišjo oblast v državi visoko cerkveno in posvetno plemstvo, imenovano vlastela. Njegov vpliv na državne posle je bil tolik, da ni izdal vladar nobenega važnega odloka, ne da bi se preje posvetoval na državnem zboru. Podobno kakor v zahodnoevropskih državah je bilo

*Družabna
razdelitev
srbskega
prebivalstva*

poleg visokega plemstva v Srbiji tudi mnogo nižjih plemičev — vlasteličičev, katerih glavno opravilo je bilo bojevanje.

Jedro srbskega prebivalstva so tvorili kmetje. Njihovo stanje se je vedno bolj slabšalo prav tako kakor na Slovenskem in na Hrvaškem. Število svobodnih srbskih kmetov — *sebrov*, ki so bili posestniki lastne zemlje, se je vedno bolj krčilo, naraščalo pa je število nesvobodnih *meropahov*, ki so dobivali zemljo v najem od vladarja, plemiča ali samostana. Svojemu gospodarju so morali plačevati desetino od pridelkov in delati tlako; brez njihovega dovoljenja niso smeli zapustiti domačega kraja.

Po vseh srbskih krajih je bilo tudi mnogo sužnjev, ki so se imenovali *otroci*. Bili so brez vseh pravic. Deloma so bili še potomci starega predslovanskega prebivalstva, deloma vojni ujetniki; tudi svoboden kmet je lahko postal suženj, če je zapravlil svoje imetje.

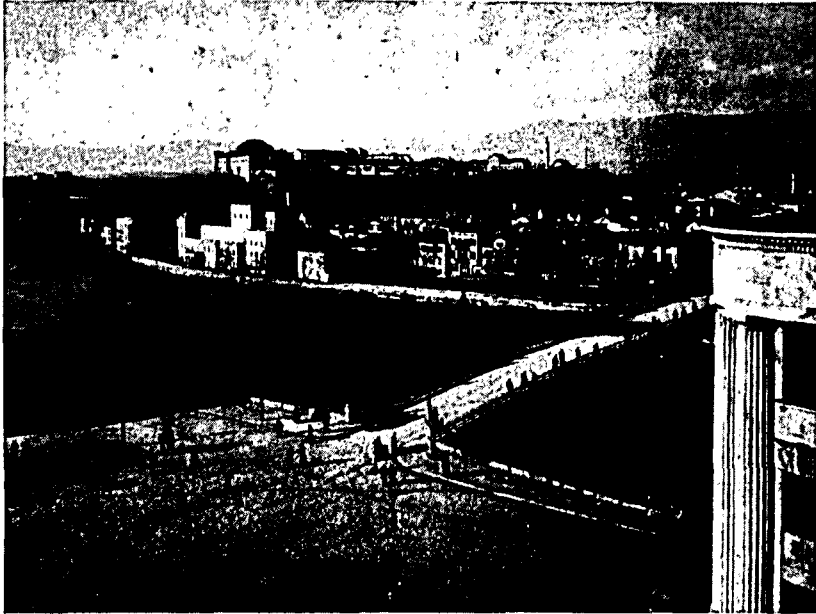
Meščanskega stanu prava Srbija v tem času ni imela. Edina mesta v državi so bila v jadranskem primorju in v novih pokrajinah na jugu. Tudi trgovskega stanu med Srbi skoraj ni bilo, saj se je začela razvijati živahnejša domača trgovina šele pod zadnjimi Nemanjiči; še tedaj je bil njen napredek težaven, ker so ga ovirali Dubrovčani, ki so le neradi pustili dobičkanosno trgovino po Srbiji iz svojih rok.

*Dušanove
priprave
proti
Turkom*

Dasi je Dušan privedel srbsko državo do viška, se je vendar zavedal velike nevarnosti, ki ji je grozila od Turkov. Turki so bili sicer tedaj še v Mali Aziji; le kot bizantinski najemniki so prihajali na balkanska bojišča. Kljub temu pa je Dušan že presodil njihovo udarno silo in veliko prednost, ki so jo imele hitre, okretne in s sovraštvom do krščanstva prežete turške čete pred težko oboroženo in negibčno krščansko vojsko najemnikov, ki se je borila le za denar. Ob koncu Dušanove vlade so Turki že jasno pokazali svoje prave namene. Osvojili so trdnjavo Cimper na dardanelskem polotoku (1352.), pozneje pa še mesto Galipoli (1354.), ki ga je prav tedaj razdejal potres. Te dve postojanki sta Turkom zagotovili nemoten prehod v Evropo. V tem času so Srbi doživeli od Turkov občuten poraz pri

Dimotiki, kjer so se utaborili kot zavezniki bizantinskega cesarja Ivana Paleologa. Turki so jih napadli tako iznenada, da niso mogli nuditi nobenega odpora. Večina je obležala na bojnem polju (1352.).

Dušan je napravil velik načrt: proti muslimanskim Turkom naj bi se združila krščanska Evropa in zatrla že v kali turško nevarnost. Dušan se je obrnil na papeža, naj

Dušanov grad in most v Skoplju

bi kakor nekoč v križarskih vojnah pozval krščanski svet na borbo. Kljub odporu ogrsko-hrvatskega kralja Ludovika, ki se je sam smatral za branitelja katoliške cerkve na vzhodu, je papež imenoval Dušana za „kapetana“ krščanske vojske proti Turkom. Dušan je posvetil vse sile veliki borbi, vendar svojih načrtov ni mogel izvesti; sredi dela ga je v najboljši moški dobi nenadoma dohitela smrt (1355.).

Dušanova vlada pomenja višek v razvoju srednjeveške Srbije. V velikem dvigu Dušanove Srbije pa so bile tudi nevarne kali hitrega propadanja države po njegovi smrti. Nagli in lahki uspehi, ki jih je Dušan dosegal v vojnah z

Bizantinci, so ga namreč zapeljali v veliko napako: precejevati je začel sile srbskega naroda in je osvajal dežele, ki Srbiji niso mogle koristiti, ampak so le slabile njeno moč. Sam je s svojo močno osebnostjo še lahko vzdržal obsežno državo v vsej veličini, njegov slabotni sin Uroš pa je že moral občutiti napake svojega očeta: Srbija je začela nevzdržno propadati.

Doba poslednjih Arpadovičev in Anžujevcev

*Razmere
pod
zadnjimi
Arpadoviči*

Okrepitev plemiških rodbin na Hrvatskem. — Dvig šubičev. Bela III. je bil zadnji močni vladar iz rodbine Arpadovičev. Pod njegovimi nasledniki je kraljevska oblast na Ogrskem in Hrvatskem naglo propadala. V dobi drugega Belinega naslednika Ladislava III., ki se je po svoji materi imenoval Kumanec, je v državi nastal že pravi nered. Ladislav se sploh ni brigal za državne posle, temveč se je udajal veselim zabavam. Vso oblast so si lahko prilastile močne plemiške rodbine, ki so vladale na svojih posestvih, ne da bi se ozirale na vladarja.

*Borba za
ogrsko-
hrvatski
prestol*

Na Hrvatskem so se v tem času še bolj povzpele stare plemiške rodbine Krških, Baboničev in Bribirskih; imele so oblast skoraj nad vso Hrvatsko. Tudi v Bosni je moč ogrskega kralja, ki jo je po več kot stoletnih bojih s težavo utrdil Bela III. (gl. str. 75.), hitro prenehala.

Razmere na Ogrskem in na Hrvatskem so se še poslabšale, ko si je po smrti Ladislava Kumanca prilastil kraljevsko krono **A n d r e j II.**, zadnji moški Arpadovič. Proti njemu so se takoj dvignili močni nasprotniki, ki so mu oporekali arpadsko pokolenje in dokazovali, da imajo sami več pravice do prestola kakor Andrej. Med temi je bila posebno vztrajna napolska kraljica Marija, sestra umrlega Ladislava Kumanca. Zahtevala je prestol za svojega sina **K a r l a M a r t e l a**, ki ga je dala v Napoliju celo okronati za ogrsko-hrvatskega kralja.

Andrej II. se je kljub vsemu vzdržal na prestolu, toda svoje oblasti v državi ni mogel izvajati. Njegovo slabost so spretno izrabljale razne plemiške rodbine in izsiljevale od njega vedno nove pravice. Če je hotel v njih dobiti oporo

proti številnim sovražnikom, je moral njihovim željam ustrezati.

Pa tudi Karel Martel ni miroval. Trdno je sklenil, da si pribori kraljestvo, ki mu je pripadalo do zdaj le po naslovu. Toda prej si je moral pridobiti naklonjenost hrvatskih plemičev, ki so bili gospodarji hrvatskega primorja; proti njihovi volji bi se le težko izkrcał na hrvatski obali. Na svojo stran je skušal dobiti predvsem močne bribirske kneze, ki pa v svojih zahtevah niso bili preveč skromni. Karel Martel je moral podariti Pavlu Šubiču Bribirskemu vse ozemlje od Gvozda do Neretve v dedno posest; vsi hrvatski plemiči na tem ozemlju so postali njegovi vazali (1292.).

*Zveze
Šubičev
z Anžujevci*

Kralj Andrej II. je spoznal nevarnost zveze med Anžujevci in Šubiči. Da bi te pridobil zase, je prihodnje leto tudi sam poklonil Pavlu isto kakor Karel Martel in še dedno bansko čast na Hrvatskem. Pavle Šubič je tako postal neomejen gospodar v hrvatskem primorju. Njegova oblast se gotovo ni v ničemer razlikovala od oblasti pravega kralja.

*„Šubiška
država“*

Nove zmede je povzročil kralj Andrej II., ko je določil za svojega naslednika strica Alberta Morosinija; sam namreč ni imel otrok. Proti tej nameri je nastal v državi silen odpor. Posebno Šubiči so ostro nastopili. Ban Pavle je tedaj pozval iz Napolija Karla Roberta, sina umrlega Karla Martela, naj pride in zasede ogrsko-hrvatski prestol.

L. 1300. se je Karel Robert izkrcał na hrvatski obali. Pavle ga je svečano pozdravil kot kralja in ga spremil proti severu. Grozila je državljanska vojna, toda v tem je nenadoma umrl Andrej II. in Karel je brez boja zasedel izpraznjeni prestol Arpadovičev. Z njim je zavladala na Ogrskem in Hrvatskem rodbina Anžujevcev.

*Prihod
Anžujevcev*

Borbe med plemstvom na Hrvatskem. Dvig Bosne pod Kotromaniči. Kralj Karel (1301.—1342.) je bil odločen vladar, vendar še dolgo ni mogel vzpostaviti reda v svoji državi. Deset let je preteklo, preden se mu je posrečilo premagati vse nasprotnike, ki so si lastili pravice do prestola.

Ves ta čas je Pavle Šubič nemoteno vladal na svojem ozemlju. Njegove čete so vdrle celo v Bosno proti „nevarnim bogomilom“ in dosegle znatne uspehe. Pavle se je po-

*Oblast
Paula
Šubiča*

nosno nazival „gospodarja vse Bosne“. Kmalu so ga priznala tudi dalmatinska mesta, edino Zadar je še ostal v beneških rokah. Končno je Pavel pregovoril tudi zadrške meščane, da so se uprli Benečanom. Toda ti niso hoteli izgubiti važne postojanke in za Zadar se je vnela dolga borba, med katero je Pavle umrl (1512.).

*Odpor proti
Mladenu*

Za njim je prevzel šubiško dediščino sin Mladen, ki ga pa ni dosegal. Prvi neuspeh je doživel že pred Zadrom, ki je ostal beneški, kmalu pa se je moral boriti še za Trogir in Šibenik, ki sta se mu uprla in poklicala Benečane. Močni nasprotniki Šubičev so se pojavili tudi med hrvatskim plemstvom; vodstvo je prevzel vojvoda Nelipič iz plemena Svačićev.

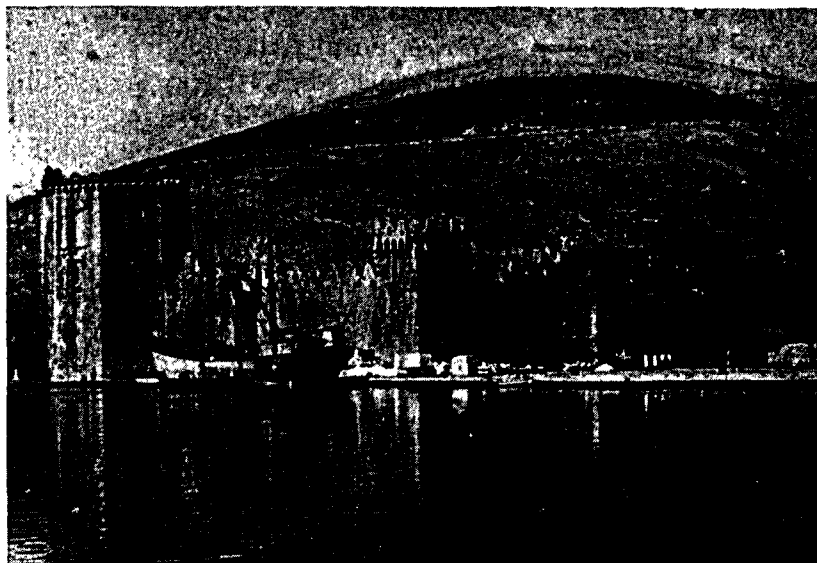
Mladenov položaj je postal še težji, čim je kralj Karel uredil razmere na Ogrskem. Dokler se je še boril za ogrsko-hrvatsko krono, mu je bilo šubiško prijateljstvo dragoceno, kakor hitro pa je opravil s svojimi nasprotniki, so mu postali močni Šubiči neprijetni, ker so ovirali njegovo oblast na Hrvatskem. Zato je z veseljem spremljal odpor hrvatskega plemstva proti Mladenu. Ko pa je prišlo med nasprotniki do prave vojne, je Karel poslal proti Mladenu slavonskega bana Ivana Banoniča, ki ga je skupno s hrvatskimi plemiči porazil blizu Trogira (1522.).

*Propad
Šubičev*

Po Mladenovem porazu je Karel sklical v Knin hrvatski sabor in pozval nanj Mladena. Ker je na saboru plemstvo ogorčeno nastopilo proti Šubičem, je kralj pod pretvezo, da želi napraviti na Hrvatskem red, odpeljal Mladena s seboj na Ogrsko, odkoder se ni več vrnil. Po tem udarcu si Šubiči dolgo niso opomogli.

*Oblast
Nelipiča*

Po Mladenovem padcu je skušal kralj Karel utrditi svojo oblast na Hrvatskem. Kakor prej proti Šubičem, je zdaj podpiral nezadovoljstvo proti vojvodi Nelipiču, ki je postal najmočnejši plemič v deželi. Močne plemiške rodbine naj bi se uničile v medsebojni borbi, ne da bi pri tem trpela kraljeva moč. Toda Nelipič je bil močnejši, kakor je kralj mislil. Kljub kraljevemu nasprotovanju je razširil svojo oblast na vso Hrvatsko med Liškim višavjem in reko Cetino; kralj je obdržal svoj vpliv le še v severni Hrvatski,

Stara trdnjava v Trogiru

Največji dobiček od notranjih bojev na Hrvatskem so imeli Benečani. Brez večjega napora so zasedli vso hrvatsko obalo od Zrmanje do Cetine, edino mesti Skradin in Omiš sta še ostali hrvatski kot zadnji ostanek nekdanj mogočne šubiške posesti.

Tudi bosenski ban Štefan Kotromanič (1318. do 1353.) je dobro izrabil neurejene hrvatske razmere. Preko velikih kraških polj („Zapadne strane“) je pomaknil bosenske meje na greben Dinarskih planin, na severu in zahodu pa je pridobil ves svet do Save in Sane. Ko so nastali po Milutinovi smrti spori v Srbiji, je udaril še proti jugu in si z osvojitvijo zahodnega dela Zahumlja priboril dostop do morja; od Neretve do Omiša je segala bosenska obala.

Uspehi Štefana Kotromaniča so bili tem pomembnejši, ker so bili trajni. „Zapadne strane“ so ostale do najnovejših dni sestavni del Bosne, pa tudi Zahumlje je ostalo združeno z Bosno, dasi je v Srbiji zavladał že v času Štefana Kotromaniča Dušan Silni.

Ugled bosenske države je naglo naraščal. Štefan Kotromanič sam je bil po svoji materi, hčerki kralja Dragutina, v sorodu z Nemanjiči, njegova hčerka Jelisava pa je po-

*Benečani
osvoje
hrvatsko
obalo*

*Porast
Bosne pod
Štefanom
Kotrom.
(1318.—
1353.)*

stala žena ogrsko-hrvatskega kralja Ludovika Anžujevca. Štefan Kotromanič je ustvaril Bosni trdne temelje, na katerih je lahko zgradil njegov naslednik Tvrtko močno bosensko kraljevino, ki je zajela velik del hrvatskega in srbskega ozemlja.

Obnovitev kraljevske oblasti na Hrvatskem. Ludovik Veliki. Prvi Anžujevec Karel je našel na Ogrskem in Hrvatskem tako razrvane razmere, da mu kljub velikim naporom ni uspelo obnoviti kraljevske oblasti v državi. To je lahko dosegel šele njegov naslednik Ludovik Veliki (1342.—1382.).

*Ludovik
zlomi odpor
hrv. plem-
stva*

Že ob svojem nastopu je napel vse sile, da bi kraljevsko oblast na Hrvatskem spet dvignil. Ko je umrl vojvoda Nelipič, je proti njegovi vdovi takoj poslal močno vojsko. Vdova je Madžare sicer premagala, vendar je uvidela, da bi bil nadaljnji odpor proti kralju brezuspešen. Zato se je začela z njim pogajati. Kralj jo je zlepa pridobil na svojo stran tako, da ji je priznal vsa posestva rodbine Nelipičev. Tudi s šubiči se je mirno pogodil; izročili so mu svojo primorsko posest z gradom Ostrovico, v zameno pa dobili grad Zrinj južno od Siska, po katerem so se začeli imenovati Zrinjski. Po sporazumu z močnima plemiškima rodbinama je bila Ludovikova oblast v deželi obnovljena.

*Ludovik in
Bosna*

Ludovik je hotel tudi Bosno tesneje navezati nase. Po smrti bana Štefana Kotromaniča se je poročil z njegovo hčerko Jelisaveto. V Bosni je zavladal Štefanov komaj petnajstletni nečak Tvrtko (1353.—1391.), ki se inogočnemu Ludoviku vsaj v začetku ni mogel upirati. Prav kmalu pa se je skušal iznebiti tujega vpliva. Ludovik je hotel svoj položaj v Bosni obdržati za vsako ceno in je poslal proti Tvrtku dve vojski, a sta se morali vrniti brez uspeha. Nepričakovani uspeh proti mogočnemu nasprotniku je Tvrtkovo samozavest silno dvignil. Začel je samostojneje voditi politiko, s čimer je izzval odpor domačega plemstva; celo brat Vuk je nastopil proti njemu. Mladi Tvrtko pa je tedaj pokazal vse svoje sposobnosti. Srečno je premagal vse težave in obdržal Bosno na višini, na katero jo je dvignil njegov prednik.

Ludovik je skušal prodreti tudi v srbske in bolgarske dežele. Toda v tej smeri ni dosegel nobenega uspeha. Nalotel je na Dušana Silnega, ki je preprečil vse njegove načrte.

*Ludovik in
Srbija*

Tudi po Dušanovi nenadni smrti Madžari proti Srbom niso uspeli. Ludovik je tedaj sicer zbiral v Zagrebu močno vojsko in javil svetu, da se pripravlja na odločilni spopad s Srbi. Toda namesto proti Srbom je krenil s svojo vojsko proti Benečanom. Večina vojske je napadla Benečijo in ogrožala same Benetke, manjši oddelki pa so oblegali dalmatinska mesta, ki so si jih Benečani pridobili v zadnjih desetletjih. Vojna je trajala dve leti in se je končala z Ludovikovo zmago. V zadrskem miru (1358.) so Benečani izgubili vso posest na vzhodni jadranski obali od Kvarnera do Drača.

*Vojna z
Benečani*

Po zadrskem miru so priznali Ludovikovo oblast tudi Dubrovčani. Plačevali so mu majhen letni davek, drugače pa so obdržali popolno samostojnost.

*Zadrski mir
(1358.)*

*Dubrovčani
priznajo
Ludovika*

Po smrti poljskega kralja Kazimirja Velikega (1370.) je Ludovik kot njegov nečak podedoval tudi poljsko kraljestvo. Tako je postal vladar države, ki je segala od Baltskega morja do Jadrana. Poleg maloštevilnih Madžarov je bilo prebivalstvo njegove države izključno slovansko. Škoda le, da se ta slovanska velesila ni obdržala. Kralj Ludovik je namreč umrl brez moških potomcev in zapustil le dve hčerki: Marijo in Jadvigo. Prva je podedovala ogrske in hrvatske dežele, Jadvigo pa so oklicali za poljsko kraljico.

*Ludovik —
poljski
kralj*

Ker je bila Marija še mladoletna, je namesto nje vodila državne posle njena mati Jelisaveta Kotromaničeva. Marijin zaročenec, poznejši mož Sigmund Luksemburški, je bil namreč preveč zaposlen na češkem in v Nemčiji, da bi se mogel posvetiti razmeram na Ogrskem in Hrvatskem.

*Ločitev
Poljske od
Ogrske in
Hrvatske*

Doba turških osvajanj na Balkanskem polotoku

(XIV.—XV. STOL.)

Turki zlomijo srbsko silo

1341. Celjani — grofje. Istčasni porast Habsburžanov	1342.—82. Ludovik Anžujevec	Višek Bosne: Tvrško 1353.—1391.	Po 1355. Razpad Srbije 1371. Zlom južne Srbije (Marica) Po 1371. Lazar — voditelj odpora proti Turkom
1385.—1435. Herman II.	1387.—1437. Sigmund Luksemburški	1377. Tvrško srb. in bos. kralj 1390. Tvrško hrv. kralj Po 1391. Propadanje Bosne	1389. Zlom osrednje Srbije (Kosovo) Po 1389. Srbija pod turško nadoblastjo 1393. Zlom Bolgarije 1395. Zlom Vlaške
Nagel dvig Celjanov Zveze s Sigmundom	1396. Poraz kršč. vojske pri Nikopolju 1397.—1408. Hrv. — bos. upor.		1402. Turški poraz pri Angori Po 1402. Srbija deapotovioa (Štef. Lazarevič, Jurij Braokovič)
1436. Celjani drž. knezi (Fride-derik II.) Spor s Habsburžani in Hunjadiji	1444. Kršč. poraz pri Varni 1448. Kršč. poraz na Kosovem polju		1453. Padeč Carigrada 1459. Padeč Srbije
1456. Smrt Ulrika II.	1456. Turki oblegajo Beograd	Višek turških napadov na Hrvatsko in Slovenijo	1463. Padeč Bosne 1482. Padeč Hercegovine 1499. Padeč Črne gore

Prva leta Uroševa

Razpadanje Srbije po Dušanovi smrti. Car Uroš je bil še zelo mlad, ko je moral prevzeti težko vladarsko breme za svojim očetom Dušanom. Vendar je prva leta še uspešno vodil veliko državo. Prvi je omajal njegov ugled Dušanov polbrat Siniša, ki si je kot najstarejši član nemanjške rod-

bine začel lastiti pravico do carskega prestola. Toda Siniša, ki je bil že na pol Grk, ni imel med Srbi mnogo pristašev in se je moral zadovoljiti z vlado nad južnim, grškim delom Dušanove države; središče je imel v Trikali v Tesaliji.

Car Uroš še zdaleč ni dosegal svojega očeta niti v vojaških niti v državnih sposobnostih. Njegovo slabost so kmalu izkoristili pokrajinski namestniki po vsej državi,

Foto Muzej Juž Srbije, Skoplje

Car Uroš (levi) in kralj Vukašin.

Freska iz samostana Psače

skupino majhnih plemiških držav, ki so se izživljale v malenkostnih medsebojnih sporih in niso mogle rešiti velikih nalog, ki bi jih lahko zmagala enotna Srbija.

Od vseh srbskih velikašev si je priboril največji ugled Vukašin Mrnjavčević. Njegova oblast je obsegala vse zgornje Povardarje in večji del Metohijske kotline. Prizren, Skoplje in Bitolj so bila najvažnejša mesta v njegovi „državi“, prestolnica pa je bil utrjeni Prilep. Vukašin si je celo prilastil kraljevski naslov (1366.) in se ni več oziral na carja Uroša. Ker je imel tudi njegov brat Uglješa

posebno na mejah, ter začeli vedno samostojneje vladati v svojih okrožjih. Uroš je bil tudi preslab, da bi branil meje proti zunanjim sovražnikom. Ogrsko-hrvatski kralj Ludovik, ki je že po Dušanovi smrti pokazal svoje sovraštvo do Srbije (gl. str. 107.), je zasedel Mačvo in Beograd (1359.).

Razkroj srbske države je napredoval tako hitro, da je bil po nekaj letih Uroš srbski kralj le še po imenu. Vso oblast so si prilastili velikaši. Srbija se je spremenila v

*Izguba
Mačve in
Beograda*

*Razpad
Srbije
v plemiške
državice*

obširno posest ob dolnji Strumi, je bila skoraj vsa južna Srbija v rokah bratov Mrnjavčevićev. Edino Dejanoviči so imeli večje ozemlje severno od Dojranskega jezera.

V osrednjih in severnih srbskih pokrajinah razmere niso bile mnogo boljše. Na Kosovem polju je bilo središče močnega kneza Vuka Brankoviča, v Pomoravju, s središčem v Kruševcu, je vladal Lazar Hrebeljanovič, v goratih krajih od Rudnika preko Raškega višavja do morske obale med Dubrovnikom in Kotorom se je raztezalo ozemlje Nikole Altomanoviča, Balšiči pa so bili gospodarji Zete in severne Albanije.

*Naraščanje
turške moči*

Turki zlomijo odpor južne Srbije ob Marici. Medtem ko je Srbija nevzdržno propadala in slabila svoje sile v medsebojnih sporih, je na Balkanskem polotoku nastajala mlada turška država. Z osvojitvijo Galipolija (1354., gl. str. 100.) so Turki dobili prvo krepko postojanko za nadaljnje prodiranje v Evropo, nekaj let pozneje pa je podjetni sultan Murat I. (1362.—1389.) že osvojil Odrin in ga izbral za novo prestolnico turške države. Težišče turških osvajanj je bilo od tedaj naprej na Balkanskem polotoku. Iz Odrina so prodirale turške čete po dolini Marice in kmalu dosegle Plovdiv, preko Trakije pa so se nevarno bližale srbskim pokrajinam. Bizantinska in bolgarska država nista mogli nuditi resnejšega odpora; bizantinski cesar se je zaman obračal za pomoč na zahodnoevropske države, kajti Evropa še ni mogla doumeti nevarnosti, ki je grozila krščanstvu od muslimanskih Turkov.

*Odpor
južne
Srbije*

Grozečo nevarnost je od srbskih knezov prvi občutil Uglješa, kajti njegova dežela je bila Turkom najbolj izpostavljena. Bil pa je mnogo preslab, da bi sam zadržal turški naval. Zato je prosil tudi druge srbske kneze, naj bi mu pomagali. Toda podobno kakor bizantinski cesar na zahodu tudi Uglješa v Srbiji ni mogel knezov prepričati, da je skupen nastop proti Turkom nujno potreben. Posebno osrednji srbski knezi so smatrali, da so Turki še predaleč, da bi jim mogli biti nevarni. Uglješi se je odzval za borbo proti Turkom edino brat Vukašin.

Brata sta zbrala veliko vojsko ter se namenila udariti naravnost proti Odrinu. Prepričana sta bila, da je boljše, če Turke sama napadeta, kakor da bi se branila pred njimi na domačih tleh. Njuni vojski sta prodirali ločeno: Vukašinova po dolini Marice, Uglješeva pa ob traški obali. Obe vojski sta se združili blizu Černomena (današnjega Čirmena) ob Marici, kjer sta se utaborili in pripravili na odločilni spopad.

*Bitka ob
Marici
(1371.)*

Razvaline Markovega gradu v Prilepu

Ponoči pa, ko so srbske čete utrujene legle k počitku, jih je nenadoma napadla turška vojska. Čeprav so bili Srbi po številu močnejši, so Turki slavili popolno zmago. Turški napad je Srbe tako prenesetil, da niso mogli nuditi pravega odpora. V strašnem nočnem klanju je padel tudi Vukašin, Uglješa pa je bil močno ranjen in je podlegel ranam na begu.

Srbski poraz ob Marici spada med najbolj usodne dogodke srbske zgodovine. Čeprav so Turki po zmagi zasedli samo Uglješevo deželo, je vendar ta bitka odločila usodo vse južne Srbije. Vsi srbski knezi do Šarskega gorovja so morali priznati Turke za svoje gospodarje, jim plačevati

*Posledice
bitke ob
Marici*

*Kralj
Marko*

v znak pokorščine letni davek ter se boriti v njihovih vrstah proti kristjanom. Tudi Vukašinov sin kralj Marko, ki je zavladal po očetovi smrti v Prilepu, je moral priznati nadoblast turškega sultana.

Čeprav zgodovinski pomen kralja Marka ni posebno velik, ga je vendar narodna pesem povzdignila za največjega srbskega junaka. Najbolj poudarja njegove zasluge v bojih s Turki in njegovo podpiranje revnih in slabotnih. Pravljični „kraljevič Marko“ je vzor junaka, kakršnega si je želel srbski narod v dnevih suženjstva, da bi mu zopet priboril izgubljeno svobodo.

*Konec
nemanjške
rodbine*

Okrepitev kneza Lazarja v severni Srbiji. Nekaj mescev po bitki ob Marici je umrl car Uroš brez potomcev (1371.). Čeprav je bila njegova moč le neznatna, je njegova smrt Srbijo težko zadela; izgubila je z njim vladarja, ki je vsaj po imenu še združeval razkosano državo. Skoraj istočasno je umrl tudi pogrčeni Siniša in zapustil edinega sina Ivana, ki pa je vstopil v samostan; bil je zadnji moški potomec nemanjške rodbine.

*Lazar —
vodja
severne
Srbije*

Po bitki ob Marici je bilo jasno, da se Turki s svojimi uspehi ne bodo zadovoljili, ampak da bodo prodirali dalje proti severu. Že prvi njihov sunek bi zadel razcepljene pokrajine osrednje Srbije. Turško nevarnost je najboljše presodil knez Lazar. Skušal je ustvariti proti Turkom zvezo najmočnejših srbskih velikašev. Ker je bil po svoji ženi Milici v daljnem sorodstvu z Nemanjiči, je smatral, da je prav on poklican prevzeti vodstvo Srbije v obrambo proti Turkom.

*Lazarjeve
rodbinske
zveze*

Vendar je bil Lazar zelo previden. Svoje oblasti ni poskušal širiti na škodo sosednjih srbskih knezov, ampak jih je hotel le tesneje prikleniti nase in pridobiti za svoj načrt. Zato je stopil z njimi v rodbinske zveze. Svoji hčerki je dal v zakon Vuku Brankoviču in Juriju Balšiču, ki sta bila najuglednejša srbska velikaša; z njima je obvladal vse srbsko ozemlje od Morave preko Kosovéga polja do Jadrana.

Istočasno je Lazar iskal zvez tudi z izvensrbskimi deželami. Svojo tretjo hčer je poročil z bolgarskim carjem Šišmanom, četrto pa z mačvanskim banom Nikolajem Gorganskim.

S pomočjo rodbinskih zvez je tako knez Lazar ustvaril razmeroma močno zvezo, ki naj bi odbila grozečo turško nevarnost.

Širjenje Bosne na srbsko in hrvatsko ozemlje pod Tvrtkom. Istočasno z naraščanjem Lazarjeve moči se je dvigala tudi sosednja Bosna pod **Tvrtkom** (1353.—1391.). Po prvih težavah z Ludovikom Anžujevcem (gl. str. 106.) je Tvrtkova moč hitro naraščala. Ko so izumrli v Srbiji Nemanjiči, se je Tvrtko začel potegovati tudi za srbske dežele. Poudarjal je, da ima do njih pravico, ker je bil njegov prednik Štefan Kotroman poročen s hčerko kralja Dragutina.

Tvrtkove zahteve so sicer ogrožale Lazarjev položaj v Srbiji, vendar se ta že zaradi turške nevarnosti ni hotel spreti z njim. Poleg tega je Lazarja in Tvrtka družilo skupno nasprotstvo proti Nikoli Altomanoviču, ki je bil nevaren sosed za njuni državi. Nikola je hotel po smrti carja Uroša postati gospodar vse Srbije. Začel je napadati sosede in osvajati njihovo zemljo. Kmalu si je nakopal same sovražnike. Vmešal se je tudi v bosenske razmere, kjer je podpiral uporno plemstvo proti Tvrtku (gl. str. 106.). Z vsem tem je končno izzval Tvrtka in Lazarja, da sta ga skupno napadla, ujela in oslepila (1374.). Nato sta si njegove dežele složno razdelila: Lazar je dobil vse vzhodne pokrajine, Tvrtko pa zahodne in južne. Pripadel mu je tudi samostan Mileševo, kjer se je dal kmalu nato na grobu sv. Save kot sorodnik in naslednik izumrlih Nemanjičev okronati za srbskega in bosenskega kralja (1377.).

Ko je umrl ogrsko-hrvatski kralj Ludovik Anžujevec, je dobil Tvrtko novo priliko za razširjenje svoje države. Proti kraljici Mariji in Jelisaveti se je pojavil na Hrvatskem oster odpor domačega plemstva, ki ni hotelo priznati ženski pravice do prestola. Voditelj uporniškega pokreta je bil vranjski prior **Ivan Paližnja**. Kralj Tvrtko je oprezno zasledoval dogodke in čakal prilike, da razširi svoje meje na Hrvatsko. Toda kraljičini pristaši so upor zadušili, nakar je dala kraljica Tvrtku Kotor, da bi si zagotovila mir (1385.).

Kmalu je upor na Hrvatskem izbruhnil znova. Vodili so ga trije bratje **Horvati**. Upornike sta izdatno podpi-

*Tvrtko in
Lazar*

*Tvrtko
srb. in bos.
kralj
(1377.)*

*Upor na
Hrv. in
Tvrtko*

rala Tvrtko in knez Lazar. Zadnji je širil svojo oblast v Mačvo, Tvrtkove čete pa so delovale skupno z uporniki na Hrvatskem. Uporniški uspehi so bili veliki. Marijina oblast je bila strta skoraj po vsej Hrvatski. Uporniki so kraljico in njeno mater celo ujeli ter zaprli v Novem gradu ob morju. Marijin mož Sigmund je moral nastopiti z vso silo, da je rešil ženo iz ujetništva, medtem ko so staro Jelisaveto uporniki ubili. Sigmundove čete so nato dosegle proti upornikom še več uspehov, zaradi katerih so se morali uporniški voditelji zateči v Bosno.

*Tvrtkove
osvojitve
na
Hrvatskem*

Sigmundove zmage nad uporniki pa niso mogle preprečiti, da ne bi Tvrtko še nadalje osvajal hrvatskega primorja. Postal je gospodar vsega ozemlja od Velebita do Kotora, edino utrjenih obmorskih mest ni mogel tako hitro osvojiti, ker ni imel brodovja, da bi mesta obkolil tudi od morske strani. Odločitev v borbi za posest dalmatinskih mest so za nekaj časa zadržali Turki, ki so z vso silo napadli Lazarja. Tvrtko je namreč moral svojemu zavezniku poslati večje oddelke, ki so doživeli skupaj z Lazarjevimi četami usodni poraz na Kosovem polju (1389., gl. str. 116.).

*Tvrtkovo
kraljestvo
Srbov in
Hrvatov*

Ko se je Tvrtko po kosovskem porazu prepričal, da Turki ne nameravajo takoj napasti Bosne, je poslal vse čete v hrvatsko primorje, da bi čim hitreje dosegel odločilno zmago. Napadel je skoraj nezavzetni Klis in ga osvojil. Primorska mesta Split, Trogir in Šibenik so se začela z njim pogajati, upajoč, da jim bo medtem prišla na pomoč Sigmundova vojska. Kmalu pa so spoznala, da jim kralj ne more pomagati, zato so priznala Tvrtkovo oblast. Mestom so sledili tudi otoki Brač, Hvar in Korčula.

Ker je imel Tvrtko s tem večino hrvatske zemlje v svojih rokah, se je oklical za kralja Hrvatske in Dalmacije (1390.). V virih te dobe se ponosno naziva „kralja Raške, Bosne, Dalmacije, Hrvatske in Primorja“. Prvič v zgodovini je bil združen večji del hrvatskega in srbskega ozemlja v skupni državi.

*Propad po
Tvrtkovi
smrti*

Sredi načrtov in na višku moči pa je Tvrtko umrl (1391.). Njegova nepričakovana smrt je povzročila v državi velike zmede. Štefan Dabiša, ki mu je sledil, ga v nobenem oziru ni dosegal. Njegovo slabost in neodločnost

je izkoristil kralj Sigmund in ga prisilil, da mu je obljubil po svoji snrti vse bosenske pokrajine in da ne bo podpiral upornega hrvatskega plemstva pod vodstvom bratov Horvatov. Že naslednje leto je zato Sigmund z lahkoto strl hrvatski upor, nakar je tudi Dabiša vrnil Sigmundu brez boja Tvrtkove osvojitve na Hrvatskem in v Dalmaciji (1394.).

V nekaj letih je torej Tvrtkovo delo propadlo in Bosna je bila spet potisnjena v svoje stare meje. Propad njene moči je bil tem usodnejši, ker bi bila močna Bosna prav zdaj najbolj potrebna za borbo proti Turkom.

Zlom srbske sile na Kosovem polju. Po zmagi ob Marici so začele turške čete napadati vedno globlje v notranjost Balkanskega polotoka. Ob Marici so prodirale proti Sofiji, ki pa so jo osvojile šele po dveletnem obupnem odporu bolgarskih čet (1382.). Ob istem času so se pojavili prvi turški oddelki tudi že v osrednji Srbiji. Turške čete še niso prihajale z namenom, da bi te kraje osvojile, ampak so le ropale in se s plenom spet naglo vračale. S takimi napadi so Turki do dobra spoznali sovražne dežele, zato so bili najboljša priprava za poznejša osvajanja. Z nenadnimi in pogostimi napadi so vlili ljudstvu tudi velik strah in skušali tako zmanjšati njegovo odporno silo.

Po osvojitvi Sofije so Turki kmalu zasedli Niš (1386.), odkoder so imeli odprto pot v notranjost Srbije. Turški napadi so postajali vedno pogostejši. Že l. 1387. je večji turški oddelek udaril ob Toplici daleč v notranjost, pri Pločniku pa se mu je postavil v bran knez Lazar ter ga popolnoma premagal (1387.). Srbska zmaga pri Pločniku je bila za Srbe velikega pomena, ker je po neprestanih turškili zmagah znova dvignila samozavest v silo srbskega orožja.

Preko južne Srbije pa so Turki istočasno prodirali proti Jadranskemu morju. Balšiči jih niso mogli zaustaviti. Preko Zete so turški oddelki prihajali že v Bosno in tja do Neretve ni bil noben kraj varen pred njimi. Tvrtko je bil s svojimi četami preveč zaposlen na Hrvatskem, da bi mogel posvetiti več pozornosti turškim napadom. Šele ko je vdrla večja turška vojska v njegovo državo, je poslal proti njej močan oddelek pod vodstvom Vladka Vukoviča. Pri Bileči

Prvi turški napadi v Srbijo

Turški poraz pri Pločniku (1387.)

*Turški
poraz pri
Bileči
(1388.)*

so se Bosanci udarili s Turki in jih premagali; le malo se jih je rešilo iz boja (1388.).

*Priprave
za odločilno
bitko*

Poraza pri Pločniku in Bileči sta sultana Murata uverila, da se mora resneje pripraviti, če hoče doseči proti Srbom in Bosancem zmago. Začel je zbirati velikansko vojsko, ki naj bi zadala Srbom smrtni udarec. O turških pripravah je bil obveščen tudi knez Lazar, ki se je takoj obrnil za pomoč na kralja Tvrtka in na srbske kneze. Po večini so se mu odzvali, saj so vedeli, da je turška nevarnost resna, le Tvrtko je bil preveč zaposlen z osvajanjem hrvatskih mest, da bi lahko nudil Lazarju zadostno pomoč. Poslal mu je le Vladka Vukoviča, zmagovalca pri Bileči, z večjim oddelkom. Turške nevarnosti so se zavedali tudi Hrvati in vranjski prior Ivan Paližnja je pripeljal k Lazarju močno skupino hrvatskih vitezov. Prvič v zgodovini so se združile večje srbske in hrvatske čete za skupno borbo proti Turkom. Le južnosrbski knezi niso mogli sodelovati. Nekateri od njih so se morali celo boriti v turških vrstah.

Večji oddelki Lazarjeve vojske so čakali turškega napada od Niša, toda v tej smeri so se pomikale le manjše turške čete. Glavna vojska pod vodstvom samega sultana je prodirala proti Srbiji z juga. Knez Lazar je zato hitro zbral vse svoje čete na Kosovem polju, kamor so kmalu nato prišli tudi prvi turški oddelki.

*Potek
kosovske
bitke
(1389.)*

Bilo je na Vidov dan 1. 1389., ko sta se sovražni vojski že v zgodnjih jutranjih urah razvrstili za odločilno borbo. Srbskim četam v sredini je poveljeval knez Lazar, desnemu krilu Vuk Brankovič, levo krilo pa so tvorili Bosanci pod vodstvom Vladka Vukoviča. Nasproti srbski vojski so se postavili Turki; v sredini jim je poveljeval sam sultan Murat, na desnem krilu njegov starejši sin Bajazit, na levem pa mlajši sin Jakub.

Borba se je začela z vso srditostjo. Kmalu po pričetku bitke se je splazil v turški tabor srbski plemič Miloš Obilič ter prosil, naj ga peljejo k sultanu, češ da mu mora osebno sporočiti važno vest. Ko so ga privedli v sultanov šotor, je padel po tedanjem običaju sultanu k nogam, nenadoma pa potegnil skrito bodalo in sultana zabodel. Sultanova telesna straža je Obiliča na mestu ubila, toda Murata

niso mogli več rešiti; njegova rana je bila smrtna in je kmalu izdihnil.

Nenadna sultanova smrt naj bi povzročila v turških vrstah nered. To je preprečil Bajazit, ki je zamolčal Muratovo smrt in sam prevzel vodstvo nad turškimi četami. Bil je že skrajni čas, kajti Srbi so na desnem krilu navalili na Turke s tako silo, da so se začeli umikati. Že se je zdelo, da je srbska zmaga zagotovljena, ko je prišel umikajočim se Turkom na pomoč Bajazit. Boj se je vnel znova, bil pa je tako krvav, da je bil odločen že po nekaj urah. Gibčnost turške vojske in velika premoč sta zlomili odpor srbskih junakov kljub njihovi brezprimerni hrabrosti. Na bojnem polju je obležala skoro vsa srbska vojska, kneza Lazarja pa so Turki ujeli in umorili. Od vseli voditeljev sta se rešila iz bitke le Vuk Branković in Vladko Vuković.

Po zmagi na Kosovem polju se je Bajazit s svojo vojsko vrnil v Odrin, da uredi vse potrebno glede nasledstva. Muratovo truplo je vzel s seboj, edino drobovje je dal pokopati na bojnem polju in nad grobom sezidati majhno džamijo, ki stoji še danes („Muratovo tulbe“). Lazarjevo truplo so Turki prepustili Srbom, ki so ga pokopali v samostanu Gračanici na Kosovem polju.

*Pomen
kosovske
bitke*

Muratova smrt in umik turške vojske po bitki sta ustvarila posebno v zahodni Evropi v začetku mnenje, da turška zmaga le ni bila tako velika; nekateri so celo mislili, da so Srbi zmagali. Srbi sami pa so se dobro zavedali, kako usoden je bil udarec na Kosovem. S to bitko je bila zlomljena odporna sila vse severne Srbije, kakor je bila ob Marici uničena moč južne. Edina tolažba v tistih težkih dneh jim je bila lahko zavest, da so storili vse, kar je bilo v njihovih močeh.

Kosovska bitka je ostala od vseh dogodkov stare srbske zgodovine najbolj živo ukoreninjena med ljudstvom. V številnih narodnih pesmih je ohranjen spomin na junake, ki so žrtvovali življenje za krščansko vero in svobodo. Vendar preprosto ljudstvo dolgo ni moglo doumeti, kako je mogla biti srbska vojska tako strašno poražena kljub svoji hrabrosti. Kmalu se je pojavilo med ljudmi prepričanje, da so bili Srbi na Kosovem polju izdani. Ker se je rešil od srbskih voditeljev le Vuk Branković, ki se je pozneje še sprl z Lazarjevimi sinovi, je srbska narodna pesem prav njega obdolžila izdajstva, dasi je ostal do svoje smrti zaklet turški sovražnik. Kosovski junaki so postali srbskemu ljudstvu

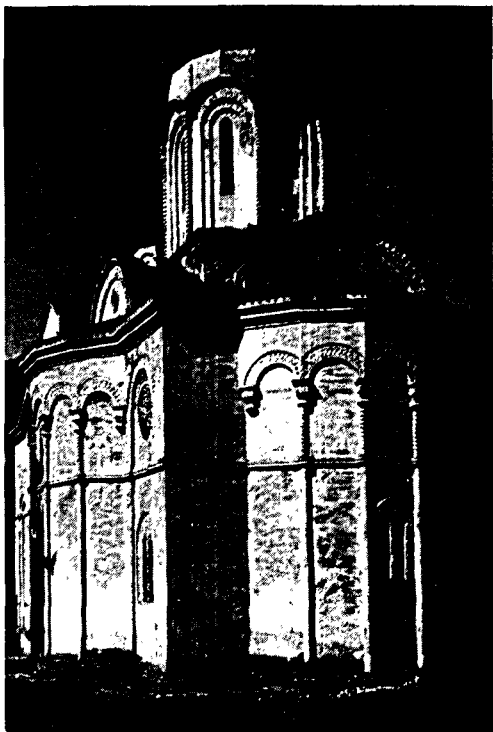
*Kosovska
bitka v
narodni
pesmi*

vzor prave ljubezni in požrtvovalnosti do domovine, njihov klic po maščevanju pa jih je stoletja podžigal v borbo za obnovitev stare srbske svobode.

Balkanske dežele po kosovski bitki. Z Lazarjevo smrtjo je Srbija izgubila zadnjega voditelja, ki je še združeval večji del srbskega ozemlja. Njegova sinova Štefan in Vuk sta bila še mladoletna in mesto njiju je zavladala vdova

*Milica se
pogodi
s Turki*

Milica. Njen položaj pa je bil zelo težak. Turki sicer po kosovski zmagi niso takoj zasedli srbskih dežel, vendar je bila enotnost Srbije zlomljena. Vuk Brankovič in Balšiči so se začeli bojevati s Turki na svojo pest, medtem ko je morala Milica braniti svoje dežele pred Madžari, ki so izrabili srbsko nesrečo in napadli Šumadijo. Med dvema sovražnikoma, Turki in Madžari, se Milica ni mogla vzdržati; ponudila je Bajazitu mir. Priznati je morala njegovo nadoblast, mu obljubiti letni davek in spre-

Ljubostinja, zadužbina kneginje Milice

jeti v svoja mesta turške posadke. Zavezati se je morala tudi, da se bodo njene čete borile na turški strani.

Bajazit po kosovski bitki ni dolgo miroval. Izvedel je najprej odločen udarec proti Solunu in ga osvojil (1391.). Takoj nato je njegova vojska vdrla v severno Povardarje, kjer se ji je skušal upreti Vuk Brankovič. Zaman se je ta zanašal na Sigmundovo pomoč. Turki so njegov odpor hitro zlomili in osvojili Skoplje (1392.), ki je postalo turško središče v Povardarju in izhodišče za nadaljnja osvajanja.

*Zlom Vuka
Brankoviča
(1392.)*

Istočasno je poslal Bajazit svoje čete tudi proti Bolgariji, ki je bila razcepljena v tri države: osrednjo s središčem v Trnovu, zahodno v Vidinu in vzhodno, ki je bila pod oblastjo vlaškega kneza Mirče. Mirča in car v Vidinu sta tedaj že priznavala turško nadoblast, zato je bil Bajazitov udarec namenjen osrednji bolgarski državi. Turške čete so navalile od vseh strani na močno utrjeno prestolnico Trnovo, ki se je morala po trimesečnem odporu predati (1393.). Bolgarija je postala turška pokrajina.

*Padec
Bolgarije
(1393.)*

Po tem uspehu pa je moral Bajazit odpeljati večino svojih čet v Malo Azijo proti Seldžukom. To priliko je izrabil knez Mirča in udaril preko Donave v Bolgarijo. Ljudstvo se mu je hitro pridružilo in komaj pridobljena turška oblast nad Bolgarijo je bila resno ogrožena. Tedaj je Bajazit v naglici zbral vse razpoložljive čete in poklical vazalne srbske kneze. Tudi Štefan Lazarevič in kralj Marko sta se morala udeležiti turškega pohoda. Mirča se je pred Turki umaknil v Vlaško, kjer pa je bil pri Rovinalh popolnoma premagan (1395.). V bitki pri Rovinalh je padel med drugimi tudi kralj Marko.

*Padec
Vlaške
(1395.)*

Borbe kristjanov s Turki v dobi srbskih despotov

Bitka pri Nikopolju in njene posledice. Ko so Turki po zlomu balkanskih držav vdrli že v Vlaško nižino, so se v Srednji Evropi šele resno zavedli, kako velika je turška nevarnost. Zlasti se je tega zavedal kralj Sigmund, novi turški mejaš. Odločil pa se je, da ne bo čakal Turkov, da vderejo na Ogrsko, ampak da jih sam napade v njihovi deželi. V borbo proti njim je pozval ves krščanski svet. Res so se mu odzvali vitezi skoraj vseh evropskih dežel: močan oddelek so tvorile tudi slovenske čete pod vodstvom celjskega grofa Hermana II.

*Sigmundova vojna
proti
Turkom*

Krščanska vojska pod Sigmundovim vodstvom je prodirala ob Donavi; imela je namen udariti naravnost proti Odrinu. Ko je prispela do Nikopolja in ga začela oblegati, pa je prišel ogroženemu mestu na pomoč Bajazit z močno vojsko, v kateri se je nahajal z večjim oddelkom tudi Štefan Lazarevič. Pred mestom se je vnela bitka, ki se je končala s strašnim porazom kristjanov (1396.). K turškemu

*Bitka pri
Nikopolju
(1396.)*

uspehu so mnogo pripomogle prav srbske čete. Velik del krščanske vojske je obležal na bojnem polju, ostali pa so se hitro umaknili proti Donavi in na ladje. Na begu bi kmalu utonil v Donavi sam kralj Sigmund, da ga ni rešil na ladjo Herman II.

Premagane krščanske čete so se po bitki razkropile na vse strani, Sigmund s Hermanom II. pa je plul po Donavi proti Črnemu morju. Po dolgotrajni in nevarni vožnji mimo Carigrada in okoli Grčije se je Sigmund šele naslednje leto izkrcal v Dalmaciji.

*Prvi turški
napad na
slov. tla*

Turške čete so po nikopoljski zmagi neovirano udarile preko Donave in začele pustošiti po Ogrskem in Hrvatskem. Manjši turški oddelek je tedaj pridrl ob Dravi prav do Ptuja. Presenečeni meščani niso mogli nuditi pravega odpora in Turki so mesto zavzeli, oropali in požgali. Medtem ko je bila turška meja še na dolnji Donavi, so torej slovenske dežele že prvič postale žrtev turških tolp. Tudi za Slovence se začenja dolga doba neprestane turške nevarnosti.

*Razmere na
Hrvatskem*

Na Ogrskem in Hrvatskem dolgo časa niso vedeli nič točnega o kraljevi usodi; od dne do dne je bolj prevladovalo mišljenje, da je kralj mrtev. Nezadovoljni hrvatski plemiči pod vodstvom Štefana Lackoviča so zato oklicali za kralja **Ladislava Anžujevca** iz Napolija.

Ko se je Sigmund vrnil, je takoj sklical zbor (sabor) v Križevce. Pozval je nanj tudi uporne plemiče in jim zagotovil, da se jim ne bo nič žalega zgodilo. Toda dane besede ni držal. Ko je prišel Štefan Lackovič s tovariši v zborovalno dvorano, so jih Sigmundovi pristaši napadli in pobili (1397.).

*Hrv.-bos.
upor*

Krvavi dogodek v Križevcih je izzval nov upor po vsej Hrvatski in Bosni. Med uporniki se je odlikoval zlasti vojvoda **Hrvoje Vukčič**, ki je imel v posesti severozahodni del Bosne („Donje kraje“). Njegova moč je bila mnogo večja od moči bosenskega kralja. Postal je voditelj upora. Kralj Ladislav, ki je sam ostal v Italiji, ga je celo imenoval za svojega namestnika. Hrvoje je, kakor nekdanj Tvrtno, udaril predvsem v hrvatsko primorje. Nad deset let je preteklo, preden se je Sigmundu posrečilo streti nevarni upor. Z veliko „križarsko vojsko“, ki jo je zbral pod

pretvezo, da hoče uničiti bosenske bogomile, je šel nad upornike in jih premagal. Pod gradom Doborom je dal pobiti nad sto ujetih velikašev in jih pometati v reko Bosno, le ujetemu bosenskemu kralju Tvrtku II. je prizanesel (1408.).

Po porazu upornikov je kralj Ladislav uvidel, da ne bo mogel uveljaviti svojih pravic do ogrskega prestola. Zato je za 100.000 dukatov prodal Benečanom več dalmatinskih mest in otokov ter vse svoje pravice do Dalmacije (1409.). S to sramotno kupčijo so se Benečani vgnezdili na naši obali in ostali njeni gospodarji do propada svoje republike (1797.).

Srbija pod Štefanom Lazarevičem. Dolgotrajni boji s hrvatskimi in bosenskimi uporniki ter težave, ki jih je imel na Češkem in v Nemčiji, so Sigmundu onemogočile nadaljevanje borbe proti Turkom. Sreča za ves krščanski svet je bila, da so Turki prav tedaj dobili nevarnega nasprotnika v Mali Aziji. Mogočni Timurlenk je namreč silno dvignil prednjeazijsko mongolsko državo in resno ogrožal turške meje na vzhodu. Proti Mongolom je moral zbrati Bajazit vse svoje čete in prekiniti osvajanja v Evropi. V Malo Azijo je pozval tudi krščanske vazalne kneze, med njimi Štefana Lazareviča in sinove Vuka Brankoviča. Združene turške čete so se udarile z Mongoli pri Angori, toda bile so premagane (1402.). Bajazit sam je bil ujet in je v ujetništvu umrl.

Poraz pri Angori je turško moč tako oslabil, da je Štefan začel misliti na osvoboditev izpod turške oblasti. Ob svojem povratku je v Carigradu razpravljal z bizantinskim cesarjem o borbi proti oslabei Turčiji. Ob tej priliki je cesar Štefana imenoval za despota, kar je bil najvišji bizantinski naslov, ki ga je cesar lahko podelil.

S Štefanovimi protiturškimi načrti pa se ni strinjal njegov nečak Jurij Brankovič, ker je mislil, da so Turki še vedno premočni, da bi se jim Srbi lahko uspešno uprli. Spor se je že v Carigradu tako zaostрил, da je dal Štefan Jurija zapreti. Toda Juriju se je posrečilo zbežati iz ječe v Odrin, kjer je Turkom izdal Štefanovo zvezo z Bizantinci.

Štefan se je moral iz Carigrada vračati v domovino po morju. Izkrčal se je v Baru, na poti iz Zete domov pa ga

*Benečani
„kupijo“
Dalmacijo
(1409.)*

*Turški
poraz pri
Angori
(1402.)*

*Štefan
postane
despot*

*Spor z
Brankoviči*

je na Kosovem polju čakal Jurij Brankovič s Turki, da bi mu preprečil povratek. Toda Štefan je v boju zmagal in se srečno vrnil v domovino.

*Zveze s
Sigmundom*

Ker se je vnel po angorski bitki med Bajazitovimi sinovi spor za nasledstvo, je bil Štefan nekaj časa varen pred Turki. Prepričan pa je bil, da ga bodo ob prvi priliki napadli. Zato si je poiskal zaslombe pri Sigmundu, ki je bil njegov naravni zaveznik proti Turkom. Sigmund mu je dal Mačvo in Beograd, ki si ga je Štefan izbral za svojo prestolnico.

Borbe med Bajazitovimi sinovi so trajale polnih deset let in so se končale z zmago najmlajšega brata Mohameda, ki je zavladal nad vso državo. Notranji boji v Turčiji so zahtevali mnogo žrtev tudi med Srbi; med drugimi je tedaj izgubil življenje Štefanov brat Vuk in vsi Brankoviči razen Jurija. Štefan in Jurij, ki sta edina ostala živa od obeh rodbin, sta se nato pomirila; Štefan je nečaka Jurija celo določil za svojega naslednika.

*Pridobitev
(Zete 1421.)*

Lazarjeva oblast se je kmalu razširila še na Zeto. Knez Balša III. namreč ni imel naslednika in je določil za dediča strica Štefana Lazareviča, ki je tako spet združil srbske dežele od Save in Donave do Jadrana. S pridobitvijo Zete pa je Štefan podedoval tudi vojno z Benečani. Sam je odšel v Zeto in se boril z njimi, končno pa jim je le moral odstopiti Skadar, Ulcinj in Kotor (1423.).

*Štefanova
smrt (1427.)*

Neprestani boji so Štefana prehitro izčrpali. Ko je videl, da mu pešajo moči, je poklical nečaka Jurija in ga še na državnem zboru določil za naslednika; že leto po tem ga je zadela kap (1427.).

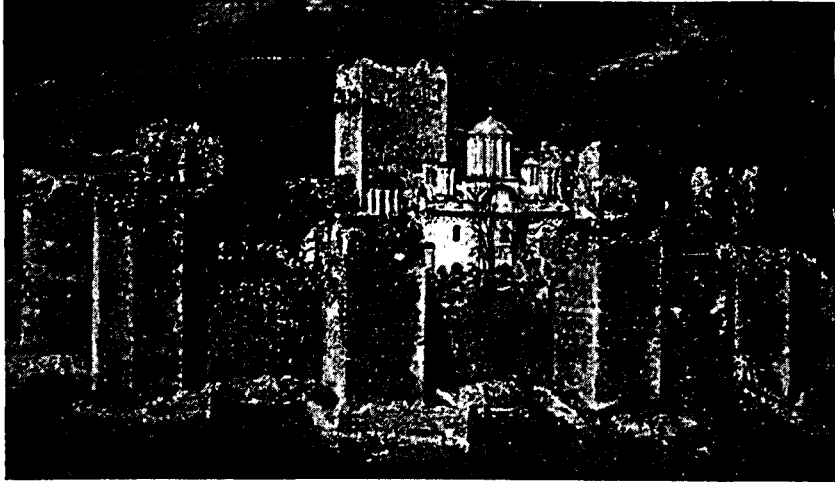
*Notranja
ureditev
države*

Čeprav se je moral Štefan vse življenje bojevati, je vendar skrbel za notranjo ureditev države. Vso oblast je hotel imeti v svojih rokah in je ostro nastopal proti samovoljnemu plemstvu. Zelo je pospeševal rudarstvo; poleg starih rudnikov je začel izkoriščati nove, s čimer je zlasti dvignil proizvodnjo zlata. Bogata sredstva so mu omogočila, da si je lahko vzdrževal stalno konjenico, ki je bila vsak čas pripravljena braniti deželo pred sovražniki.

*Štefanove
gradnje*

Svojo prestolnico Beograd je obdal z močnim obzidjem. Zgradil si je nov dvor in mesto okrasil z novimi stavbami

in cerkvami. Pa tudi po deželi je Štefan mnogo gradil. Znameniti so njegovi samostani, od katerih je bil najvažnejši Manasija ob Resavi. Ta samostan je obdal z visokim obzidjem in dvanajstimi stolpi, da je bil varen pred vsakim napadom; za obzidje so se lahko zatekli tudi prebivalci iz okolice. Utrjeni samostani so imeli isti namen kakor tabori po slovenskih deželah.

Samostan Manasija, obdan z obzidjem v obrambo pred Turki

Samostan Manasija je postal v dobi despota Štefana tudi važno kulturno središče. V njem so delovali književniki z vsega slovanskega juga. Najvažnejši med njimi je bil Konstantin Filozof, doma iz Bolgarije, ki je napisal življenjepis Štefana Lazareviča in vzgojil mnogo učencev za književno delovanje. Srbska srednjeveška književnost, ki je po prihodu Turkov skoraj popolnoma zaspala, se je v dobi Štefana zadnjikrat dvignila pred končnim propadom („resavska šola“).

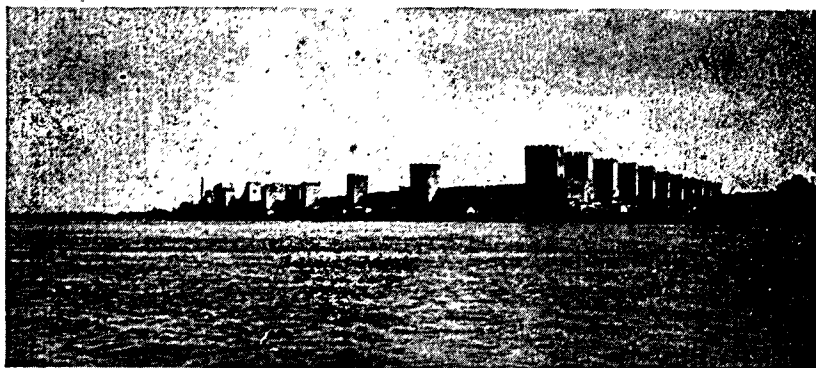
Prva leta vlade despota Jurija Brankoviča. Dokler je vladal Štefan Lazarevič, je bila Srbija vsaj navidezno enotna in močna; despot Jurij (1427.—1456.) pa je že moral občutiti njeno pravo slabost. Od severa je pritisnil nanj kralj Sigmund in zasedel Mačvo in Beograd, češ da je oboje poklonil despotu Štefanu le do smrti. Jurija je prisilil, da je priznal njegovo oblast tudi nad ostalim srbskim ozemljem.

*Resavska
šola*

*Sigmundove
osvojitve*

*Turške
osvojitve*

Ogrsko poseganje v Srbijo je izzvalo še Turke, ki niso hoteli, da bi Srbija postala Sigmundova predstraža. Vdrli so v Srbijo in osvojili Kruševac in Niš, ob Donavi pa močno trdnjavo Golubac, ki bi jo moral Jurij izročiti Sigmundu, pa jo je poveljnik mesta raje predal Turkom. Jurij je uvidel, da oslabljena Srbija nima nobene možnosti za uspešno borbo s Turki, zato je z njimi sklenil mir in jim obljubil plačevati letni davek ter pošiljati na pomoč del svoje vojske (2000 mož).

Srednjeveško obzidje v Smederevu

Jurij je moral torej že ob nastopu vlade priznati Sigmunda in sultana za vrhovna gospodarja nad Srbijo, pri čemer pa je izgubil najvažnejše trdnjave na severu in jugu. Izgubil je celo prestolnico, za katero je njegov prednik toliko žrtvoval.

*Gradnja
Smedereva*

Namesto izgubljenih oporišč je začel Jurij graditi Smederevo, ki naj bi bilo nezavzetna trdnjava in njegova nova prestolnica. Za gradnjo je žrtvoval vsa sredstva, ljudstvu pa je naložil nove davke in zahteval, da mu pomaga pri delih. V dobrih dveh letih je stalo ob Donavi novo ponosno mesto, obdano z visokim obzidjem in 24 obrambnimi stolpi. Niti Turki niti Madžari Jurija pri gradnji Smedereva niso ovirali, ker je Turkom zatrjeval, da gradi trdnjavo proti Madžarom, tem pa je trdil nasprotno.

Čeprav Turki v tem času Srbije niso napadali, je bil Jurij vendar prepričan, da je premirje z njimi le začasno. Zato je hotel poglobiti svoje zveze s Sigmundom in je svojo

hčer Katarino poročil z grofom Ulrikom Celjskim; ta je bil nečak Sigmundove žene, Celjanke Barbare, in najplivnejši velikaš na ogrskem dvoru. Da ne bi Turki postali zaradi te zveze pozorni, je poslal svojo mlajšo hčer Maro v sultanov harem.

*Zveza s
Celjani*

Podobno kakor Srbija je kolebala med Sigmundom in Turki tudi Bosna. Njen položaj je bil še toliko težji, ker so se po Tvrtkovi smrti (1391.) vladarji hitro menjavali in je notranje zmede izrabilo plemstvo ter postalo skoraj nezavisno na svojih posestvih. Najmočnejša bosenska velikaša sta bila Hrvoje Vukčić in Sandalj Hranič, gospodar Zahumlja, zahodne Raške in ozemlja do Kotorskega zaliva. V notranje razprtije se je neprestano vtikal Sigmund, dokler ni Hrvoje Vukčić proti njemu poklical Turkov. Turška vojska je tedaj pridrla v severno Bosno in uničila Sigmundove čete ob Usori. Po bitki je udarila preko Hrvatske in prvič prišla pred obzidje Ljubljane (1415.).

*Slabljenje
Bosne*

Čeprav so Sigmundovi napadi po tem porazu prenehali in so se Turki umaknili, Bosna le ni mogla doseči nekdanje moči. Kralj Tvrtko II. (drugič vladal 1421.—1443.) je moral prav tako kakor despot Jurij priznavati ogrsko in turško oblast.

*Bosenski
velikaši*

*Odcepitev
Hercegovine*

Novi boji so se vneli v Bosni po smrti Sandalja Hraniča (1435.). Proti njegovemu nasledniku Štefanu Vukčiću so nastopili vsi sosedje. Sigmund je poslal hrvatskega bana, naj bi osvojil Zahumlje, Benečani so hoteli dobiti Novi v Kotorskem zalivu, od severa pa je napadal kralj Tvrtko II. Štefanu Vukčiću ni preostalo drugega, kakor da je poklical na pomoč Turke. Z njihovo pomočjo je res obdržal svoje dežele, Turki pa so tedaj vdrli v bosensko prestolnico Vrhbosno, od koder se niso več vrnili (1436.). Vrhbosna, poznejše Sarajevo, je postala izhodišče za turške napade daleč na Hrvatsko in v Slovenijo.

Štefan Vukčić je vladal nato pod turškim pokroviteljstvom, l. 1448. pa se je v Mileševu oklical za „hercega sv. Save“. Po tem naslovu se je začela njegova dežela imenovati Hercegovina.

Krščanske napadalne vojne proti Turkom. Po nikopoljski bitki krščanstvo dolgo časa ni tvegalo nobene večje vojne proti Turkom; Evropo so razjedali težki verski in poli-

Sigmundov pohod

tični spori. Šele proti sredi 15. stol. se pojavi zopet živahnije zanimanje za borbo proti Turkom. Prvi večji pohod proti njim je izvedel malo pred svojo smrtjo še Sigmund. K temu so ga prisilili neprestani turški napadi na njegovo ozemlje. Sigmund je udaril preko Srbije do turškega Kruševca in ga požgal. Turki so ga napadli šele na povratku blizu Smedereva, bili pa so premagani (1437.).

Turški napad na Smederevo

Zaradi tega napada je sultan obdolžil despota Jurija, da je Sigmundu pomagal, in je zahteval, naj mu izroči Smederevo. V odgovor je Jurij zbral svoje čete in se pripravil za boj. Obrambo prestolnice je poveril sinu Gregorju, sam pa se je napotil na Ogrsko prosit pomoči. Toda njegova pot je bila zaman. Sigmund je medtem že umrl, njegov naslednik Albrecht Habsburški (1437. do 1439.) pa mu ni mogel pomagati zaradi sporov z domačim plemstvom.

Propad despotovine

Ker je ogrska pomoč izostala, so Turki kljub hrabri srbski obrambi osvojili osamljeno Smederevo, nato pa še ostalo Srbijo (1439.). Edino Novo Brdo se je krčevito branilo in Zeta je bila še svobodna, ker je ležala ob strani glavne smeri turškega prodiranja.

Osamosvojitvev Črnogore

Kljub težkim izgubam pa despot Jurij ni obupal. Napotil se je v Zeto, odkoder je hotel začeti borbo za osvoboditev izgubljenih dežel. Toda Zeta mu ni bila več pokorna. Domači velikaši pod vodstvom Štefana Crnojeviča so se osamosvojili in niso hoteli imeti nobenih zvez več s pregnanim despotom. Prvič se tedaj pojavi za Zeto ime Črnogora.

Despot Jurij v pregnanstvu

Nesrečni Jurij se je umaknil v Dubrovnik, kjer ga je dosegla vest, da so mu Turki oslepili sina Gregorja in Štefana ter da je padlo Novo Brdo. Pa tudi v Dubrovniku ni imel obstanka; kmalu se je vrnil na Ogrsko, kjer je že zavladal novi kralj Vladislav Jagelovič (1439. do 1444.), ki je bil tudi češki in poljski vladar.

Priprave za križarsko vojno proti Turkom

Po padcu Smedereva so Turki prvič navalili tudi na ogrski Beograd, bili pa so odbiti (1440.). Ta uspeh je spet dvignil navdušenje za borbo proti Turkom. Največji junak tiste dobe je bil Ivan Hunjadi, ki ga pozna tudi srbska narodna pesem kot Sibirjanina Janka. Kot poveljnik Beograda

je s hitrimi napadi neprestano ogrožal turške oddelke in dosegal v bojih z njimi lepe uspehe. Za večjo vojno proti Turkom pa sta pregovarjala kralja Vladislava posebno despot Jurij in papežev poslanec, kardinal Cesarini. V kratkem se je res zbrala na Ogrskem velika križarska vojska, ki sta jo vodila Ivan Hunjadi in despot Jurij.

Vojska je v silnem zaletu začela prodirati po veliki cesti preko Niša proti Odrinu. Prišla je že do Sofije in jo zasedla, ko jo je dohitela zima. Jurij je tedaj zahteval, naj vojska v Bolgariji prezimi in na spomlad prodira dalje. Hunjadi pa se na Jurijeve zahteve ni oziral in se je z vojsko vrnil na Ogrsko.

Nenadni krščanski uspeh je Turke tako presenetil, da so ponudili premirje, ki je bilo sprejeto za deset let s pogodbo v Segedinu (1444.). Sultan je vrnil Juriju vso despotovino in izpustil iz ujetništva njegova slepa sinova.

Segedinsko premirje je bilo za Srbijo ugodno, na Ogrskem pa z njim niso bili zadovoljni. Še isto leto se je zbrala nova vojska pod vodstvom kralja Vladislava, toda brez Jurija, ki ni hotel prelomiti dane besede in ugodnega premirja s Turki.

Krščanska vojska je zdaj udarila preko Bolgarije, da bi čim prej dospela do Črnega morja, hoteč nato ob morski obali nadaljevati pot proti jugu. Pri tem naj bi jo podpiralo tudi krščansko brodovje, ki bi se zbralo v Črnem morju. Brez večjih naporov so križarji prišli že do Varne, ko so zadeli na Turke. V strašni bitki pa so bile krščanske čete premagane; kralj Vladislav in kardinal Cesarini sta obležala na bojišču (1444.). Od voditeljev se je rešil le Ivan Hunjadi.

Vladislavova smrt je povzročila na Ogrskem velike zmede. Končno je zavladal mladoletni sin Albrehta Habsburškega, Ladislav Postumus (Posmrtnik, 1444. — 1457.). Vendar boji s Turki zato niso prenehali, kajti kraljevi namestnik je postal Ivan Hunjadi, ki ni mogel preboleti poraza pri Varni. Pripravil se je na novo vojno. To pot je hotel na vsak način dobiti na svojo stran tudi Jurija Brankoviča, toda zaman. Precejšnjo pomoč si je obetal tudi od Jurija Skenderbega, ki se je osamosvojil v Albaniji že po zmagovitem krščanskem pohodu l. 1443.

*Krščanski
pohod
(1443.)*

*Obnovitev
despotovine
(1444.)*

*Kršč. poraz
pri Varni
(1444.)*

*Hunjadijev
pohod proti
Kosovu
(1448.)*

Dasi se despot Jurij ni hotel udeležiti nove vojne, ker je smatral, da je premalo pripravljena, je Ivan Hunjadi le udaril preko Srbije in jo strašno oplenil. Prodril je že do Kosovega polja, ko je zadel na Turke. Še preden je prišel na pomoč Skenderbeg s svojimi četami, se je moral spustiti v bitko, ki pa jo je izgubil (1448.). Njegove razkropljene čete so se naglo vračale proti severu, bežečega Hunjadija pa je despot Jurij ujel in zaprl. Izpustil ga je šele tedaj, ko mu je obljubil, da bo povrnil vso škodo, ki so jo napravile njegove čete v Srbiji.

Tako se je končal zadnji večji krščanski napad na turško ozemlje, ne da bi omajal turško oblast v balkanskih deželah. Medtem pa se je že bližala doba novih turških napadov pod vodstvom sposobnega sultana Mehmeda II. (1451.—1481.).

Turki uničijo zadnje ostanke bizantinske in srbske države. Bizantinska država je bila že dolgo brez moči; obsegala je le še Carigrad in nekaj okoliških vasi. Turki so jo pustili v miru, saj jim ni mogla ovirati prostega prehoda iz Azije v Evropo. Novi sultan Mehmed II. pa se je odločil zadati Carigradu poslednji udarec.

*Padec
Carigrada
(1453.)*

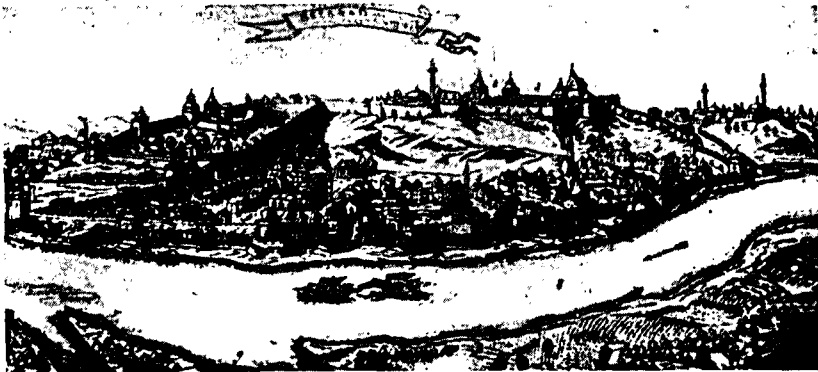
L. 1453. se je nenadoma pojavil pred mestom. Carigradsko obzidje in utrdbe pa so bile le premočne, da bi jih mogel tako zlahka obvladati; začelo se je naporno obleganje. Bizantinski cesar je pošiljal obupne prošnje za pomoč po vsej Evropi, zlasti papežu in Benečanom, ki naj bi mu poslali brodovje in preprečili turške napade od morja. Toda prihajale so le prazne obljube, medtem ko je postajal turški pritisk od dne do dne hujši. Turki so že uporabljali prve topove, s katerimi so na več mestih razdejali mestno obzidje. Skozi vrzeli je končno po dvomesečnem obleganju uspelo turškim janičarjem, da so vdrli v mesto. Po strašnem klanju, v katerem je padel tudi zadnji bizantinski cesar Konstantin XI., so postali Turki gospodarji Carigrada, svoje nove prestolnice (1453.).

Padec Carigrada je močno odjeknil po vsej Evropi, čeprav je bila bizantinska država za borbo proti Turkom že dolgo brez pomena. S Carigradom je padel tudi zadnji ostanek starega Vzhodnorimskega cesarstva, ki je trajalo nad tisoč let.

Medtem je poteklo desetletno premirje, ki so ga Turki sklenili z despotom Jurijem v Segedinu. Sultan Mehmed II. je takoj navalil na Srbijo ter začel oblegati Smederevo. Utrjeno mesto se je tedaj Turkov še ubranilo, toda Jurij jim je moral izročiti ves južni del despotovine do zahodne Morave ter dovoliti prost prehod preko svojih dežel (1455.).

Že naslednje leto se je sultan odločil, da osvoji Beograd, najvažnejšo krščansko trdnjavo in izhodišče za borbe na Balkanskem polotoku. Turška vojska je obdala mesto od juga, na Donavi pa se je pojavilo okrog 200 turških ladij. Beograjska posadka je hrabro odbijala napade,

*Obleganje
Beograda
(1456.)*

Beograd v srednjem veku

medtem ko se je zbirala na Ogrskem plemiška vojska pod vodstvom Ivana Hunjadija, da bi prišla na pomoč. Tudi preprosto ljudstvo se je tedaj dvignilo. Z ognjevitimi govori ga je navdušil redovnik Ivan Kapistran, da mu je sledilo v velikih množicah. Vsa krščanska vojska se je končno zbrala severno od Save in Donave pred Beogradom ter čakala, da se udari s Turki. Do boja pa ni prišlo. V krščanskem taboru se je namreč pojavila kuga, ki je kmalu začela moriti tudi v turških vrstah. Česar bi morda ne doseglo krščansko orožje, je dosegla neizprosna bolezen: turške čete so se naglo umaknile izpred Beograda, ne da bi dosegle uspeh.

Turški umik je ves krščanski svet tako navdušil, da je pozabil na velike izgube, ki jih je terjala smrt med krščanskimi voditelji. Žrtvi zavratne bolezni sta postala Ivan

*Smrt
krščanskih
voditeljev*

Hunjadi in Ivan Kapistran, še istega leta pa je umrl v visoki starosti tudi despot Jurij Brankovič.

Po turškem odhodu se je napolnil mladi kralj Ladislav z velikim spremstvom, v katerem je bil tudi celjski grof Ulrik II., v rešeni Beograd. Poveljnik mesta je bil Ivanov sin Ladislav Hunjadi. Ob tej priliki je znova vzplamtelo staro sovraštvo med Hunjadiji in Celjani: Ladislav je izzval prepir, v katerem je bil Ulrik umorjen. Z Ulrikom je izumrl celjski rod. Kralj Ladislav je za ta zločin obsodil Ladislava Hunjadija na smrt, a še istega leta je umrl tudi sam, star komaj 17 let (1457.).

Krščanski svet je tako izgubil v kratkem najuglednejše voditelje. V Srbiji in na Ogrskem so zaradi tega nastale zmede, ki so jih Turki spretno izkoristili.

Notranji boji v Srbiji

Juriju je sledil na despotskem prestolu najmlajši sin *Lazar*; starejša brata sta bila namreč slepa. Sklenil je s Turki mir, toda že po dveh letih je umrl (1458.). Za despotsko čast so se vneli hudi boji. Vse prebivalstvo se je razdelilo v dve stranki: eni so bili za tesnejšo zvezo z Ogrji in za borbo s Turki, drugi pa so poudarjali, da bi bilo bojevanje s Turki brezupno in da je boljše, če se z njimi na miren način pogodijo.

Poskus zedinjenja Srbije in Bosne

Protiturška stranka se je začela pogajati tudi z bosenskim kraljem Štefanom Tomašem (1443.—1461.) glede tesnejše zveze med obema državama; sin bosenskega kralja, *Štefan Tomaševič*, naj bi se poročil s hčerko umrlega despota Lazarja. Za to zvezo se je potegoval tudi papež. Kljub odporu „turške“ stranke se je Štefan Tomaševič res poročil z Lazarjevo hčerko in postal srbski despot. Toda ni vladal dolgo. Že po dveh mescih so ga napadli Turki, češ da smejo le oni imenovati srbske despote. Še preden je mogla priti pomoč iz Bosne in Ogrske, je Smederevo padlo; pristaši Turkom prijazne stranke so jim sami odprli mestna vrata. Turki so članom despotske rodbine in njihovem spremstvu dovolili svoboden odhod iz mesta, ostalo posadko pa so zajeli (1459.).

Propad srbske despotovine (1459.)

Z osvojitvijo Smedereva je Mehmed II. komaj šest let po uničenju bizantinske države uničil tudi zadnji ostanek nekdanj mogočne Srbije. Štiri stoletja so pretekla, preden so se Srbi spet rešili turškega suženjstva.

Celjski grofje

Komaj so Habsburžani dosegli preko slovenskega ozemlja Jadransko morje, že je začela ogrožati njihov prevladujoči položaj na slovenskih tleh naglo rastoča moč celjskih grofov. Nevarnost za Habsburžane je bila tem večja, ker so v rodbini sami nastali prepiri, ki so njeno moč zelo oslabili.

Habsburška oblast ni ostala dolgo enotna. Že l. 1379. je dobil Albreht III. obdonavski predel, Nižjo in Gornjo Avstrijo, Tirolsko in vse slovenske pokrajine pa njegov brat Leopold III. L. 1411. so se južne habsburške dežele znova delile: ena veja habsburške rodbine ja zavladata na Tirolskem, druga pa je dobila Koroško, Štajersko, Kranjsko, Istro in Trst. V drugi skupini, ki je obsegala skoraj vse slovensko ozemlje, je zavladał vojvoda Ernest Železni, zadnji vojvoda, ki se je dal po starodavnem slovenskem obredu ustoličiti na Gosposvetskem polju (1414.). Njegove dežele so se razvijale od tedaj skoraj popolnoma ločeno od ostalih habsburških pokrajin in so se začele imenovati Notranja Avstrija.

Pri izvrševanju knežje oblasti so Habsburžane vedno bolj ovirali stanovi, zastopniki cerkvene in posvetne gospode ter meščanstva. Vedno pogosteje so se zbirali na deželnih zborih in si lastili vedno več pravic pri odločitvah, ki so se tikale njihovih dežel. Vladarji so jim morali popuščati, čeprav zelo neradi.

Slabitev habsburške knežje oblasti v Notranji Avstriji je precej pomagala k naglemu razvoju in porastu moči celjskih grofov. Predniki mogočnih Celjanov so bili nezatni plemiči na gradu Žovnek v Savinjski dolini. Pozneje so si pridobili še nekaj fevdov, vendar pa se niso posebno povzpeli, dokler niso podedovali obširnih posestev po svojih sorodnikih, vovberskih grofih (1322.). Tedaj so dobili tudi Celje z utrjenim gradom, ki so si ga izbrali za novo bivališče, po katerem so se začeli imenovati „Celjske“.

Prvi važnejši Celjan je bil *F r i d e r i k I.*, ki je s pomočjo prijateljskih zvez s Habsburžani spretno širil moč svoje rodbine in dosegel, da so Habsburžani njega in ves njegov rod povišali v grofovski stan (1341.). Tudi nasledniki so na-

*Slabitev
habsb. moči
zaradi
delitev*

*Narasačajoči
vpliv stanov*

*Začetek
celjskega
rodu*

*Celjani
grofje
(1341.)*

daljevali njegovo delo. Celjski grofje so se v tem času borili na vseh srednjeevropskih bojiščih in si pridobili velik sloves. Celjske čete so pomagale tudi Ludoviku Anžujevcu v bojih proti Benečanom (gl. str. 107.). Zveza z Ludovikom je Celjane privedla na poljski dvor; grof Viljem je dobil za ženo hčerko poljskega kralja Kazimirja Velikega, njuna hčerka pa se je poročila s poljskim kraljem Vladislavom I. Jagelom. Niti celjske politike so že tedaj vodile na slovan-

Razvaline celjskega gradu

ski Balkan. Celjani so se borili v Dalmaciji proti Benečanom, grof Herman I. pa je vzel za ženo Katarino, hčerko Štefana Kotromaniča.

*Dvig celjske
moči pod
Hermanom
II.*

Pravi utemeljitelj celjske moči pa je bil grof Herman II. (1385.—1435.). Za veliki razvoj celjske moči je bila najvažnejša njegova odločitev, da se udeleži krščanskega pohoda proti Turkom, ki ga je vodil kralj Sigmund Luksemburški. Med krščansko vojsko, ki je prodirala proti Nikopolju, so bile tudi slovenske čete pod njegovim vodstvom. Kristjani so tedaj sicer doživeli poraz, a grof Herman II. je prav ob tej priliki dobil v kralju Sigmundu prijatelja in zaščitnika, ki je največ pripomogel k dvigu celjske moči. Do smrti je ostal Sigmund hvaležen Hermanu, ki ga

je rešil iz Donave in na ladji srečno pripeljal v domovino (gl. str. 120.).

Po povratku na Ogrsko je dal kralj Sigmund svojemu rešitelju bogata posestva v hrvatskem Zagorju in mesto Varaždin. V poznejših letih so Celjani dobili še Medžimurje s Čakovcem. Za celjsko moč na Hrvatskem je bila važna tudi poroka Hermanovega sina Friderika z Jelisavo, članico mogočne plemiške rodbine Frankopanov. Celjani so v najkrajšem času postali ena najuglednejših rodbin na Hrvatskem in Herman II. je postal hrvatski in slavonski ban.

Celjani na Hrvatskem

Preko Hrvatske so segle celjske niti tudi v Bosno. Kralj Tvrtko II. je v posebni listini določil Hermana II. za svojega naslednika na prestolu, če bi sam umrl brez zakonitih potomcev (1427.). Ta načrt se sicer ni uresničil, kaže pa, kakšen ugled so si pridobili Celjani na slovanskem jugu.

Celjani in Bosna

Moč Celjanov se je tako naglo dvigala, da je skoraj zatemnila ugled njihovih fevdnih gospodov, Habsburžanov. Med obema rodbinama je nastajalo radi tega vedno očitnejše nasprotstvo, ki pa še ni izbruhnilo, ker so imeli Celjani premočnega zaveznika v kralju Sigmundu. Sigmund Luksemburški je Celjanom proti Habsburžanom tem rajši pomagal, ker so bili ti njegovi glavni tekmeci za rimsko-nemški in češki prestol. Najbolj viden dokaz je dobila celjsko-luksemburška zveza v poroki kralja Sigmunda s Hermanovo hčerko Barbaro. Celjanka je tako postala nemška, češka in ogrsko-hrvatska kraljica, Herman II. pa se je ponosno nazival „grof celjski in zagorski ter ban Dalmacije, Hrvatske in Slavonije“.

Celjske zveze s Sigmundom

Herman II. pa ni širil celjskega vpliva le proti vzhodu, ampak je zelo utrdil moč svoje rodbine tudi na slovenskih tleh. Po dedni pogodbi z ortenburškimi grofi je podedoval vsa njihova posestva po Koroškem in Kranjskem, s čimer so Celjani dobili nova oporišča v Radovljici, Ribnici in Kočevju (1418.).

Povečanje posestev na Slovenskem

Močna osebnost Hermana II. in njegova jeklena volja, s katero je pomagal „celjskim zvezdam“ do polnega sijaja, sta ga dvignila nad vse ostale Celjane. Hermanova doba, posebno njegovo razmerje do sina Friderika in Veronike Deseniške, nudi slovenskim književnikom še danes najbolj

Veronika Deseniška

priljubljeno snov iz naše preteklosti. Friderik II. je bil namreč v svojem prvem zakonu z Jelisavo Frankopanko nesrečen, pa se je zagledal v mlado Veroniko, ki je bila hči preprostega plemiča z Desenic v hrvaškem Zagorju. Oče je tej zvezi nasprotoval že iz političnih razlogov, ker ni hotel pretrgati prijateljstva s Frankopani. Med očetom in sinom je prišlo do ostrih nastopov, zlasti ko so našli nekega dne Jelisavo mrtvo in se je Friderik poročil z Veroniko. Ta udarec je bil za ponosnega Hermana pretežak. Neposlušnega sina, ki je zaman skušal ubežati z Veroniko očetovi jezi, je dal zapreti, Veroniko pa je predal sodišču, češ da je čarovnica. Celjsko sodišče je Veroniko sicer oprostilo, toda Herman II. jo je dal kljub temu umoriti na gradu Ostrovici. Šele po smrti je smel Friderik prepeljati njeno truplo v samostan Jurklošter.

Največja želja starega Hermana je bila, da bi Celjani postali državni knezi. Te časti pa ni več dočakal. Šele po njegovi smrti je Sigmund kot rimsko-nemški cesar povzdignil Friderika II. (1435.—1454.) v državnega kneza in celjsko posest na Slovenskem v samostojno kneževino (1436.). S tem je prenehala odvisnost celjskih knezov od Habsburžanov, ki so bili do tedaj gospodarji nad vso Notranjo Avstrijo in torej tudi nad celjskimi posestvi na slovenskih tleh. Sredi habsburškega ozemlja je zrastle samostojna celjska kneževina in celjski knezi so bili v vsem enakopravni svojim bivšim fevdnim gospodom. Kovati so smeli celo lasten denar s celjskim grbom.

Proglasitev samostojne celjske kneževine je izzvala pri Habsburžanih silen odpor. Nastala je nevarnost, da jih Celjani sploh izrinejo s slovenskega ozemlja. Zato je prišlo med Habsburžani in Celjani do dolgotrajnih bojov, v katerih je slovenska zemlja mnogo trpela. Vojna pa se je prenesla tudi na sosednje dežele. Celjani so spretno izkoristili nasprotje med raznimi člani habsburške rodbine in dobili na svojo stran Albrehta, ki je postal nemški, češki in ogrsko-hrvatski kralj. Toda prezgodaj je umrl, da bi Celjanom lahko pomagal do končnega uspeha. Friderikov sin Ulrik II. je sicer skušal namesto Albrehta spraviti na prestol njegovega sina Ladislava Postuma, ki se je rodil šele po

*Friderik II.
— državni
knez (1436.)*

*Vojna med
Celjani in
Habsburžani
(1436—
1443.)*

očetovi smrti, toda s tem si je nakopal le novih sovražnikov med ogrskim plemstvom. Celjsko-habsburška vojna je začasno prenehala tako, da so Habsburžani priznali Celjane za državne kneze in sklenili z njimi dedno pogodbo: če bi izumrli Celjani pred Habsburžani, bi ti podedovali vsa celjska posestva, v nasprotnem primeru pa bi Celjani dobili vso habsburško zemljo v južnih slovenskih pokrajinah (1443.). Kljub miru pa nasprotje med obema rodbinama ni prenehalo; znova je izbruhnilo čez nekaj let.

Pa tudi na Ogrskem so zadeli Celjani na močne nasprotnike. Proti vmešavanju grofa Ulrika II. v ogrske zadeve je nastopil posebno Ivan Hunjadi. Odkar je postal državni upravitelj namesto mladoletnega kralja Ladislava Postuma, je celjski vpliv na Ogrskem slabel. Celjani so imeli proti Hunjadiju močnega zaveznika v despotu Juriju Brankoviču, s katerim so bili v sorodstvu; grof Ulrik je bil poročen z Jurijevo hčerko Katarino.

Sovraštvo med obema rodbinama je prikipelo do viška, ko je postal po smrti Ivana Hunjadija grof Ulrik II. kraljevi namestnik na Ogrskem.

Usodni dogodki so se odigrali po turškem umiku izpred Beograda l. 1456. (gl. str. 130.). Kralj Ladislav se je napotil v osvobodeno mešjo z velikim spremstvom, v katerem je bil tudi Ulrik II. Celjski. Poveljnik beograjske trdnjave, Ladislav Hunjadi, je kralja in spremstvo lepo sprejel, svojega sovraštva do Ulrika pa ni mogel zatajiti. Izzval je z njim prepir, v katerega so posegli tudi njegovi tovariši. Ulrik se je dolgo branil pred napadalci, končno pa je le podlegel premoči. Nasprotniki so mu odsekali glavo (1456.).

Za celjsko posest so se po njegovi smrti pojavili številni tekmeči, ki so skušali dokazati svoje pravice do dediščine. Med najvažnejšimi so bili kralj Ladislav Postumus, cesar Friderik III. Habsburški in Frankopani. Ulrikova vdova Katarina je hrabro branila celjsko posest, toda proti toliki premoči ni imela posebnega uspeha. Friderik je napadal s svojimi četami Štajersko, za kralja Ladislava pa se je boril češki pleinič Jan Vitovec, ki ga slovenska narodna pesem pozna kot „Pegama“ („Pegam in Lambergar“). Po Ladislavovi smrti (1457.) je dobil premoč v

*Celjani in
Brankoviči
proti
Hunjadijem*

*Smrt
zadnjega
Celjana.
(1456.)*

*Boj za
celjsko
dediščino*

borbi za celjsko dediščino Friderik, ki se je skliceval na dedno pogodbo s Celjani. Katarina mu je morala priznati vsa celjska posestva, edino grad v Krškem je še obdržala.

S priključitvijo „celjske kneževine“ so Habsburžani znova utrdili svojo oblast na slovenskem ozemlju in dolga stoletja jim je ni mogel nihče več ogrožati.

Propad zadnjih slovanskih državic na Balkanu

*Št. Tomaš
in Št. Tomaševič*

Po padcu srbske despotovine je stari bosenski kralj Štefan Tomaš (1443.—1461.) naglo presodil, da bodo Turki slej ko prej napadli tudi Bosno. Začel je iskati pomoči na vseh straneh. Toda sosedna Ogrska, kjer je po smrti Ladislava Postuma zavladal sin Ivana Hunjadija, Matija Korvin (1458.—1490.), Bosancem ni bila naklonjena, Benečani pa so odklonili pomoč, ker se niso hoteli zameriti Turkom, ki bi lahko preveč škodovali njihovi trgovini. Edino papež je razumel težki Tomašev položaj in skušal prepričati tudi njegove sosede, da je skupen odpor proti Turkom nujno potreben.

Sredi priprav pa je kralj Štefan Tomaš umrl; sledil mu je sin Štefan Tomaševič (1461.—1463.), bivši srbski despot. Tudi mladi Štefan je rotil papeža, naj mu pomaga, in mu dokazoval, da se Turki ne bodo ustavili v Bosni, temveč da bodo preko hrvatskih in slovenskih dežel gotovo udarili tudi v Italijo. Papež je končno poslal v Bosno poslanca, ki je Štefana v Jajcu okronal, nato pa izravnal nesporazum med Štefanom in Matijo Korvinom.

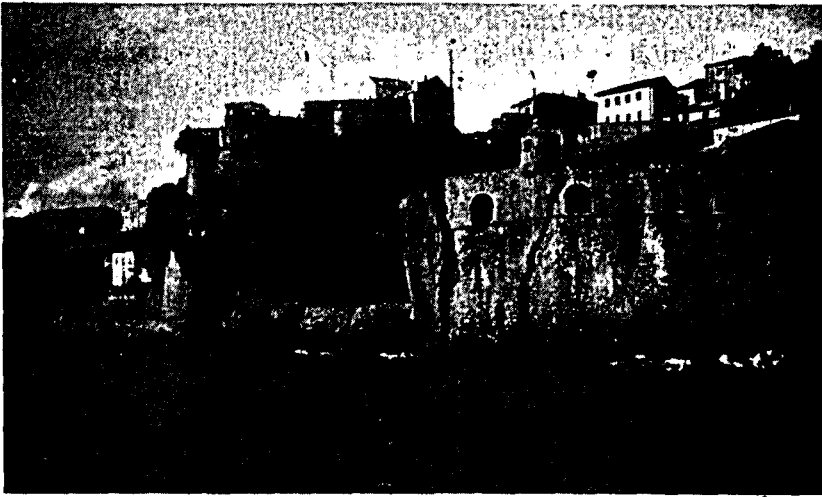
*Propad
Bosne
(1463.)*

Zanašajoč se na papeževo pomoč in Matijevo zavezništvo, je Štefan Turkom odpovedal letni davek. Turki so zaradi tega takoj vdrli v Bosno in hitro zmagovali. Trdnjava Bobovac se jim je sama predala, pa tudi Jajce je padlo skoraj brez odpora. Kralj se je zatekel v močno utrjeni Ključ, toda Turki so se ga z zvijačo kmalu polastiti, kralja pa ujeli in umorili (1463.).

Po padcu Ključa so Turki naglo osvojili tudi ostalo Bosno. To jim je bilo tem lažje, ker so imeli med bosenskimi tlačani že pred svojim prihodom mnogo tihih pristašev, katerim so obljubljali, da se jim bo pod njimi bolje godilo kakor pod krščanskimi plemiči.

Od bivših bosenskih pokrajin je ostala svobodna le še Hercegovina pod hercegom Štefanom Vukčičem (gl. str. 125.). Ko pa je umrl sultan Mehmed II. (1481.) in je skušal Štefanov naslednik *Vladko* izrabiti trenutne zmede v turški državi, so turške čete iz Bosne navalile v Hercegovino in Vladko se je moral umakniti v utrjeni Novi (Hercegnovi) v Kotorskem zalivu. A tudi to mesto se Turkov ni moglo ubraniti, čeprav mu je prišlo na pomoč beneško brodovje. Z osvojitvijo Novija so postali Turki gospodarji vse Hercegovine (1482.).

*Propad
Hercegovine
(1482.)*

Stare utrdbe v Hercegnovem

Edina svobodna srbska pokrajina na Balkanu je bila še gorata Zeta. Za Balšiči so jo podedovali srbski despoti, pod vodstvom Štefana Crnojeviča pa se je osamosvojila (gl. str. 126.). Turki dolgo časa niso nadlegovali svobodoljubnih plemen v gorati „Črnigori“, ki je ležala daleč od glavnih poti, po katerih so prodirale turške čete.

*Zeta pod
Crnojeviči*

Naslednik Štefana Crnojeviča, *Ivan* (1465.—1490.), pa se je kot beneški zaveznik začel bojevati s Turki. A že po prvih neuspehih so Benečani sklenili s Turki premirje in ga pustili na cedilu. Turška vojska je tedaj udarila v Črnogoro in osvojila prestolnico Žabljak, Ivan Crnojevič pa je moral zbežati v Italijo (1479.). V domovino se je lahko

vrnil šele po smrti sultana Mehmeda II. (1481.), ko so v Turčiji nastali neredi. Tedaj je prenesel središče svoje državnice iz Žabljaka na Cetinje in zgradil samostan Sv. Bogorodice kot sedež črnogorskega mitropolita. S Turki se ni več bojeval in opustil je zveze z Benečani.

Njegov naslednik Jurij (1490.—1496.) pa se je poročil z Benečanko in obnovil prijateljstvo z republiko sv. Marka. Bil je velik prijatelj književnosti. Nabavil si je iz Benetk lastno tiskarno, ki je delovala na Cetinju. Bila je prva tiskarna na slovanskem Balkanu, v kateri je bilo natisnjenih več nabožnih knjig v cirilici.

Jurijevo kulturno delovanje pa so kmalu prekinili Turki. Izvedeli so za njegove zveze s francoskim kraljem Karlom VIII., ki se je pripravljal, da iz južne Italije napade turško Albanijo, in ga pozvali, naj se opraviči v Carigradu. Jurij je vedel, kaj ga čaka, če gre v Carigrad, zato je rajši zapustil Črnogoro in prepustil vlado bratu Štefanu. Pa tudi Štefan se ni mogel obdržati. Že po treh letih so ga Turki pregnali in Črnogoro pridružili svoji državi (1499.).

*Propad
Črnogore
(1449.)*

Ob koncu srednjega veka je bil torej ves Balkanski polotok razen Dubrovnika pod oblastjo Turkov, ki so že srdito napadali tudi Hrvatsko in Slovenijo.

Slovensko in hrvatsko ozemlje v dobi najhujših turških napadov

*Obrambna
črta Matije
Korvina*

Po naglem propadu Srbije in Bosne sta morali prevzeti obrambo pred Turki Ogrska in Hrvatska. Novi ogrsko-hrvatski kralj Matija Korvin (1458.—1490.) je dobro poznal turško nevarnost, zato je po umoru zadnjega bosenskega kralja poslal svoje čete preko Save in zasedel vso severno Bosno. Na osvojenem ozemlju je ustanovil dve banovini; zahodna s središčem v Jajcu je obsegala porečje Vrbasa, vzhodna s središčem v Srebrniku pa svet med dolnjo Bosno in Drino. Obe banovini je uredil strogo vojaško; ker je hotel, da bi tvorili močno predstražo, ki bi zadržala turške napade proti Hrvatski. Podobno je kralj Matija zavaroval tudi južno ogrsko mejo. Glavni oporišči njegove obrambne črte na tej strani sta bila Beograd in Šabac, ki ga je iztrgal iz turških rok.

V borbi proti Turkom so Matiji mnogo pomagali zlasti Srbi, ki so v velikem številu prihajali iz zaslužnjene domovine na ogrska tla. Kralj je njihovo priseljevanje podpiral, ker so bili izborni vojaki. Med drugimi je prišel na Ogrsko tudi Vuk Brankovič, sin slepega Gregorja. Kralj Matija mu je podelil despotsko čast ter velika posestva, največ v Sremu. Okrog Vuka, nazvanega „Zmaj despot“, so se zbirali srbski bojevniki in udarjali na turška tla tja do Kruševca in Sarajeva. S svojim junaštvom je Vuk dvigal srbski narod, da ni klonil, stalnega uspeha pa le ni dosegel; domovina je še nadalje ostala v turških rokah.

*Srbski
despota in
Ogrskem*

Tudi njegova naslednika Jurij in Ivan, ki sta mu sledila kot zadnja despota iz rodbine Brankovičev, nista mogla pregnati Turkov iz Srbije. Prostrana vojvodinska ravan je Srbom postala nova domovina, ki so jo tako hrabro branili, da je bila Ogrska še desetletja skoraj varna pred nenadnimi turškimi napadi.

Teže pa je bilo na hrvatskih mejah. Banovina v Jajcu ni izpolnila nad, ki jih je stavil vanjo kralj Matija. Bosna je postala turško izhodišče za napade na Hrvatsko in daleč v Slovenijo. Hrvatska sama ni mogla nuditi resnejšega odpora; plemstvo se je borilo med seboj, preprosto ljudstvo pa je bilo brez moči. Kralj Matija je imel prav tedaj težke boje za češke dežele in se ni mogel brigati za napade turških roparskih tolp.

*Turški
napadi na
Hrvatsko*

Preko Hrvatske so Turki redno udarjali tudi na slovenska tla. Skozi Belo Krajino so prihajali na Dolenjsko in mimo Ljubljane daleč na Gorenjsko, ob Savi in Dravi pa so vpadali v severne slovenske kraje; preko Krasa so prihrumeli večkrat prav do Soče in preko Predila celo na Koroško. Nobeña še tako skrita vasica ni bila varna pred njimi.

*Roparski
pohodi v
Slovenijo*

Prvi turški napad na slovenska tla je bil sicer že zgodaj (1396., gl. str. 120.); tudi Ljubljana je že rano spoznala turške tolpe (1415.). Od kar pa je padla Bosna, skoraj ni minulo leto, da bi Turki ne ropali po naših krajih. Višek so dosegli turški napadi v razdobju od 1469. do 1483. leta, ko so obiskovali Turki naše kraje kar po večkrat na leto.

Uspešna obramba pred Turki je bila skoraj nemogoča. Turki so prihajali popolnoma nepričakovano na svojih

hitrih konjih, naglo izropali in požgali vasi in kraje, skozi katere jih je vodila pot, ter se s plenom prav tako hitro spet vračali v Bosno. S seboj so vodili poleg naropanega blaga tudi mlade dečke in deklice; dekleta so prodajali kot sužnje, dečkom pa so vcepljali muslimansko vero in jih vzgajali za janičarje, ki so postali kmalu steber turške vojske.

*Obramba
pred Turki*

V obrambo slovenskih dežel so se najprej dvignili **stano vi**. Proti koncu srednjega veka so namreč dobivali zastopniki treh stanov, visoke duhovščine, plemstva in meščanstva, ki so se zbirali na zborovanjih, vedno več vpliva na politiko. Vladarji so se morali ozirati nanje, ker so smeli le z njihovim privoljenjem nalagati davke. Zlasti ugled meščanov se je zaradi naglega razvoja trgovine in bogastva v mestih dvignil. Na sestankih so stanovi razpravljali o načinu obrambe, nalagali vedno nove „turške davke“, ki jih je moralo plačevati že itak obubožano ljudstvo, pravega uspeha proti Turkom pa le ni bilo. Z nabranim denarjem so plačevali najemniške čete, toda preden so bile pripravljene za borbo, so Turki že izropali deželo in s plenom odjadrani.

*Gradovi in
mesta*

Še najbolj varni so bili graščaki v težko dostopnih gradovih in meščani za trdnimi mestnimi obzidji. Prav zaradi turške nevarnosti je cesar Friderik III. tedaj podelil tržanom v Ložu, Višnjigori in Kočevju mestne pravice, da so lahko obdali svoje kraje z obzidjem. Gradovi in mesta so se večinoma ubranila turških napadov, ker so turške tolpe prihajale na konjih in niso imele s seboj nobenih priprav za obleganje. Navadno so napadle utrjeni kralj le enkrat; če se jim utrdba pri prvem naskoku ni udala, so se odpravile dalje.

Mnogo pa je moralo pretrpeti pred Turki kmečko ljudstvo. Če je imelo v bližini mesto ali utrjen grad, si je za trdnim obzidjem rešilo kvečemu golo življenje, moralo pa je gledati, kako mu Turek ropa in požiga domačijo. Prebivalstvo kraških krajev se je pred Turki zatekalo v skrite podzemeljske jame, drugod pa so se kmetje umikali pred Turki visoko v hribe in gozdove ter vodili s seboj, kar se je dalo rešiti.

Kmalu pa so tudi kmetje začeli graditi za obrambo pred Turki utrjene „taboré“. Na gričih in gorah so okoli cerkvic sezidali močna obzidja in skopali okoli njih globoke jarke. Kadar so zagoreli na bližnjih vrhovih „kresovi“, ki so javljali, da se bliža Turek, so se podali vaščani v tabor ter spravili na varno živino in imetje. Fantje in možje so se oborožili s sekirami, vilami in podobnim orodjem ter za obzidjem čakali turškega napada, žene, starci in otroci pa so v cerkvi molili za srečno rešitev.

Tabor na Sveti gori pri Litiji

Čeprav je bilo v naših krajih razmeroma mnogo gradov in še več taborov, vendar obramba pred Turki ni bila zadovoljiva. Nikogar ni bilo, ki bi Turke zadržal že na meji in preprečil njihov prehod preko Hrvaške v Slovenijo. Skoraj brez ovir so Turki po mili volji prihajali v naše kraje in se s plenom vračali. Tudi utrdbe, ki so jih zgradili Korošci na gorskih prelazih (na Predilu in pri Železni Kapli). Turkov niso mogle zadržati. Plemiške ali najemniške čete so navadno čakale Turke šele takrat, ko so se že vračali, pa tudi ob takih prilikah so Turki le redko podlegli. Najtežji

poraz v tej dobi so doživeli Hrvatje na Krbavskem polju (1493.).

*Bitka na
Krbavskem
polju
(1493.)*

Turki so kakor vsako leto tudi tedaj vdrli v večjem številu preko Hrvatske in prišli daleč na Koroško. Nihče ni mogel preprečiti njihovega pustošenja. Z izredno bogatim plenom in številnimi ujetniki so se vračali iz slovenskih dežel, ko so Hrvatje sklenili, da jim preprečijo povratek v Bosno. Zbrala se je močna plemiška vojska pod vodstvom bana Emerika Derenčina in čakala Turke na Krbavskem polju. Turki so na povratku res zadeli na Hrvate, toda v strašni bitki so njihovo vojsko popolnoma strli. Ban sam je bil ujet in cvet hrvatskega plemstva je obležal na bojišču.

Hrvatske meje so bile po tem porazu bolj odprte kakor prej, ljudje pa so začeli v trumah bežati iz ogroženih krajev. Posebno iz kraškega ozemlja so se umikali proti severu v varnejše Podravje. Z njimi se je širilo tudi zemljepisno ime Hrvatske, ki je segala do tedaj le do Gvozda, na ozemlje nekdanje Slavonije.

*Obupen
položaj
kmeta*

Doba turških napadov spada med najbolj žalostna razdobja naše zgodovine. Posebno položaj kmetov je bil obupen. Turki so jim uničevali polja, požigali domove, nešteto ljudi pobili, še več pa odpeljali v daljnjo Turčijo. Kolikor pa so kmetje še rešili pred Turki, so jim pobrali brezobzirni graščaki. Zahtevali so od tlačanov vso desetino in tlako ter se niso ozirali, če so Turki uničili pridelke in pobili ali odvedli morda polovico delovnih moči v vasi.

*Kmečki
upor v
Ziljski
dolini
(1478.)*

Stanje kmetov je postalo tako neznosno, da so ponekod začeli misliti, kako bi si sami pomagali iz strašne stiske. In res je prišlo že tedaj do prvega večjega kmečkega upora na slovenskih tleh. Na Koroškem so se zbrali tlačeni kmetje in nenadoma navalili na utrjene gradove svojih zatiralcev. Že v prvem naskoku so zasedli nekaj gradov, zaradi česar se je uporniški val še hitreje širil po deželi. Tedaj pa so graščake nehote rešili Turki. Pridrli so slučajno prav takrat preko Predila, zadeli na uporne kmete ter jih razkropili (1478.). Turki so deželo oropali in se spet umaknili, graščaki pa so se strašno maščevali nad uporniki. Mnogo so jih pobili, ostalim pa so naložili še nov „uporniški davek“.

Cesar Friderik III., ki je bil gospodar slovenskih dežel, in ogrsko-hrvatski kralj Matija Korvin nista mogla rešiti naših krajev pred Turki niti izboljšati težkega položaja tlaččenega ljudstva. Zapletla sta se celo v medsebojno vojno, ki je slovenske kraje občutno prizadela; Matijeve čete so v teh bojih zasedle velik del slovenskega ozemlja.

*Kralj
Matija v
slovenskih
deželah*

Matijeve vlada v naših krajih je bila zelo kratka (do 1490.), vendar je ostal spomin na „kralja Matjaža“ živ do današnjih dni. Kralj Matija se je zlasti prikupil preprostemu ljudstvu, ker je močno obdavčil plemiče. V deželi je spet vpeljal strog red in ostro nastopil celo proti lastnim ljudem, če so ljudstvu delali krivico. V močnem kralju Matiju so ljudje tudi videli moža, ki bi bil edini sposoben rešiti deželo pred Turki. Zato je kralj Matjaž ostal v slovenski narodni pesmi vzor pravičnega vladarja in hrabrega junaka. Še stoletja pozneje je spomin nanj budil upanje in vero v boljše čase, ki se bodo povrnili, ko se bo prebudil iz stoletnega spanja.

*„Kralj
Matjaž“*

Dubrovnik v srednjem veku

Začetki dubrovniške zgodovine segajo še v dobo, ko so Južni Slovani pridrli na obale Jadranskega morja. Tedaj so poleg drugih obmorskih mest porušili tudi starodavni Epidaurus, ki je stal na mestu današnjega Cavtata. Prgnani romanski prebivalci so si zgradili nekaj kilometrov proti zahodu novo mesto in ga nazvali Ragusium (zač. 7. stol.). V mesto pa niso hoteli sprejemati slovanskih priseljencev, zato je poleg romanskega Ragusia kmalu nastalo slovansko predmestje, ki se je imenovalo Dubrovnik.

*Nastanek
Dubrovnika*

V 13. stol. pa je bilo slovansko predmestje priključeno romanskemu mestu. Od tedaj so bili Slovani v združenem Dubrovniku, ki so ga Romani še vedno imenovali Ragusium, v veliki večini; že proti koncu srednjega veka je bilo v mestu le še nekaj romanskih rodbin, ki so tvorile staro meščansko plemstvo.

Mesto je bilo že zgodaj obdano z močnim obzidjem, ni pa moglo razširiti svoje oblasti tudi na okolico. Sosednim slovanskim knezom je moralo plačevati davek celo za vinograde, ki so jih imeli meščani izven mestnega obzidja. Du-

*Dubrov-
niška
pomorska
trgovina*

brovčani so bili torej že od vsega početka prisiljeni, da si poiščejo zaslужka na morju. Zgradili so si razmeroma močno trgovsko brodovje, s katerim so trgovali najprej le po bližnjih deželah, kmalu pa po vsem Sredozemskem morju. Posebno odkar so križarji odprli trgovsko pot v orient, si je Dubrovnik opomogel in postal poleg Benetk najvažnejše trgovsko mesto ob Jadranu.

Dubrovnik s srednjeveškim obzidjem in pristaniščem

*Trgovina
z zaledjem*

Dubrovnik pa ni mogel živeti brez zaledja, zato je že zgodaj navezal trgovske stike s sosednjimi slovanskimi knezi. Kmalu je postal glavno pristanišče za države v zaledju. Izvozni predmeti Srbije in Bosne so šli v svet večinoma preko Dubrovnika, nasprotno pa so dubrovniški trgovci prinašali v notranjost polotoka blago iz tujih dežel. Že Štefan Nemanja je spoznal važnost Dubrovnika in ga hotel osvojiti, toda mesto si je znalo ohraniti samostojnost. Nemanja je tedaj osvojil Kotor, ki naj bi postal glavno srbsko pristanišče, vendar je Dubrovnik še nadalje obdržal prevladujoč položaj na vzhodni jadranski obali. Pozneje je celo dosegel s Srbijo in Bosno tako ugodne trgovske pogodbe, da dubrovniška trgovina v obeh državah ni imela tekmeča. Poskusi nekaterih srbskih vladarjev, da bi se otresli dubrovniške trgovske premoči in spravili trgovino v domače roke, se kljub trenutnim uspehom niso ob-

nesli (gl. str. 88.). Dubrovčani so celo dobili v Srbiji pravico izkoriščanja večine rudnikov, med katerimi je bil tudi največji srebrni rudnik v Novem Brdu.

Dubrovčani pa niso bili samo dobri trgovci, ampak tudi odlični državniki. Ves srednji vek so si znali ohraniti trgovski položaj na morju kljub neprestanim bojem, ki so divjali v njihovi bližini. Spretno so se izogibali sporov s sosedi, če pa je bilo potrebno, so tudi priznali tujo nadoblast, da so le rešili svoje trgovske zveze. V prvih stoletjih so priznavali za svoje gospodarje Bizantince in hrabro odbijali arabske napade, komaj pa je propadla bizantinska država (1204.), so že stopili pod okrilje beneške republike, ki je postala vodilna pomorska sila na Jadranu in v vzhodnem Sredozemlju. Varno so lahko razširili svoje trgovske zveze daleč na vzhod ter jih obdržali tudi še potem, ko je Ludovik Anžujevec zlomil beneško silo na vzhodni jadranski obali (1358.). Dubrovčani so namreč tudi Ludovika brez pomišljanja priznali za gospodarja in mu obljubili v znak vdanosti majhen letni davek; pod varnim okriljem ogrsko-hrvatskih kraljev so obdržali popolno samostojnost in rešili tudi svoje trgovsko zaledje, ki bi jim ga ogrski kralji sicer lahko ogrožali.

Pa tudi po prihodu Turkov so Dubrovčani dalekovidno presodili novi položaj na Balkanu. Takoj po kosovski bitki so stopili z njimi v zvezo, ko pa je po nikopoljski bitki splahnelo upanje, da bi kristjani pregnali Turke z Balkana, so že dosegli pri sultanu pravico trgovanja po vseh turških deželah. Nekaj desetletij pozneje so sultanu poslali večjo vsoto denarja in mu prisegli zvestobo kot svojemu novemu gospodarju (1442.). Tako je ostal Dubrovnik edino mesto na Balkanskem polotoku, ki ga niso zasedle turške čete, ampak je radi sposobnosti svojih državnikov celo razširilo svoje trgovsko področje na vso Turčijo. Doba turške vlade na Balkanu je bila za Dubrovnik doba največjega notranjega razcvita. Tedaj je mesto dobilo novo obzidje z znamenito „kulo Minčeta“ in razkošno knežjo palačo.

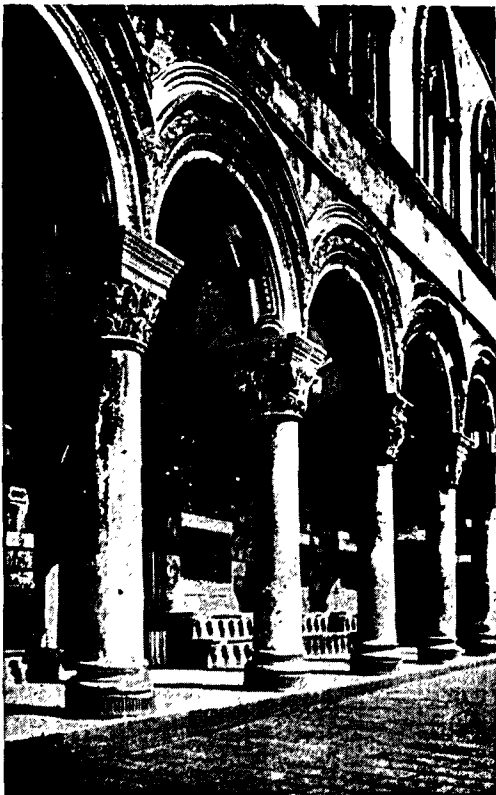
Dubrovniška država, ki se je razširila v srednjem veku tudi na bližnjo okolico (Ston, Pelješac in otoka Mljet in Lastovo), je bila urejena kot plemiška mestna republika. Njen voditelj je bil k n e z, ki so ga v prvih stoletjih imenovali

Politični pregled

Dubrovčani in Turki

Notranja uprava

Bizantinci oziroma Be-
nečani, pozneje pa je
bil voljen iz vrst do-
mačega plemstva. Vso
oblast v mestu so imele
od vsega početka me-
ščanske plemiške rod-
bine, katerih člani so
se zbirali v mestnih
svetih. Vsak polnolet-
ten plemič se je smel
udeležiti velikega
sveta, ki je določal
zakone in izbiral me-
stne uradnike, v se-
nat pa so izvolili le
starejše plemiče, ki so
odločali o notranji in
zunanji politiki du-
brovniške republike;
njihove odloke je izvr-
ševal mali svet, ki
so ga tvorili knez in
enaajst senatorjev.

Knežja palača v Dubrovniku (15. stol.)

Češka, Poljska in Rusija v srednjem veku

*Prve države
med
Zah. Slov.*

Podobno kakor Južni Slovani tudi Vzhodni in Zahodni dolgo časa niso ustanovili večjih držav, ampak so živeli po plemenih. Šele nevarnost pred zunanjimi sovražniki jih je prisilila, da so se začeli združevati v večje državne enote (Samova država). Te državne tvorbe pa se niso obdržale. Med Zahodnimi Slovani se razvijejo trajnejše države v zač. 10. stol., Rusija pa nekoliko prej (9. stol.). Polabski Slovani in Lužiški Srbi pa sploh niso mogli ustanoviti svojih držav zaradi premočnega germanskega pritiska.

Nastanek češke države. Središče češke države, ki se je razvila po propadu Velike Moravske, je bilo okoli današnje Prage, kjer je prebivalo pleme Čehov. Praoče knežje rodbine je bil Přemisl, po katerem se imenujejo njegovi nasledniki Přemisloviči. Pleme Čehov je razširilo oblast nad vsemi plemeni po današnjem Češkem in jih združilo v enotno državo. Novo priključena plemena so kmalu prevzela plemensko ime Čehov kot skupno narodno ime.

Češka država je imela od vsega početka težke boje z Nemci. Večkrat je morala celo priznavati njihovo nadoblast. Nemci so širili med Čehi tudi krščanstvo. Češki vladarji krščanstvu niso nasprotovali; knez **Vaclav** (zač. 10. stol.) je novo vero celo vneto podpiral.

*Boji z
Nemci*

Krščanstvo

Preprosto ljudstvo pa je krščanstvo odločno odklanjalo, češ da ga širijo Nemci, ki ogrožajo češko narodno samostojnost. Močna poganska stranka je nastopala tudi proti vladarju in je zahtevala povratek k stari plemenski ureditvi. Širjenje krščanstva med Čehi je torej zadelo na podoben odpor kakor pri Slovencih in Moravcih (gl. str. 18. in 35.).

Notranji boji so zelo slabili češko moč. Prenehali so šele h koncu 10. stol., ko so Čehi dobili svojo škofijo v Pragi in je po vsej državi zmagalo krščanstvo. Mnogo zaslug pri tem je imel posebno škof **Vojteh**, ki je pozneje deloval med Poljaki.

Nastanek Poljske. Podobne težave je morala premagati tudi mlada poljska država, ki je nastala skoraj ob istem času kakor Češka. Njeno središče je bilo pri plemenu Poljanov, ki je bivalo ob Varti okoli današnjega Poznaña. Že v sredi 10. stol. je knežja rodbina **Piastov** združila vsa slovanska plemena med Odro in Vislo.

Prvi važnejši knez **Mječislav** (960.—992.) je zelo pospeševal krščanstvo in dosegel, da je bila v Poznañu ustanovljena prva poljska škofija. Proti njemu je nastopila narodna -poganska stranka, ki pa ni dosegla tolike moči kakor pri Čelih ali Slovencih, ker na Poljskem širjenje krščanstva ni bilo tako tesno povezano z nemškim prodiranjem. Poljski vladarji, ki so podpirali krščansko vero, so namreč istočasno ostro nastopali proti širjenju nemškega vpliva. V bojih proti Nemcem se je posebno odlikoval Mječislavov sin **Boleslav Hrabri** (992. do 1025.), ki je pridružil svoji državi tudi Polabske Slované, Lužiške Srbe in slovanska plemena ob Baltskem morju. Pod njegovo vlado je bila začasno združena s Poljsko celo Češka, na vzhodu pa so poljske čete dospele do Kijeva. Svojo ogromno državo je Boleslav znotraj dobro uredil. Ustanovil je nadškofijo v Gnezdnu, da je bila Poljska v cerkvenem oziru neodvisna. Država je bila ena največjih v Evropi.

*Notranje
borbe —
krščanstvo*

*Odpor
proti
nemštvu*

*Višek
Poljske*

Nastanek Rusije. Vzhodni Slovani v 9. stol. še niso poselili vsega današnjega ruskega ozemlja. Njihova plemena so prebivala tedaj v porečjih Dnjestra in Dnjcpra, na severu pa so segala do Ladoškega jezera. Preko njihovega ozemlja je vodila važna trgovska pot od Črnega morja proti Baltiku, po kateri so vzdrževali trgovino večinoma **Varjagi** ali **Rusi**. Že v zač. 9. stol. so začeli ustanavljati na slovanskih tleh trgovska oporišča, v katerih so se nastanile tudi vojaške posadke. Med najvažnejša taka mesta spada **Novgorod**, ki ga je ustanovil **Rurik**, utemeljitelj ruske vladarske rodbine. Rurik je prvi združil več slovanskih plemen okoli Novgoroda v enotno državo. Germanski Rusi so kmalu prevzeli slovanski jezik in običaje, le njihovo ime se je ohranilo, ker ga je sprejelo tudi slovansko prebivalstvo (prim. **Bolgare**). Že v času Rurika so ustanovili Rusi poleg Novgoroda mnogo drugih mest, od katerih je bilo najvažnejše Kijev.

*„Rusi“ nad
Slovani*

*Novgo-
rodška
država*

Kijevska država

Rurikov naslednik Oleg pa je prenesel središče ruske države iz Novgoroda v Kijev, ki se je tako razvil, da so ga imenovali „matico ruskih mest“. Na Dnjepru si je zgradil brodovje, s katerim je vzdrževal trgovske poti po Dnjepru do Črnega morja in dalje proti Bizancu. Že Oleg je poskušal osvojiti Carigrad, vendar s svojimi ladjicami ni mogel ničesar opraviti proti velikim bizantinskim vojnim ladjam. Dosegel je le, da so Bizantinci sklenili z njim ugodno trgovsko pogodbo.

Napadi proti Carigradu

Prvi neuspeh pred Carigradom pa Rusov ni oplašil. Olegov naslednik Igor je mesto spet napadel, a zaman. Še najbolj se je približal Carigradu kijevski knez Svjatoslav, ki je kot bizantinski zaveznik osvojil severno Bolgarijo ter prenesel središče države v Preslavo. Od tam je hotel prodirati še proti Carigradu, toda Bizantinci so ga spet zavrnilo preko Donave (gl. str. 54.).

Kulturni dvig pod Vladimirovom

Za Svjatoslavom boji med Rusi in Bizantinci za daljšo dobo prenehajo. Knez Vladimir je celo navezal z Bizantinci tesne stike v želji, da bi v njegovi državi zmagala krščanska vera. Sicer se je dala že njegova stara mati, kneginja Olga, krstiti, vendar je šele po Vladimirjevem prizadevanju zmagalo krščanstvo tudi med preprostim ruskim ljudstvom (o. 1000.). Vladimir se je nato poročil s hčerko bizantinskega cesarja. Na svoj dvor v Kijevu je vabil najznamenitejše grške umetnike in znanstvenike. Kijev je postal poleg Carigrada največje kulturno središče vzhodne Evrope.

Po nenadni Vladimirjevi smrti so se vneli težki boji za nasledstvo. Zmagal je končno Jaroslav, ki je vse svoje sile posvetil ureditvi države. Med najvažnejša njegova dela štejemo prvi ruski zakonik „Ruskajo pravdo“. Do tedaj Rusi zakonov sploh niso imeli zapisanih, ampak so sodili po običajih, ki so se utrdili med njimi v dolgih stoletjih.

Konec 11. stol. pa so začele vse tri slovanske države naglo propadati. Temu so bili največ krivi težki notranji boji med člani vladarskih rodbin ter težnje posameznih plemen in pokrajin po osamosvojitvi. Morda najluže je morala plačati notranje razprtije Rusija: v 13. stol. so jo pokorili divji Tataři (gl. str. 74.).

Odnosaji Čehov do Nemcev

Nadaljnji razvoj Češke. Karel IV. Kakor so bili Slovenci zahodna slovanska predstraža na jugu, tako so bili Čehi na severu. Podoben položaj proti Nemcem je tesno povezal usodi obeh slovanskih narodov: tudi Čehi so končno podlegli Nemcem, ki so dolga stoletja smatrali Češko za del rimsko-nemškega cesarstva. Že zemljepisni položaj pa je češki deželi vendarle zagotovil notranjo samostojnost. Ob času, ko je rimsko-nemško cesarstvo začelo zaradi notranjih bojev in bojev s papeži propadati, se je Češka celo osamosvojila. Vladarji iz rodbine Přemislvičev so vladali popolnoma neodvisno od nemških kraljev in Otakar II. je na razvalinah rimsko-nemške države ustvaril novo slovansko državo (gl. str. 82. in 83.).

Veliki načrti zadnjih Přemislvičev

Habsburžani so sicer Otakarjevo državo razbili, vendar je bila Češka tudi sama še vedno zelo močna. Otakarjev naslednik Vclav II. je bil izvoljen tudi za poljskega kralja, po smrti zadnjega Arpadoviča

pa se je potegoval še za ogrsko-hrvatski prestol. Da se mu je to posrečilo, bi postala Češka središče slovanske države, ki bi segala od Baltika do Jadrana in bi bila nepremostljiva ovira nemškemu prodiranju na vzhod.

Veliki načrti in nade pa se niso izpolnile. Vaclav II. je kmalu umrl, že naslednje leto pa je z njegovim naslednikom Vaclavom III. izumrla rodbina Přemislvičev (1306.).

Praga. Pogled na Hradčane s Karlovega mostu

Za češko dediščino se je vnela borba med Habsburžani in Henrikom Koroškim (gl. str. 85.). Razmere na Češkem so se ustalile šele s prihodom rodbine Luksemburžanov na prestol.

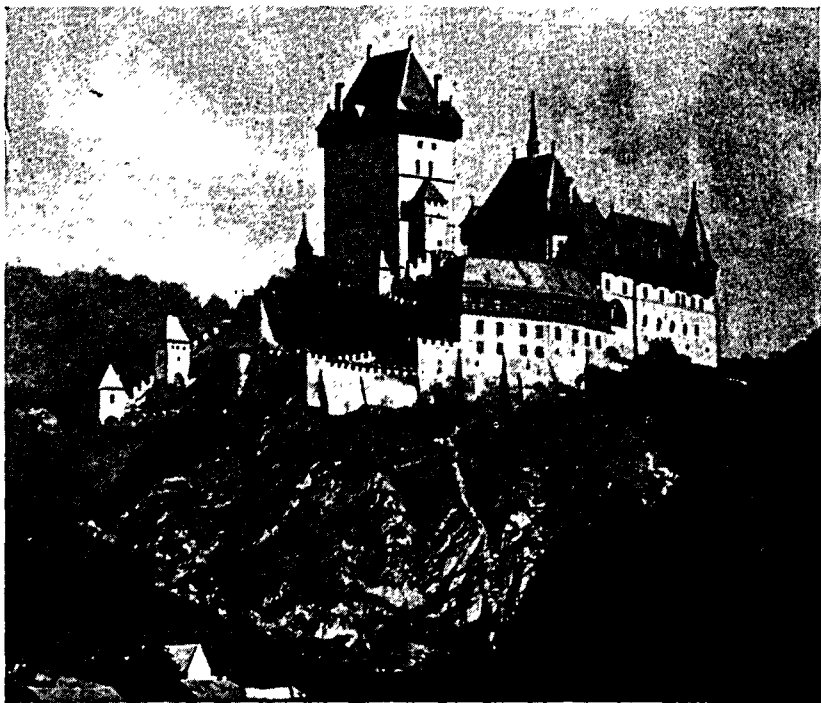
Luksemburžani so bili najresnejši tekmeči Habsburžanov v rimsko-nemški državi. Čeprav po rodu niso bili Slovani, so se kot češki kralji vendar hitro prilagodili novim razmeram in se začeli smatrati za Čehe. Posebno velja to za najmočnejšega Luksemburžana, Karla IV. (1346.—1378.). Znano je pismo, ki ga je ta poslal srbskemu carju Dušanu, v katerem je naglašal, da ga veže z njim isti slovanski jezik. Bil je sicer izvoljen tudi za nemškega kralja, vendar je vse sile posvetil napredku Češke. Rudarstvo na Češkem se je tedaj naglo povzpelo, trgovina in obrt sta vzeveteli, nastajale so nove tvornice in češko blago si je pridobilo sloves po vsej Evropi. Največ pa je Karl IV. storil za svojo prestolnico Prago. Okrasil jo je z veličastnimi stavbami, ki so ji še danes v ponos. Mogočna goška cerkev sv. Vida na kraljevskem gradu Hradčanih in znameniti Karlov most preko Vltave sta njegovo delo, v bližini Prage pa si je zgradil ponosni grad Karlov Tyn.

*Češka pod
Luksem-
buržani*

*Gospodar-
ski dvig
pod
Karlom IV.*

**Kulturni
dvig**

Prav posebno je Karel IV. dvignil pomen Prage z ustanovitvijo vseučilišča (1348.), ki je bilo prvo v srednji Evropi. Praga je postala najvažnejše kulturno središče, ki je pritegnilo znanstvenike in umetnike tudi iz sosednih držav. Praško vseučilišče je imelo največ zaslug za veliki dvig češke književnosti, ki je tedaj daleč prekosila književno ustvarjanje pri drugih slovanskih narodih.

Karlovy Tyn

**Dvig češke
narodne
zavesti**

Preporod čeških dežel je močno dvignil češko samozavest. Pojavil se je močan odpor proti nemštvu; pokazal se je posebno ob priliki verskih sporov, ki jih je sprožil ob prelomu v 15. stol. češki verski reformator Jan Hus. Čehi so tedaj vneto poudarjali svojo narodno samobitnost in nastopali proti nemškemu vplivu v deželi.

Zadnji vladar iz luksemburške rodbine je bil kralj Sigmund, ki je postal tudi nemški in ogrsko-hrvatski kralj (gl. str. 107.). Njegova vlada pa za Češko ni bila toliko važna kakor za naš narod, ker je moral Sigmund kot vodja krščanskega sveta posvetiti svoje sile turški nevarnosti.

**Poljska v
12. in 13.
stolelju**

Ponovni porast Poljske. Kazimir Veliki. Po smrti Boleslava Hrabrega se Poljska ni mogla dvigniti polna tri stoletja. Razpadla je v majhne kneževine, ki so jim vladali člani kraljevske rodbine Piastov.

Med njimi so bile stalne borbe in vsi poskusi raznih knezov, da bi zedinili poljsko zemljo, so ostali brezuspešni. Neurejene notranje razmere je izrabilo plemstvo, imenovano žlahta, in dobilo tako moč, da proti njegovi volji tudi najmočnejši knezi niso mogli ničesar. Po drugi strani si je plemstvo pokorilo kmete, da so mu postali tlačani. Ves poljski narod je bil tako razdeljen v dva družabna sloja: vsemogočno žlahto in brezpravne kmete. Srednjega stanu na Poljskem skoraj ni bilo. V zahodnih pokrajinah je sicer bilo nekaj mest, a v njih so prevladovali nemški in židovski priseljenci. Posebno zadnjih je bilo vedno več in so imeli kmalu vso poljsko trgovino v svojih rokah.

Grad Vavel v Krakovu

Poljska v tem razdobju tudi proti zunanjim sovražnikom ni mogla nuditi pravega odpora. Njene severne meje so stalno ogrožali poganski Prusi in Litavci, dokler ni mazovski knez Konrad poklical proti njim nemškega viteškega reda. To je bila usodna napaka, kajti Nemci so sicer uničili Pruse, zato pa sami zasedli njihovo deželo in zaprli Poljski dostop do morja. Tudi proti Nemcem, ki so prodirali od zahoda, Poljaki niso bili dovolj odporni; izgubili so važne pokrajine, ki jih je imel še Boleslav Hrabri (Lužice, Šlezijo, Pomorjansko). Morda največ pa so Poljaki morali pretrpeti od Tatarov, ki so stalno napadali iz južne Rusije.

Lepša doba se začelja za Poljsko šele v 14. stol. Tedaj je zedinil vse poljske dežele kralj Vladislav Lokietek (1306.—1333.). Na Poljskem se je spet dvignila narodna samozavest. Kot voditelj poljske sile je popeljal Vladislav svoje čete proti nemškemu viteškemu redu. Čeprav ni dosegel popolnega uspeha, je bila vendar ta vojna važna, ker je urdila med Poljaki prepričanje, da so Nemci sovražniki poljskega naroda in da jih morajo složno pregnati z izgubljenega poljskega primorja.

*Vladislav
Lokietek
(1306.—
1333.)*

**Kazimir
Veliki
(1333. —
1370.)**

Vladislavov naslednik Kazimir Veliki (1333. do 1370.) pa je spoznal, da bo Poljska lahko uspešno izvedla borbo proti Nemcem samo tedaj, če bo trdna na znotraj. Zato je sklenil z nemškim viteškim redom začasen mir in začel urejevati državo. Za prestolnico si je izbral Krakov, kjer si je na novo uredil kraljevski grad na Vavlu. Edini njegov vojaški uspeh je bila pridobitev Haliča (Galicije) in Volinije.

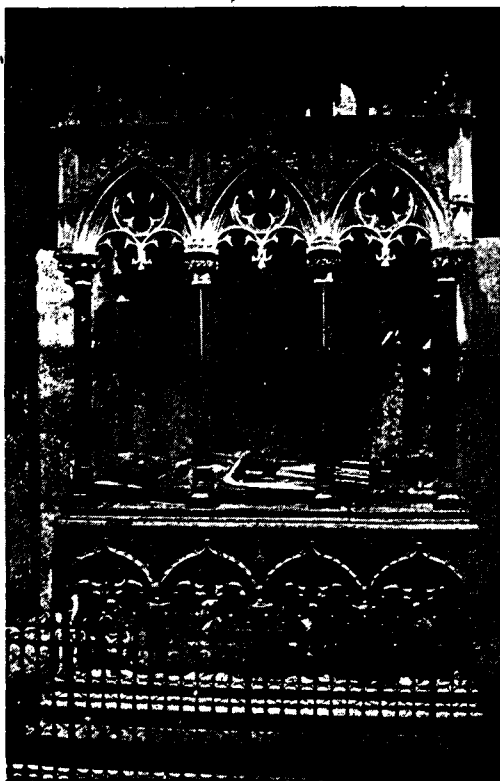
Kazimir je hotel pritegniti k delu za obnovo države vse sloje prebivalstva. Uvedel je v državi enotno pravo in skušal izboljšati položaj kmetov. Da bi preprečil vpliv žlahte, je povsod postavljaj svoje uradnike. V borbi proti plemstvu se je opiral na meščanstvo; tedaj so se posebno razvila mesta Krakov, Poznań, Lvov in Varšava.

Kakor njegov sodobnik Karl IV. je tudi Kazimir podpiral kulturna stremljenja. V Krakovu je ustanovil univerzo (1364.), kamor je poklical tuje strokovnjake.

Prerana smrt je njegovo delo prekinila. Po kratki vladil Ludovika Anžujevca (gl. str. 107.) je zavladata na Poljskem njegova mlajša hči Jadviga, ki se je poročila z litvanskim knezom Jagelom. Njuni potomci, Jageloviči, so še dolgo vladali združeni poljsko-litavski državi.

**Rusi pod
Tatari**

Osvoboditev Rusije izpod Tatarov. Od srede 13. stol. dalje, ko je neenotna Rusija podlegla tatarskemu navalu, so ostali Rusi do konca srednjega veka pod tatarsko vlado. Meje tatarske države, ki se je imenovala Zlata Horda ali Kipčak, so segale na zahodu preko Dnjestra do poljskih meja, na severu pa se je ubranil Tatarov edino močni Novgorod. Vsi ostali ruski knezi so morali priznati Tatara za svoje gospodarje in jim plačevati težke davke. Vsako leto so prihajali v deželo tatarski oddelki, da so pobrali davke. Sicer pa so Tatari ostali na jugu in živeli kot nomadi: na zimo so se s svojimi čredami pomaknili v toplejše kraje

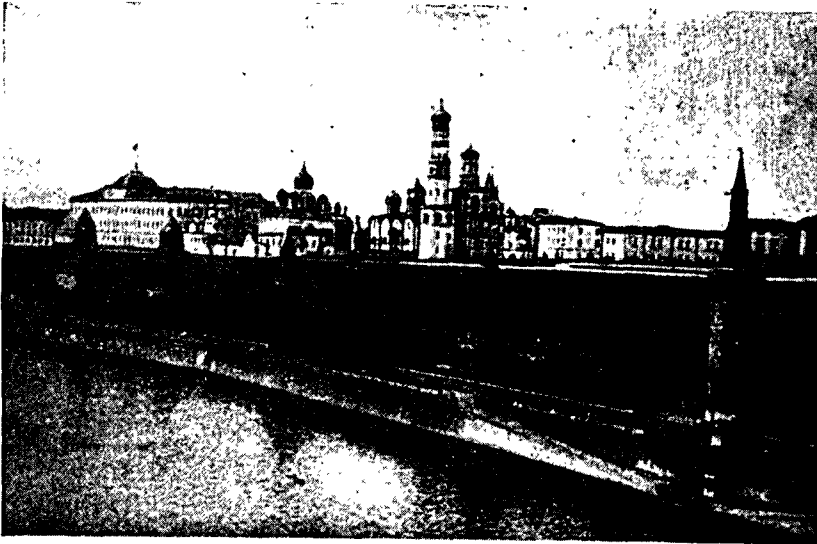

Grob Kazimirja Velikega v Krakovu

proti Črnemu morju, poleti pa v severnejše dele ruskih step. Le središče njihove države je bilo stalno v Saraju ob Volgi.

Čeprav so Tataři sprejeli muslimansko vero, niso bili zagrizeni sovražniki kristjanov. V njihovo državo so celo prihajali krščanski misionarji, za njimi pa tudi podjetni trgovci. Z dovoljenjem tatarskega kana je bilo mogoče prepotovati vso ogromno državo do Tihega oceana, kar je odprlo evropski trgovini novo pot v vzhodno Azijo. Zanj so se posebno potegovali Benečani. V njihovi službi je bil tudi smeli trgovec Marko Polo, doma z otoka Korčule, ki je prvi prepotoval in popisal daljnjo Kitajsko (zač. 14. stol.).

*Trgovska
pot preko
tat. države*

Kremlj v Moskvi

Pod Tataři so se še vedno ohranile nekdanje ruske delne kneževine, ki pa niso bile več povezane v enotno državo. Ponovno združitev so polagoma izvedli šele moskovski knezi. Moskva je bila prvotno središče neznatne ruske kneževine, toda njen zemljepisni položaj je bil zelo ugoden. V Moskvi so se križala važna trgovska pota in številni trgovci iz južnih ruskih pokrajin so se zatekali v mesto, kjer so bili varnejši pred Tataři. Moskva je postajala zato vedno bogatejša, pa tudi moskovski knezi so bogateli in lahko odločneje nastopali proti samovoljnim plemičem — bojarom. Naraščanju knežje moči so nehote pomagali tudi Tataři, ko so dovolili, da smejo moskovski knezi namesto tatarskih uradnikov pobirati davek po vsej Rusiji in ga pošiljati kanu. Važno je bilo tudi, da se je preselil v Moskvo poglavar ruske cerkve in je Moskva tako postala versko središče vseh Rusov.

Do popolne osvoboditve izpod Tatarov pa je preteklo še mnogo časa. Šele moskovski knez Ivan III. Vasiljevič (1462.—1505.) je

*Dvig
Moskve*

Moskva — središče zedinjene in osvobodjene Rusije — postal gospodar nad vsemi ruskimi kneževinami, celo nad svobodnim Novgorodom. Skoraj brez prelivanja krvi se je otrešel tatarske oblasti in rešil Rusijo domala tristoletnega suženjstva. Nato se je oklical za „gospodarja vseh Rusov“. Ko so Turki osvojili Carigrad (1453.), se je Ivan III. poročil z nečakinjo zadnjega cesarja, Zofijo, ter se začel sam smatrati za naslednika bizantinskih cesarjev. Moskva je tedaj postala namesto Carigrada zaščitnica vzhodnega krščanstva.

Rusija je v tem času doživela tudi velik kulturni preporod. V deželo so prihajali v velikem številu zlasti grški umetniki in znanstveniki. Njihov vpliv je bil posebno viden v stavbarstvu in slikarstvu.

Propad tatarske države

Ozemlje Zlate horde pa je priključil Rusiji šele Ivan IV. Grozni (1533.—1584.), ki se je prvi oklical za ruskega carja.

Prehod iz srednjega v novi vek

Humanizem in renesansa

Naval preprostih narodov ob koncu starega veka je uničil vesoljno rimsko državo in z njo vred visoko kulturo, ki so jo dosegli narodi v območju Sredozemskega morja v teku dolgih stoletij. Iz razvalin starega sveta se je zmagovito dvignilo krščanstvo, ki je edino moglo dati temelje

Zagrebska stolnica v gotskem slogu

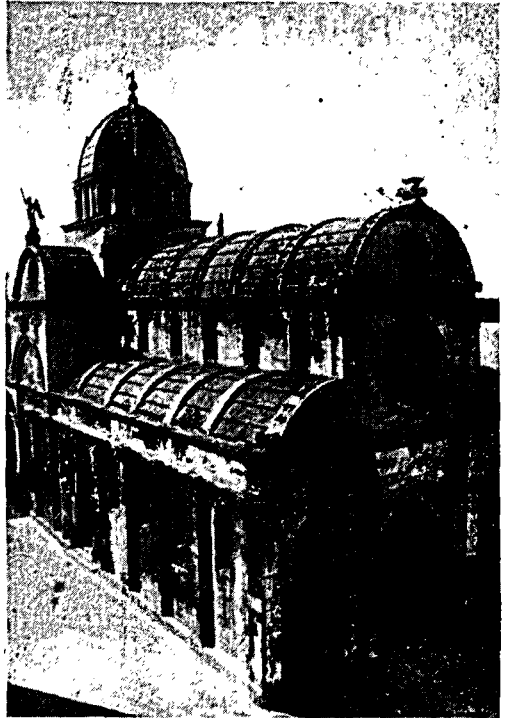
novemu življenju. Ves srednji vek je ostala cerkev duhovna voditeljica človeštva. Pustila je, da je zamrla kultura starega, posvetnega poganskega sveta in da je pod njenim vplivom začela nastajati nova krščanska kultura. Nositelji nove znanosti in umetnosti so bili duhovniki, zlasti po samostanih, med ostalim prebivalstvom pa je kulturno delovanje skoraj popolnoma prenehalo. Zato je bila nova umetnost in znanost strogo verskega značaja in je izgubila stik s svetom. Posvetne književnosti v srednjem veku skoraj ni bilo; v stavbar-

*Srednje-
veška
krščanska
kultura*

stvu je prevladovala gradnja cerkva, samostanov in podobnih zgradb, slikarji in kiparji pa so uporabljali le še verske motive.

*Obnovljeno
zanimanje
za antiko*

Proti koncu srednjega veka pa se je v Italiji pojavilo živahno zanimanje za pozabljeno grško in rimsko kulturo. Začeli so iskati stare knjige in listine ter se navduševati za klasični latinski in grški jezik, ki sta se v srednjem veku zelo oddaljila od jezika antičnih pisateljev. Izkopavati so začeli antične kipe in stavbe ter vneto proučevati prej zanemarjene umetnine starega sveta. Zanimanje za kulturo starih narodov se je še posebno razmahnilo po padcu Carigrada (1453.), ko so v Italijo pribežali mnogi grški znanstveniki in umetniki. Novo gibanje je hotelo obnoviti antično znanost in umetnost ter jo izpopolniti do viška, zato

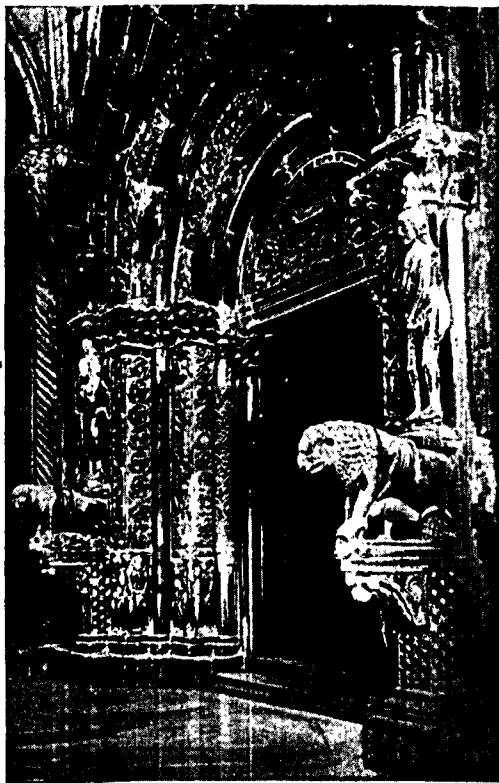
Stolnica v šibeniku (15 stol.)

imenujemo to gibanje *renesansa*. Doba renesanse je bila tudi doba preporoda človekovega mišljenja, kajti novi človek je spet osredotočil zanimanje nase in na življenje okoli sebe ter se otresel spon srednjeveškega naziranja, da mora biti človeško življenje le priprava za večno življenje po smrti.

*Huma-
nizem in
renesansa*

Prvi znaki oddaljevanja od srednjeveškega naziranja so se pojavili že v 14. stoletju pri nekaterih italijanskih pisateljih (Dante, Boccaccio, Petrarca), ki so pripravljali pot novi dobi in ustvarjali temelje novim življskim na-

zorom. Največji napredek pa znači doba renesanse v razvoju umetnosti, zato navadno imenujemo renesanso v ožjem smislu besede le preporod v stavbarstvu, kiparstvu in slikarstvu, medtem ko imenujemo preporod v znanosti in književnosti, ki je skušala vzbuditi in razviti v človeku pravi čut za lepoto in plemenitost, h u m a n i z e m.

Portal opatijske cerkve v Trogiru

razvoj umetnosti. Srednjeveški gotski slog, ki je s svojimi koničastimi oblikami kar kipel proti nebu, se je moral umakniti novemu renesančnemu slogu, ki je bil mnogo bolj pozemski. Namesto temačnih in tesnobnih gotskih cerkva so začeli graditi svetle in prostorne cerkve, kakor je bil tudi duh renesančnega človeka sproščen in svoboden v primeri z utesnjenim mišljenjem srednjeveškega človeka. Poleg cerkva so tedaj gradili tudi veličastne posvetne stavbe.

*Delo
humanistov*

Humanisti so predvsem izdajali antične pisatelje, mnogo manj pa so ustvarjali samostojnih del. Njihova zasluga je bila tudi, da se je poživilo zanimanje za zgodovino in narodno preteklost. Iz Italije je humanizem hitro zajel tudi druge evropske dežele; pri nas se je razvil zlasti v Dalmaciji, ki je imela najtesnejše zveze z Italijo. Dubrovnik je postal v tej dobi najmočnejše književno središče na našem ozemlju.

Še mnogo bolj pomembna pa je bila doba preporoda za *Renesančno stavbarstvo*

*Slikarstvo
in kiparstvo*

Največji vzpon pa je v tej dobi doseglo slikarstvo in kiparstvo. Umetniki so upodabljali predvsem človeka in skušali dognati vso lepoto in skladnost človeškega telesa. Čeprav so bili snovno vsaj v začetku še močno pod vplivom srednjega veka, saj so uporabljali za svoje umetnine večidel verske motive, so jih vendar obdelavali v novem duhu; Matere božje, ki so jo najraje upodabljali, in svetnikov niso slikali več kot človeku nedostopna in vzvišena bitja, ampak so jih skušali pokazati kot navadne ljudi in jih približati človeku.

*Glavni renesančni
umetniki*

Največji renesančni umetniki so delovali v Italiji. Med njimi je bil najbolj vsestranski *Michelangelo* (1475.—1564.), ki je bil odličen gradbenik, kipar in slikar. Med njegova največja gradbena dela spada dograditev kupole cerkve sv. Petra v Rimu, ki je še danes največja kupola na svetu; od

Rafael Santi: Mati božja

Michelangelo: Mojzes

Leonardo da Vinci: Lastna slika

bolj izrazita dela te dobe spada knežji dvorec v Dubrovniku, pa tudi ponosna šibeniška katedrala je bila dovršena v renesančnem slogu.

Iznajdbe in odkritja

Prerojeni človek je kmalu dosegel velike uspehe tudi v znanosti. V vseh strokah so se pojavili novi izumi, ki so imeli dalekosežne posledice za vse človeštvo.

Med najvažnejše iznajdbe te dobe spada gotovo izum tiskarstva. V srednjem veku so ljudje knjige še prepisovali. Najznamenitejši srednjeveški spisi so bili napisani morda v nekaj izvodih, pa še ti so bili večinoma po samostanskih knjižnicah in širokim plastem ljudstva nedostopni. Knjige so bile silno redke in ljudje se niso mogli izobraževati; le

njegovih kipov se posebno odlikuje mogočni Mojzes, najveličastnejše njegovo slikarsko delo pa je bilo poslikanje sikstinske kapele v Vatikanu. Istočasno so delovali v Italiji tudi veliki umetniki Leonardo da Vinci, ki je posebno znan po svojih slikah „Zadnja večerja“ in „Mona Lisa“, Rafael Santi, slikar številnih „Madon“, in Tizian, ki je izdelal poleg drugega več znamenitih portretov tedanjih vladarjev in papežev.

Na naših tleh so se ohranile renesančne umetnine posebno v Dalmaciji. Med naj-

*Izum
tiskarstva*

malokdo je znal brati ali pisati. Že v 14. stol. pa so začeli cele strani knjig in slik vrezavati v les, da so jih lahko razmnoževali. Toda ta način tiskanja knjig je bil zelo zamuden in drag; preprost človek si take knjige ni mogel kupiti. Šele ko je Nemec *Guttenberg* izumil svinčene črke (ok. 1440.), ki jih je lahko zlagal v besede in stavke, in ko so namesto dragega pergamenta začeli izdelovati papir iz cunj, se je tiskanje knjig tako poenostavilo in pocenilo, da so si jih lahko nabavili tudi manj premožni sloji. Nove ideje in nauki so se zdaj lahko hitro širili med ljudstvom in namesto zaostalega srednjeveškega človeka je nastajal nov izobražen rod z vedno širšim obzorjem.

Izum smodnika

Zelo važen je bil izum smodnika. Smodnik so poznali Kitajci že davno pred našim štetjem, v Evropi pa so ga začeli izdelovati šele proti koncu srednjega veka. Novo strelno orožje je spremenilo ves način bojevanja. Čeprav so bile prve puške in topovi še zelo nepriročni, saj so morali zažigati smodnik s kresilom in so streljali s kamnitnimi krogli, je vendar nova vojska z lahkoto zmagovala nad težko oboroženimi in neokretnimi vitezi. Srednjeveško viteštvo je zaradi tega vedno bolj izgubljalo svoj pomen in je kmalu popolnoma propadlo.

Izum kompasa

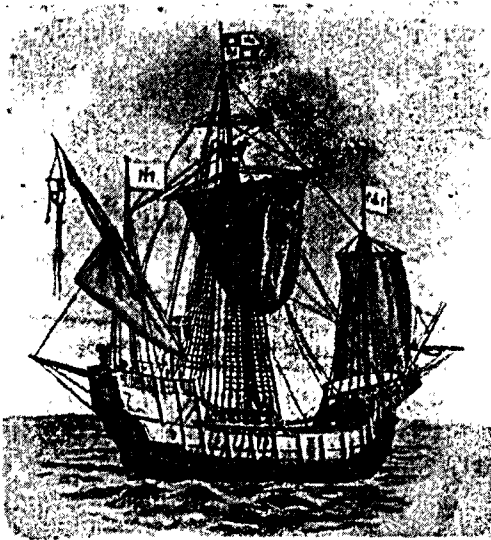
Najbolj dalekosežne posledice pa je imel izum kompasa. V starem in srednjem veku se mornarji niso upali

Tizian: Mati božja v dubrovniški dominikanski cerkvi

spuščati daleč od obale, po izumu kompasa pa so se lahko zaupali tudi odprtemu morju. Nove možnosti v mornarstvu je odprlo tudi novo znanstveno naziranje, da je zemlja okrogla. Vse to je privedlo mornarja Krištofa Kolumba iz Genove do drznega načrta, objadрати zemljo v smeri proti zahodu in tako najti novo pot v Indijo, odkoder je prihajalo v Evropo najbolj dragoceno blago. Za svoj načrt pa ni našel pravega razumevanja. Edino kastilska kraljica Elizabeta je tvegala za negotovo podjetje tri ja-drnice, s katerimi se je podal na nevarno pot. Na jesen l. 1492. je odplul iz majhnega španskega pristanišča Pa-

*Odkritje
Amerike
(1492.)*

Ladja, s kakešno je Kolumb odplul
v Ameriko

losa in po desetteden-ski naporni vožnji sre-čno pristal na otočku Guanahani v Baham-skem otočju. Trdno je bil prepričan, da je došel v Indijo. Pozne-je je še trikrat preme-ril pot preko Atlant-skega oceana, za njim pa so se začeli podajati tudi drugi španski mor-narji in raziskovalci. Šele ti so spoznali Kolumbovo zmoto in dognali, da je odkril nov svet, ki so ga za-čeli po raziskovalcu Amerigu Vespucciju imenovati Ameriko.

*Pot okoli
Afrike*

Kolumbov uspeh je vzpodbudil Portugalca Vasco da Gama, da je sklenil najti pot do Indije okoli Afrike. Že l. 1498. je svoj načrt izvedel in njegove ladje so pristale ob obali Prednje Indije. Nekaj let nato so drzni portugalski mornarji prvič objadrali zemljo (1519.—1522.). Pod vod-stvom Magalhães a je odplulo pet ladij v smeri proti zahodu in okoli Južne Amerike (Magalhãesov preliv) ter preko Tihega oceana prispelo do Filipinov. Tam so doma-

*Portugalci
objadrajo
zemljo*

čini Magalhaesa ubili, del posadke pa se je okoli južne Afrike srečno vrnil v Evropo.

*Posledice
odkritij
za trgovino*

Odkritje novih morskih poti je hitro spremenilo glavne smeri svetovnega prometa. Do tega časa je bilo težišče trgovine v Sredozemskem morju, kjer so se razvila kot najvažnejša trgovska središča Benetke in Genova, na našem ozemlju pa Dubrovnik. Omenjena mesta so si znala že v času križarskih vojn zagotoviti trgovino s prednjeazijskimi pokrajinami, preko katerih je imela Evropa tedaj edino zvezo z Indijo in z drugimi azijskimi deželami. Nova pot okoli Afrike pa je kmalu prevzela skoraj vso trgovino z vzhodno Azijo, čeprav je bila daljša. Bila je namreč mnogo cenejša, kajti preko Prednje Azije so morali prenašati blago pa karavanskih poteh in šlo je skozi toliko rok, da se je silno podražilo, preden je prišlo do kupca.

*Propadanje
trg. mest
ob Sredoz.
morju*

Prenos svetovnega prometa iz Sredozemskega morja v Atlantski ocean je prizadejal trgovskim mestom ob Sredozemskem morju težak udarec. Začela so propadati, vodstvo svetovne trgovine pa so prevzeli Španci in Portugalci.

*Konec
sred. veka*

Doba renesanse in velikih odkritij znači torej novo dobo v znanosti, umetnosti in v gospodarstvu, ustvarila je pa tudi osnove za velike verske in socialne pokrete, ki so izbruhnili že po nekaj letih. Vse te spremembe so popolnoma predrugačile mišljenje in življenjske pogoje srednjeveškega človeka, zato po pravici smatramo, da je ob koncu 15. stol. srednji vek zamrl ter se pričel novi vek.